

00

1/4

~~Ma 26~~
P. d. 572

8

Pl. VI
27. 148

EXPLICATIO
PROVERBIORUM
SALOMONIS
IN SCHOLA VVITEMBERGENSI
DICTATA.
ANNO 1555.

A
PHILIPPO MELANTHONE.

VVITEBERGAE EXCV
DEBANT HAEREDES PE
TRI SEITZII.

1556.

EXPIRA
IO PROVERBIO
BYM SALOMONIS
IN REGIA BIBLIOTHECA
GENEVE
ANNO 1718
PHILIPPO MELISSA
THOMAS

VITTEBRO
1718

ILLVSTRISSIMO
PRINCIPI AC DOMINO,
DOMINO IOHANNI ALBERTO
Duci Megalburgensi, Principi inely-
tæ & uetustæ gentis Henetæ in lit-
tore Baltico, Domino in Ros-
toch, & Stargarden &c.
Domino suo clemen-
tissimo.

EDIT ad Celsitudi-
nem tuam SALOMON,
sed non ornatus, ut ta-
lem Regem dece-
bat ac uix tenui pe-
nula uestitus. Ipsius
uerò Regis uocem
audiri & considerari uolo, non hos
panniculos aspici, quos ego circumde-
di, qui tantum hoc ago, ut liber Salo-
monis sæpe repetitus, sit in manibus
iuniorum, & à multis ac sæpe relega-
tur.

Iulianus Imperator scribens con-
tra Eccles-

A 2

tra Eccles

P R A E F A T I O.

tra Ecclesiam Dei, opponit Salomoni Phocyliden, ut ostendat doctrinam de uirtutibus & discrimen bonarum & malarum actionum non defuisse Ethnicis. Huic respondet Cyrillus, Salomonem seculis aliquot fuisse ante Phocyliden & Theognidem, qui uixerunt una cum Solone & Thalete, regnante Croeso. Imo antecedit Salomon aetate Homerum & Hesiodum. Fuit enim Homerus aetate Esaiae.

Etsi haec temporum collatio uera est, & Graeci ipsi scribunt, Phocylidae sententias ex alijs uetustioribus monumentis collectas esse, in quibus reliqua fuerunt praecipua primorum patrum post Iaphet, tamen & alia responsio multo firmiter opponenda est impietati Iuliani.

Errat Iulianus, existimans in Ecclesia tantum esse Legis doctrinam, ac discerni Ecclesiam a caeteris gentibus tantum professione praecipuorum de moribus,

PRÆFATIO.

moribus, sicut & Lactantius collationem tantum legum facit. Vt notitias numerorum nascentes nobiscum adferimus, ita & Legum notitia lux est diuinitus condita in omnium mentibus, tametsi propter naturæ depravationem obscurior est. Ac uoluit Deus reliquas esse has in homine notitias, ut ipsius iudicium aduersus peccatum agnosceretur, & ut homines disciplina regi possent.

Ex hoc fonte Solon, Zaleucus & alij boni gubernatores honestas leges, & scriptores sapientes honesta præcepta hauserunt, ut Homerus, Hesiodus, Pindarus, Phocylides, Theognis, Sophocles, Euripides & alij, quos uolo certe legi.

Sed sciendum est, aliud esse uocem Euangelij de remissione peccatorum & omnibus beneficijs Mediatoris. Hæc sapientia non angelis, non hominibus nota fuit sine diuina patefactione. Discrimen igitur Ecclesiæ à ceteris

A 5 — gentibus

PRAEFATIO.

gentibus non facit Legis noticia, sed longe alia sapientia de filio Dei in promissionibus patefacta. Hoc discrimen Legis & Euangelij cum nesciret Iulianus in illa sua collatione, toto caelo errat.

Etsi autem multae sunt in Salomone sententiae, quae tantum sunt Legis riuuli, aut etiam politica & oeconomica praecipua, quorum similia tradiderunt utriusque sapientes Ethnici, quale est: Male erit spondenti pro alijs, quod conuenit cum dicto: Sponde, damnum praesto est: tamen aliae multae sunt de uoluntate Dei, de iudicio, de misericordia, de uera Inuocatione, de ueris cultibus, de uita aeterna, de praesentia & auxilio Dei in arumnis nostris. Hae doctrinae non est Ethnica, aut nata in humana ratione, sed est explicatio primae tabulae Moisi, & multa dicta proprie ad Euangelium pertinent, sumpta ex promissione de Messia.

Hae

PRÆFATIO.

Hæc discrimina diligentissimè
consideranda sunt, ut recte uti sen-
tentijs discamus. Videndum quid in-
ter sit inter Salomonem & Ethnicos
scriptores. Videndum item, quæ sit
varietas sententiarum in ipso Salomo-
ne. Et intuenda sunt summa capita
doctrinæ in Ecclesia, Lex & Euange-
lium, cultus Dei, gubernatio politi-
ca, uita œconomica. Et prudenter
singulæ sententiæ ad sua capita ac-
commodanda sunt. Hanc dijudicatis-
onem, & quasi classium seu gene-
rum descriptionem necessariam esse
in hac lectione nihil dubium est, ac
intelliget lector, nos de rebus maxi-
mis in omnibus uitæ officijs admoneri,
si hanc diligentiam adferet, ut se-
cum quærat ipse, ad quam uitæ par-
tem singula dicta referenda sint, quos
gradus uitæ humanæ, quæ pericula,
quales casus Rex sapientissimus in-
tueatur, ubi docere ac monere lecto-
rem, ubi consolari uelit. Nam alia

A 4

dicta

P R A E F A T I O.

dicta sunt διδασκαλικά, alia πνευματικά,
alia πηγορικά.

Et si autem hæc admonitio, quam recensui, ualde necessaria est, ut lector genera seu classes distinguat, tamen & alia admonitio addenda est. Exorsus est ipse Salomon ab his dictis: Timor Domini initium sapientiae. Item: Habe fiduciam in Domino, ex toto corde tuo, et ne innitaris prudentiae tuae. Præluce uult omnibus actionibus agnitionem & inuocationem ueri Dei, qui se in hoc ipso populo Israël edita uoce legis & promissionum de Messia patefecit. Hunc uerum Deum discernit adpellatione Iehoua ab omnium gentium commenticijs numinibus. Discernit item, quia præfatur se in Ecclesia Israel conuocari, & iubet huius Dei doctrinam audiri. Et placet obedientia politica & œconomica, cum præluce fides, qua statuimus nobis Deum propiciū esse propter filium mediatorem, & pro

PRÆFATIO.

& propter eum nos exaudiri, & pe-
 timus nos spiritu sancto regi, seruari
 nobis Ecclesiam & familias & earum
 nidulos. Hanc totam doctrinam com-
 plecti Salomonem sciamus in dictis
 crebro repetitis de timore Dei, & de
 Fide. Et cum cæteras sententias po-
 liticas aut œconomicas audis, semper
 adiungat mens illas priores tanquam
 in titulo scriptas. Imo ipsum filium
 Dei mens intueatur iam exhibitum,
 crucifixum, resuscitatum, regnantem
 ad dextram æterni patris, & uocem
 Euangelij de reconciliatione & de fi-
 de cogitet. Postea uero obedientiam
 in officijs uitæ mandatis seiungat ab
 Ethnica, & sciat eam Deo placere
 propter Mediatorem.

Laudat Alexander Macedouers-
 sum Homeri: ἀμφοτέρου βασιλεύς τ'
 ἀχθός, κρατερός τ' ἀχμητής. Et est ta-
 lis primo quinquenio. Sed nec agnos-
 cit nec inuocat uerum Deum, nec re-

A 5 fert

P R A E F A T I O.

fert obedientiam ad illustrandam gloriam Dei. Legit similem sententiam Iosopha in his admonitionibus Salomonis, a quo ortus est. Non decet Principem labium mendax. Itaque maiore studio regit linguam, praestat promissa, odit calumnias, quae sunt in auribus plurimae, prohibet Sophisticam in Religione, & in Iudicijs. Hanc diligentiam scit magnum decus esse, & multis salutare, quod et Solon, Aristides et Laelius uident. Sed Iosopha in his officijs intuetur Deum, agnoscit Mediatorem, statuit se propter hunc immensa misericordia receptum esse, nouit causas, quare tota politia, cui seruit, constituta sit, & a suo cognato Mediatore petit & expectat auxilium, & refert labores omnes ad conseruandam doctrinam de eo. Ita multas uirtutes addit Iosopha, quae non sunt in Solone, Aristide, Laelio & similibus. Sic igitur in hoc libro dicta omnia politica & oeconomica intelligenda sunt. Sicut

PRAEFATIO.

Sicut in doctrina de bonis operibus semper Ecclesia complectitur doctrinam de filio Dei, de timore, de fide, de uera inuocatione. Hæc in huius libri uestibulo moneri necesse est. Postea lectio & utilior, & dulcior erit.

Nunc uerò de ipsis sententijs non aliud præconium addam, nisi hoc quod præcipuū est hæc oracula uocem esse Filij Dei in Ecclesia, & congruere cum Lege Dei & Euangelio, & continere admonitiones utilissimas de plurimis uitæ officijs & periculis. Quare & quotidie legenda sunt omnibus ætatibus. Subinde enim iuniores & grandiores plura ex hac lectione discunt, Et bonis ac studiosis considerantibus quò referendæ sint hæc grauissimæ admonitiones, subinde hæc sapientia erit dulcior.

Sed cur ego mea oratione inuitare lectores conor? Inuitat eos liber ipse, non uoce Salomonis tantum, quod etiam

P R A E F A T I O.

etiam sepæ fit, sed etiam uoce diuina, cum inquit: O uiri ad uos clamito, & uox mea ad filios hominum. Audite. Ab æterno ordinata sum, antequam coelum, terra, abyssi conderentur. Et adfui architectatrix. Ludo in orbe terræ, & deliciae meæ sunt, hominum saluti consulere. Beati qui uias meas custodiunt. Sic diuina sapientia in hoc ipso libro omnes homines inuitat. Hac tanta autoritate si qui non mouentur, duriores sunt omnibus in Caucaſo scopolis.

Præcipuæ uero nostri officij est, in Scholis adſuefacere ad hanc lectionem iuniores. Ideo superiore anno rurſus hunc libellum utcunq; enarraui. Scio nullius enarratione amplitudinem rerum, quarum hic fit mentio, comprehendere poſſe. Hæc uera noſtra explicatio nimis ieiuna & macilenta est. Sed tamen cum eam Typographi ederent, non repugnaui, quia fortaliſis hæc noua editio plures ad hanc lectionem inuitabit.

Cauſa

P R A E F A T I O.

Causa autem cur huic editioni tuum nomen adscripserim, non haec tantum est, quod scio te in hac ingenij & uirtutis praestantia libenter legere sapientissimi Regis admonitiones, sed etiam, quia cum priorem editionem ante annos uiginti dedicasset Inclyto Principi Magno Duci Megalburgen- si tuo fratri patrueli, hanc recentem editionem ad te mittere decreui, ut munus illi missum in familia maneret, in qua ut semper Salomonis uox audiatur, toto pectore opto, quam quidem summa cum pietate Dux Magnus audiebat, & cum ad hanc normam consilia priuata & publica dirigeret, optime de patria meritus est. Summa reuerentia sapientissimum patrem in gubernatione adiuuit, Ecclesias curauit recte erudiri, & custos fuit duarum optimarum rerum, puritatis doctrinae, & concordiae docentium: foveuit studia literarum, quae eo magis amabat, quia praecclare eruditus erat: & cum

P R A E F A T I O.

& cum Ecclesiae doctrinam ex fontibus hauserat, tum uero Latinas & Graecas historias assidue legebat, ac à uiro doctissimo Arnolde Burenio ad formandam latinam orationem sic adfuefactus erat, ut latine recte & splendide loqueretur & scriberet. Denique exemplum erat Dux Magnus boni et salutaris Principis in publica & priuata uita. Itaque quanto eius desiderio non solum patria, sed etiam uicinae gentes adficiantur, uides. Sed ut Propheta inquit, euocantur ex hac mortali uita iusti, ne uideant uentura mala. Sic ipsum quoque Deus ad aeternae Ecclesiae consuetudinem abduxit, ubi iam inter optimos Principes, Dauidem, Iosaphat, Ezechiam, Iosiam & similes fruitur dulcissimo conspectu & colloquijs Dei, & Domini nostri Iesu Christi, quae in hac uita ardentissimis uotis expetiuit. Ipsi igitur coelestia bona gratulemur.

Et quia Deus aliquos in hac militia

P R A E F A T I O.

litia huius uitæ uult esse superstites,
oremus filium Dei custodem Ecclesiæ
suae, Dominum nostrum Iesum Chri-
stum, ut ipse nos gubernet, & faciat
nos *σκέυη ἐλέως*, & organa salutaria, &
seruet Ecclesias & earum hospitia.
Verissimum est enim has res tantas
non seruari posse sola humana sapien-
tia. Sed filius Dei sedens ad dex-
tram æterni patris immensa bonitate
suos cœtus, suam hæreditatem tuetur.

Accipies igitur à me hunc librum
eò libentius, quia fratris patruelis in
eo mentio fit, qui si uiueret, etiam hor-
tator esset, ut lectionem Salomonis
tibi familiarissimam faceres.

De mea uero enarratione nihil ali-
ud dicam, nisi me pio studio hoc age-
re, ut boni libri sint in manibus discen-
tium, & cum de hoc scripto, tum de
cæteris meis scriptis omnibus iudici-
um Ecclesijs & Academijs harum re-
gionum, quæ confessionem exhibe-
tam impe-

PRAEFATIO.

tam Imperatori Carolo in conuentu
Augustano, Anni M. D. XXX.
amplectuntur, permitto. Nec ego ali-
ud genus doctrinae amplector, nisi
illud ipsum, quod quidem scio
esse perpetuam Ecclesiae Chri-
sti uocem. Bene & foeli-
citer uale. Anno
M. D. LV.

T. Cellis.

addictis.

Philippus
Melanthon

PRÆFA-
TIO PHILIPPI ME-

LANTHONIS IN PRO-

uerbia Salomonis.

SITATA ADMO-
nitio est, de duobus mo-
dis docendi, quorum al-
ter est integra Dialecti-
ca methodus, ordinè pro-
cedens, et quasi integrum
edificium extruens, ut
uniuersa doctrina in unū
corpus redigatur. Ut, cum Medicus primū de
fabricatione corporis, de membris & de humori-
bus, postea de morborum causis & generibus, des-
inde de remedijs dicit.

Alter modus est, cum breues sententiæ tra-
duntur, tanquam aphorismi, idque sæpè fit pro-
miscue sine magna cura ordinis: ut præcepta mo-
ralia scripserunt Phocylides, Theognis, & alij.
Talis coaceruatio sententiarum est hic liber Sa-
lomonis

B

lomonis

PRÆFATIO.

Solomonis, cui titulus est in latina editione, PRO
VERBIA. Etsi autem discrimen est tum apud
Græcos inter γνώμας & παροιμίας, tum
apud Latinos inter sententias & proverbia: ta-
men Ebræis uno nomine promiscuè utrunque sig-
nificatur.

Sententia seu γνώμη est breue dictum, continens præceptum de moribus, aut commonefactionem de præmijs & pœnis, aut descriptionem euentuum in vita, quorum consideratio etiam prodest ad commonefactionem. Præcepta sunt: Sperne uoluptates, nocet empta dolore uoluptas. μεμνηνοσ ἄπισεῖμ. Γνώθι σε αὐτόμ. De præmijs & pœnis: Ἐνσεβέωμ παιδεωσὶ τὰ λωῖα, δὴ σεβέωμ δ' οὐ. De euentibus. Luxuriant animi rebus plerunq̄ secundis. Fortuna quem nimium fouet, stultum facit.

Sed Prouerbiū est ualde celebratum dictum, & plerunq̄ figura aliqua, seu metaphora, seu collatione, seu imagine, seu hyperbole, seu ironia aliquid significans, siue sententiam contineat, siue aliam qualemcunq̄ descriptionem: ut, Dolium pertusum. Ad Calendas Græcas. Eat ad coruos. Eurypo mutabilior. Hæc & multa alia nullas sententias continent. Sed alia tempus, alia locum, alia alias circumstantias figurate significant.

Etsi

P R A E F A T I O. 1

Etsi igitur aliud est prouerbium, aliud sententia: tamen multa prouerbia simul sunt sententiae, ut, Spartam nactus es, hanc orna. Sententia est, monens ut suam quisque uocationem, sicut nominamus, intelligat, & intra metas eius se contineat, & recte faciat, ea quae sunt sui officij. Ideo autem & prouerbium est, quia figura ornatum est, & ualde celebratum. Non uidemus manticae quod in tergo est, sententia est, reprehendens caecam φιλαυτία, quae tamen de alijs acerbius iudicat. Simul autem prouerbium est, quia figuratum est, & ualde celebratum. Ita sunt sententiae & prouerbia: Dat ueniam coruis, uexat censura columbas. Τὰρ ἀρετὰν ἢ τὰρ σοφίαν νικᾶντι χελῶναι, id est, uirtutem & sapientiam uincunt testudines, id est, pecunia.

Cum autem talia dicta multa sint in hoc libello, quae simul & sententiae sunt & prouerbia, titulus Prouerbiorum non male congruit, sed siue titulus erit sententiae, siue prouerbia, sciendum est, hic collectum esse aceruum dulcissimarum sententiarum, quae sunt praecipua de omnibus uirtutibus.

Saepe autem monemus, summam doctrinae de uirtutibus, ut aliquo modo comprehendi possit,

B 2 inclus

PRAEFATIO.

includendam esse in Decalogum. Idem hic faciendum est, & genera sententiarum iuxta Decalogum distribuantur. Aliae de prima tabula, aliae de secunda loquuntur. Haec genera sic nominari possunt: Aliae sunt Theologicae, quae de Deo, & de praeceptis primae tabulae concionantur. Aliae Politicae, quae gubernatorum officia continent. Aliae Ethicae, quae de communibus omnium moribus praecipunt. Aliae Oeconomicae, quae de coniugio, & de domestica gubernatione loquuntur. Cum autem sententiae in omnibus linguis gratæ sint, quia breuiter de rebus honestis praecipunt, & expectantur, tanquam assidue monitrices in hac tanta uarietate actionum humanarum, sciendum est, in his uetustissimis dictis Salomonis singularem esse dulcedinem, & propter figuras, & propter res ipsas. Multa enim de arcanis adfectibus, multa de causis & seminibus maximarum mutationum in uita, & de precipuis momentis gubernationis monent, quae non sunt agrestia, seu Bucolica, ut multi putant. Quam blanda pictura est coniugij, cum mariti & coniugis mutuuum amorem, simplicem, sincerum, dulcem, nihil fuci, nihil suspicionis, nihil morositatis habentem, pingit imagine capreae & hinni? Quanta suauitas est praeccepti oeconomici: Fontes tui deriuentur foras, & tu dos

PRÆFATIO.

9

tu dominus eorum maneto. Quid amabilius est
fontibus & riuulis, rigantibus & tuos hortos, &
uicinos? Quam copiosa doctrina continetur in hoc
dicto. Apprhat distinctionem dominiorum, præci-
pit iusticiam & frugalitatem, ut suum quisq; tene-
at, & ab alieno abstineat, suos fundos diligenter
colat, beneficentiam quoq; exerceat, sed ita, ne ex
fundo excutiatur, uerum iuuet alios ex fructibus.
Tales sunt multæ sententiæ in hoc toto aceruo, quæ
blandissimis imaginibus et dulcissimis figuris signi-
ficant res maximas.

Necesse est autem & hoc initio moneri, ma-
gnum discrimen esse inter γνομολογίας Ethni-
cas, ut sunt Phocylidis aut Theognidis, & has à
Salomone in Ecclesia Dei traditas, sicut aliàs in
genere dicitur de discrimine philosophiæ & do-
ctrinæ sonantis in Ecclesia.

Vt philosophia particulam legis retinet, ita &
Phocylides aliquid dicit de ira Dei, & de pœnis
scelerum. Sed de Mediatore, de Remissione pec-
catorum, de reconciliatione, de uera inuocatione,
fide & spe, de præsentia Dei in calamitatibus nos-
tris, non dicit, cæterum utcunque recitat multa
præcepta, pertinentia ad secundam tabulam De-
calogi. Salomon uerò de uera agnitione & in-
uocatio

B 3

uocas

PRAEFATIO.

uocatione Dei, & de cæteris uirtutibus ad primam tabulam pertinentibus sæpè concionatur, ut: *Initium sapientiæ timor Domini. Item: confide Domino in toto corde tuo, & non innitare sapientiæ tuæ, in omnibus uijs tuis cogita illum, & ipse diriget gressus tuos. De cruce: Quem diligit Dominus castigat, ne deficias ab eo. Et de salute post hanc uitam: Sperat iustus in morte sua.*

Julianus Imperator opposuit Salomoni Phocylidem, cum disputat, nihilo maiorem sapientiam tradi in libris Prophetiis & Apostolicis, quàm qualis apud Ethnicos reperitur. Et Cyrillus refutans Iulianum, tantum eò antefert Salomonem, quod ætate antecesserit Phocylidem. Nam Phocylides, qui fuit Milesius, & Theognis, qui fuit Megarensis, Cyri & Thaletis ætate uixerunt. Sed hæc puerilis responsio non satisfacit magnitudini huius disputationis. Dicendum enim fuerat de ueris fontibus doctrinarum, aliam esse doctrinam Legis, aliam Euangelij. Et concedendum fuerat, Phocylidem recitare bonam partem Legis, sed tamen aliam propriam Ecclesiæ doctrinam esse, scilicet de patefactione Dei, facta illustribus testimonijs, de editis promissionibus, de Euangelio, annunciante remissionem peccatorum, & offerente uitam

PRAEFATIO.

4

uitam aeternam propter Filium. De consolatione
in cruce. De his summis rebus muti sunt Ethnici
Scriptores. Id discrimen semper in conspectu esse
oportet, ut sciamus, quæ sit doctrina Ecclesiæ pro-
pria.

In præfatione & hoc addendum est, Cum hic
liber in uera Ecclesia Dei scriptus sit, in qua nota
erat promissio de Messia, intelligamus eum &
hoc uelle, ut præluceat fides, intuens Messiam in
usu omnium sententiarum, siue de fide loquantur,
siue de operibus, ut cum dicit capite 3: Confide
Domino toto corde tuo, intellige, propter Mes-
siatorem, sicut antea David docuerat: Oscula-
mini filium, Beati omnes qui confidunt in eum.
Expresse enim iubet Salomon doctrinam in hoc
populo à Deo traditam, amplecti. Et ubi fit men-
tio fidei, necesse est intueri promissiones. Sic cum
de coniugio dicit: Letare cum uxore adolescen-
tie tuæ, intellige, prælucente fide, statuas te pro-
pter Mediatorem Deo acceptum esse, & propter
eum placere ei opera, diuinitus ordinata. Sic ubi-
que simul complectenda est doctrina de Messia,
quæ in Psalmis & Prophetis magis perspicue tra-
dita est. Significatur tamen hic quoque, quia fit
mentio sapientiæ Dei concionantis in genere hu-
mano, quæ est Filius missus ad Ecclesiam. Et ius-

B 4

bet

PRAEFATIO.

bet Salomon cognosci doctrinam in hoc populo
traditam à Deo. Item cum fit mentio fidei,
& uitae aeternae, intueri promissio-
nes necesse est.

CAPVT

PROVERBIA
5
CAPVT PRIMVM.

Propositio.

Sententiæ Salomonis, filij David, regis Israëli, scriptæ, ut hinc discas sapientiam, disciplinam, prudentiam, & accipias intelligentiam, iusticiam, iudicium & rectitudinem, & ut detur incautis circumscriptio, & adolescentibus scientia & consideratio.

Admonitio.

Audiet sapiens & proficiet, & intelligens possidebit consilia, & intelliget sententias & interpretationem & sermones sapientum, & ænigmata eorum.

Primum Præceptum.

Timor Domini initium sapientiæ, Sapienciam & disciplinam stulti despiciunt.

PROPOSITIO perspicua est, in qua ait, se collegisse has sententias, magnæ utilitatis

B 5 tatis

PROVERBIORVM

tatis causa, ut rudiores & iuniores commonefiant, doceantur, & ad diligentiam flectantur in gubernatione morum, erga Deum & erga homines. Has utilitates describit multis uerbis, quorum proprie significationes considerentur.

Sapientia significat agnitionem Dei, cum qua lucent in corde uerus timor & uera fides.

Disciplina seu eruditio generaliter est preparatio seu institutio.

Prudentia significat gubernationem morum.

Intelligentia, dijudicationem, ubi multis probabilibus propositis, difficilis est electio, ut cum Hieremias suadet de ditionem contra aliorum opinionem. Zacharias suadet tolerandam esse seruitutem, non mouendam esse seditionem.

Iustitia significat uniuersaliter obedientiam, iuxta omnia praecepta.

Iudicium accusationem, castigationem & poenam.

Rectitudo opponitur hypocrisi, ac si diceretur sinceritas.

Circumspectio opponitur stoliditati, quae temere ruit sine deliberatione.

Scientia

Scientia significat delectum.

Consideratio idem est, quod deliberatio, quid conueniat pro diuersitate locorum, temporum, & personarum.

Audiet sapiens & proficiet &c.

Propositioni addit admonitionem, qualem oporteat auditorem esse. Sapiens auditor proficiet, sicut dominus inquit: Habenti dabitur. Item dabit Spiritum sanctum petentibus, non contemptentibus, non repugnantibus barbarica & cyclopica ferocia. Hos contemptores Dei, ut Epicureos & similes, ait hic non proficere, sed alios, in quibus sunt initia timoris Dei, & qui petunt se regi a Deo, sicut dicitur: Petite & accipietis.

Primum præceptum.

Orditur autem præcepta ab eo quod primum est, uidelicet a timore ueri Dei. Quia enim nominat IEHOVA in populo Dei celebratum, deducit nos primum ad agnitionem doctrine de uero Deo, & uult discerni ueram inuocationem, ab aliarum gentium cultibus.

Usitate autem Timor Dei nominatur totus cultus Dei uerus, & non simulatus, seu uniuersalis obedientia

PROVERBIORUM

obedientia, iuxta omnia præcepta, ut in hoc dicto: Beati omnes qui timent Dominum. Hic timor complectitur initio cognitionem ueræ doctrinæ, deinde timorem, qui sensu percipitur, & fidem quæ discernit hunc timorem, cum est uera inuocatio coniuncta, à timore seruili seu impio, qui est fugere & fremere aduersus Deum. Complectitur item in uera agnitione Dei, in uero timore & fide, inuocationem, quæ petit & accipit reconciliationem, & petit & expectat auxilium in tota gubernatione uitæ. Nec de initio tantum, id est, de inchoatione intelligatur hoc dictum, sed de summa, quasi dicat: Timor Domini est summa sapientia, gubernans omnia consilia in rebus secundis & aduersis.

Audi fili eruditionem patris tui, & matris tuæ legem ne dimittas.

Prius dixit de summa doctrinæ et cultuum: Initium sapientiæ timor Domini, nunc monstrat personas docentes, & iubet has audiri, quia oportet esse ministerium docendi, & necesse est ministerium audire. Ac primus gradus est in ordine personarum, gradus parentum, & horum officium primum est, rectè tradere natis doctrinam de Deo, Sicut

Sicut & ad Ephesios scriptum est: Educate natos in doctrina & disciplina Domini. Adiungatur autem hoc dictum priori: Audi eruditionem patris tui, scilicet, docentis de timore domini, hanc ipsam doctrinam quam sonat Ecclesia Israël, quam nominauit, hanc etiam nomino legem tuæ matris, scilicet, Ecclesiæ traditam à Deo certis & illustribus testimonijs in Israël. Ita sciamus nos ad certum genus doctrinæ alligari, cum ait, Legem matris tuæ ne abijcias. Significat enim appellatione matris Ecclesiam Israël. Manifestum est autem, hoc mandatum sæpè repetitum esse, ut unicum hoc doctrinæ genus de Deo amplectamur, quod Ecclesiæ traditum est in scriptis Prophetis & Apostolicis. Sicut inquit æternus pater de filio: Hunc audite &c. Et Dominus inquit: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum, &c. Ut autem ibi Dominus promissionem omnium summam addit huic præcepto de cognitione & professione doctrinæ, ita hic Salomon addit promissionem, quæ ut sit blandior, metaphora sumpta est à puerilibus ornamentis. Corona significat regnum seu præstantiam, estq; sententia: Deus collocabit te inter salutes gubernatores, & prouehet & iuuabit consilia, ut sint salutaria, tibi & populo, ut sis uas misericordiæ tibi & populo, Sicut

cut 546

PROVERBIORUM.

4

cut Samuel, David, Iosaphat, Ezechias, non sis uas
iræ, sicut Saul, Absolon, Achitophel. Ornamenta
colli significant eloquentiam, hoc est, salutarem
doctrinam, & salutaria consilia. His ingentibus
donis te Deus ornabit, si legem matris tuæ audies.

**Fili mi, si lactauerint te peccatores, ne
obsequaris.**

Admonitio est contra illecebras, quæ plurimos
abstrahunt à Deo, scilicet, contra multitudinem
impiorum, & contra res secundas impiorum.

Frustra panditur rete coram uoluce.

Id est, etiamsi putant se latere impij, sicut au-
cupes se abscondunt: tamen non latent. Quia cer-
nit Deus omnia uindex. Psal. 57: Vtiq; est Deus,
iudicans homines in terra. Psal. 61: Tu reddis
unicuique iuxta opera sua. Hortatur ergo Salomon,
ne exemplis multitudinis & rebus secundis impio-
rum moueamur, ut faciamus contra Deum, &
addit comminationem de pœna. Inter pœnas autem
tristissima est: Tunc inuocabunt, & non exau-
diam. Non hoc uult, non posse lapsos redire ad
pœnitentiam, aut pœnitentiam inutilem esse. Imò
uocat nos ad pœnitentiam, & promittit mitiga-
tionem

CAPVT II.

6

tionem presentium poenarum, & remissionem poenae aeternae, ut dicitur Esaiæ I. Si peccata uestra fuerint sicut coccinum, eritis candidi sicut nix. Est autem dicti sententia, ante poenam exaudiri agentes poenitentiam. Sed cum uenit poena, iam adest. Si est corporalis, mitigatur agenti poenitentiam, Si est aeterna, nulla est exauditio, ut in interitu Saul & Iudæ. In fine est antithesis: Audiens uel obediens quiescit secure.

CAPVT II.

TOTVM secundum caput est adhortatio ad audiendam & discendam hanc doctrinam, quam Deus Ecclesiae tradidit, & ad hanc ne alligat, ac præcipit fugere aliam sapientiam, pugnantem cum hac doctrina. Figurata enim nomine mulieris adulteræ intelligit sapientiam, quæ à Deo mentes abducit. Nominatim enim inquit, illam mulierem uagabundam relinquere magistrum, id est, doctorem Deum, cui desponsata fuerat. Talis enim mens est uelut adultera, quæ relicto & spreto uero magistro, cui fuerat desponsata, uagatur petulantissime, ludit impijs opinionibus, ut letantur sua audacia Epicurei, letantur & Idolatrae suis cultibus, quia putant se propter eos habere magnos successus, & omnia

PROVERBIORVM

omnia bona. Addit autem in hoc capite promissiones et comminationes, iuxta dictum: Primum querite regnum Dei, & omnia adijcientur uobis &c. Item Psal. i: Beatus uir &c. Monet etiam quomodo proficere possimus, coniungit enim duas causas, auxilium Dei, & nostrum studium, sicut alibi dicitur: Quanto magis dabit Spiritum sanctum peccantibus. Item: Petite & dabitur uobis. Querite & inuenietis &c. Et in libro Sapientie cap. 6. Sapientia facile inuenitur ab his qui diligunt eam, & anteuertit eos, qui expetunt eam. Hec dicta promittunt auxilium discipulis.

CAPVT III.

INITIO tertij capitis repetita sunt adhortationes, & promissio inserta est: Misericordia & ueritas non deserent te, scilicet misericordia Dei. Usitata phrasis est de Deo & hominibus: Fecit misericordiam & ueritatem, id est, beneficentiam & fidelitatem prestitit. Ut, Ionathas fecit misericordiam & ueritatem Dauidi, id est, fuit erga eum beneficus & fidelis, id est, constanter & sine simulatione eum dilexit, & ei benefecit. Ita hic dicitur: Deus benefaciet tibi, & fideliter, id est, semper

CAPVT III.

semper te proteget, iuxta dictum, Timenti Domini
num non deerit ullum bonum.

PRAECEPTA.

Confide Domino in toto corde
tuo.

Sequuntur tria praecepta. Primum de agnitio-
ne Dei, de fide, & de timore. II. de conseruatione
ministerij doctrinae. III. de cruce. Amplissima est
doctrina in singulis praeceptis. Primum praecipit
de fide, & addita est Antithesis. Ne innitaris pru-
dentiae tuae, quod intelligatur de tribus generibus,
de agnitione Dei, de moribus, & de consilijs in
delectu utilium. Sic agnoscas Deum, sicut se in
hac doctrina patefecit, nolo te uagari ut Ethni-
cos, & comminisci uaria numina, cultus, opinio-
nes de Deo, uolo te in moribus facere quae prae-
cepta sunt, non sequi tuas imaginationes, ut Lace-
demonij concedebant pacisci cum uiro de uxore.
Papa prohibet coniugium. Volo te in delectu res-
rum utilium sequi mea praecepta, facere necessa-
ria, non πολυπραγμοσύνη, non spe uel metu
tentare aliquid extra uocationem. Sis memor dicti
in Ezechiele: In praeceptis meis ambulate.

C Honora

PROVERBIORUM

**Honora Deum de facultatibus
tuis &c.**

*Precipit ut singuli pro suis facultatibus iuvent
conseruationem ministerij doctrinae in templis &
scholis, & addita est dulcissima promissio, sicut
& Matth. 10. scriptum est: Qui dederit potum
aque uni ex minimis meorum propter doctrinam,
habebit mercedem.*

**Castigationem Dei ne auerferis, &
non abomineris correptionem.**

*Hic tota doctrina de cruce comprehendenda
est, & considerandum discrimen Philosophiae &
Euangelij. Philosophia & humana ratio aliter de
causis mortis & humanarum calamitatum iudic
cat, quam uox Euangelij. Necessse est autem sciri
causas, propter quas Ecclesia subiecta est cruci.
Deinde & loci consolationum philosophici & Eu
angelici conferendi sunt. Discernenda & paciens
tia Christiana & philosophica.*

Beatus homo qui inuenit sapientiam &c.

Redit

Redit ad communes adhortationes, ac precipit, ut discamus doctrinam à Deo traditam, & ei obediamus, nec anteferamus nostram sapientiam aut calliditatem, & addit promissiones & comminationes. Hæc omnia opponuntur sapientiæ humane, quæ audacissimè ludit fingendis opinionibus de Deo, religionibus & cultibus &c. & non uult esse alligata uerbo Dei. Item quæ in consiliis uitæ calliditate sua querit præsidia, nec manet intra metas uerbo Dei traditas. Et congruunt hæc adhortationes cum toto Psalmo, Beati immaculati &c. Rectè autem intelliguntur hæc laudationes sapientiæ de sapientia reuelata, id est, de uerbo Dei patefacto in Ecclesia, de Decalogo & Euangelio. Nec tamen alienum est quòd uetustas accommodauit has laudes sapientiæ ad personam, quæ est filius Dei, qui est patefactor uerbi sonantis in Ecclesia, & est efficax per id uerbum, & in eo ostendit, qualis sit Deus, & quæ sit eius uoluntas.

P R A E C E P T A.

Non prohibeas benefacere illum, qui potest benefacere, & benefacito tu, cum manus tua potest.

C 1

Non

PROVERBIORVM

Non impediās aliorum uocationem, & tuæ uocationi studiose & fideliter obtemperes.

Non dicas proximo tuo, uade & redito, cras dabo, cum iam possis dare.

Non machineris proximo tuo malum, sed habitet apud te secure.

Hoc præceptum & sequentia pertinent ad præceptum, Non occidas. Dupliciter autem struitur malum alijs, aut manifesta uiolentia, aut fraudibus, calumnijs, furtis &c. Vtrunq; genus prohibet Iohannes, cum inquit, Neminem conculcatis neq; calumniemini.

Non litiges cum homine sine causa, cum tibi malum non fecerit.

Prohibet omne genus calumniarum, & contentionum iniustarum.

Non æmuleris uirum iniquum, & non eligas uias eius.

Commune præceptum est, ne offensi scandalo crucis

crucis & successibus impiorum deficiamus à Deo,
 & imitemur impios spe potentie, opum, tranquilla-
 litatis & aliorum commodorum, sicut magna ex
 parte fit, ut Ecclesia sit subiecta cruci, & impij
 dominantur. De hoc scandalo concionatur totus
 Psalmus, Noli æmulari &c.

**Stultorum exaltatio erit igno-
 minia.**

Congruit cum dicto: Tolluntur in altum, ut
 lapsu grauiore ruant.

CAPVT IIII.

REDIT iterum ad communes adhortatio-
 nes, & precipit ut doctrinam discamus, &
 ei obediamus. Quartum caput generalis
 adhortatio est ad discendam doctrinam, & ad stu-
 dium obediendi, & ad diligentiam regendi disci-
 plinam, & ad circumspectionem, ne decipiamur
 exemplis impiorum, & inseritur mentio præmio-
 rum & poenarum.

Obscuritas est in uno dicto: Principium sapi-
 entie est acquirere Sapientiam: Sed plana est sen-
 tentia de modo & inchoatione conuersionis ad

C § Deum

PROVERBIORVM

Deum, audire doctrinam, & eam uere expetere, & petere gubernationem à Deo, iuxta doctrinam est inchoatio conuersionis, sicut alibi dicitur: Dabit Spiritum sanctum petentibus. Et Propheta inquit: Conuerte me & conuertar. Et sapientia 6. Inuenitur ab his, qui quærent eam, & prior occurrit expetentibus eam. Et supra cap. 2. Si quæsieris eam inuenies. Iacobi 1. Si quis indiget sapientia petat à Deo &c. Item: Trahit Deus, sed uolentem trahit.

CAPVT V.

CAPVT quintum ad duo præcepta Decalogi pertinet. Non moechaberis, & Non furtum facies. Initio enim quinti capituli prohibet adulteria, & omnes uagas libidines, & addit conciones de pœnis, quia sine ulla dubitatione huic diuinæ regulæ respondent euentus: Scortatores & adulteros puniet Deus. Et hic cap. 6. Adulter perdet animam suam, ut historie priuatae & publicæ ostendunt, Dauid, Troia, Thebae &c. Et quanquam Deus mitigat pœnas aliquibus agentibus pœnitentiam, tamen semper aliquæ pœnæ committantur, & sepe peccata seminis puniuntur in semine, id est, in sobole.

Inserta

Inserta est autem dulcissima Concio, quæ approbat coniugium & mutuum amorem, & suauitatem coniugij, & prohibet adulteria. Approbatio coniugij & mutui amoris est cum inquit: Delecteris uxore adolescentiæ tuæ, id est, quam adolescens ducis. Deinde pingit amorem mutuum insigni imagine, Talis sit amor, ut est cerui & ceruæ, seu ut est Capræ & hinnuli, id est, sit ardens amor, sine simulatione, & sine coactione, sit suavis, sine morositate & fastidio, sit sincerus, sine suspitionibus, & sine superbia, & acquiescant coniuges in mutuo amore, ne diuellantur aut appetant alios. Exstat ardoris descriptio apud Oppianum de ceruis.

Ipsæ tamen ceruus pedibus uelocibus ipsam
Cum fugit assequitur, sistitq; amplexus amatam.

Ἀλλὰ ποσὶ κραιπνοῖσι θεῶν ἐκίχανε θέσσαρ
φεύγασαυ μαρτῆα δὲ κρηῖ ἀγκὰς ἔχε πα
ράκοιτιν.

Antithesis uero declaratur exemplis. Tyberius inuitus ducit Iuliam, hic simulatio & coactio reddit coniugium insuaue. Q. Ciceronis Pomponia est morosior. Multæ naturæ uirorum & mulierum sunt suspicaces, superbae, diffidentes, non seruantes equalitas

PROVERBIORVM

æqualitatem in conuersatione, Talia uitia omnia remouentur, considerato sincero & dulci affectu capreae & hinnuli, seu cerui & ceruae. Et repetit textus dulcissimam approbationem amoris & foederis coniugalis, cum ait: Ubera eius inebrient te, id est, sit uerus & ardens amor, & non sit uagus. Considerentur emphases, ubera significat σοφῶν. Inebrient, significat magnum amorem. Et deinde dicitur: In dilectione eius ignores, uidelicet alias. Estq; summa, uerè diligit tuam coniugem, & ea unica contentus esto, sicut hæc lex de coniugio statim in Paradiso sancita est: Erunt duo in carnem unam, id est, unus mas & una foemina inseparabiliter iuncti. Quia tunc quoq; etiamsi natura hominum mansisset integra, uoluisset Deus homines intelligere castitatem, & præstare exercitium obedientiæ, huius ordinis conseruatione, uidelicet, uitandis uagis libidinibus.

Vt autem omnium uirtutum intellectus ideo mentibus hominum inditus est, ut hoc ipsum discrimen honestorum & turpium sit testimonium, quòd sit Deus, & ostendat qualis sit, & quòd sit iudex, ita & castitatem uult Deus intelligi, & se uerissime punit uagas libidines, ut sciamus ipsum esse mentem castam, & hac consideratione discernamus

namus eum à naturis immundis. Cogitemus & hoc, in sola Ecclesia Dei mansisse incorruptam doctrinam de uitandis uagis libidinibus. Et saepe nos commonesciamus de poenis. Puniuntur enim uagæ libidines & tristissimis exemplis in hac uita, & eternis cruciatibus, si non fiat conuersio ad Deum, iuxta dictum Pauli 1. Corint. 6. Scortatores & adulteri non possidebunt regnum Dei. Et in historijs & multis ærumnis quotidianis consideremus iudicium Dei.

DE ALTERO PRÆCEPTO.

Bibe aquam de tuis fontibus &c.

Simul complexus est hic præcepta de iusticia particulari, abstinenti à rebus alienis, & de parsimonia, & de liberalitate. Ac primum obseruetur hic insigne testimonium contra Monachos & Anabaptistas, laudantes Platoniam communionem. Hic enim expresse dicitur: Tu dominus rerum tuarum maneto, & non alij tecum. Sicut in præcepto, Non furtum facies, sancitur distinctio dominiorum, Ita sciamus eam hic confirmari, cum ait: Tu dominus rerum tuarum maneto, & non alij tecum. Ac de parsimonia supra præcipit:

C 5 Non

PROVERBIORVM

Non des facultates tuas alienis, & annos tuos crudeli. Crudeles nominat Irudines, quæ abutuntur alienis facultatibus. Hæc rapacitas in aulis conspectior est, & pingitur in fabula Acteonis, quem sui canes dilacerant. De liberalitate uerò & de Eleemosinis dulcissimè dicitur: Deriuentur fontes tui foras, & tu Dominus eorum maneto, id est, largiaris de fructibus, ita ut retinere possis fundum. Ostendit igitur modum liberalitatis, uult dominia conseruari, non fieri profusiones & dissipationes hereditatum, & tamen uult iuuari egenes pro facultatibus, sicut Dominus inquit: Date pro facultatibus.

Pene fui in omni malo, in medio congregationis.

In hoc capite & hæc insignis sententia obseruetur de exemplis multitudinis: Pene fui in omni malo, in medio congregationis, id est, contagia populi nocent omnibus, quia homo natura ad imitationem ducitur, & imitatione discit. Cum igitur multorum & magnorum falsas opiniones audit, & cernit ritus & mores, sequitur eos, & facilius est uitia imitari, postea consuetudo confirmat morborum initia. Ideo multa dicta extant, quæ præ-

que precipiunt, ne relicta regula exempla uel multitudinem sequamur. Exodi 23. expresse dictum est: Non sequaris multitudinem ad faciendum malum, & non respondebis in iudicio declinans ad multitudinem declinantem. Videmus autem, precipue in religionibus, quantum ualeat multitudinis opinio aduersus talia contagia. Confirmemus nos his dictis: Lucerna pedibus meis uerbum tuum. Item: Audite me &c. Vult nos Deus suo uerbo regi, non opinionibus & exemplis discedentibus à uerbo Dei &c.

CAPVT VI.

IN SEXTO capite prima sententia dissuadet sponsiones, narrans esse periculosas, quia plurimi fallunt sponsores, ideo celebratum est dictum, quod in templo Delphico scriptum fuit: Spondeto damnū praesto est, id est, si sponderis damno afficeris. Et Homerus inquit Odyssae θ. Δελαί τοι δειλῶν γε, & ἔγυαυ ἐγυάαυ, id est, Mala sunt sponsiones spondendo pro malis. In genere autem hoc dictum monet, raram esse fidem pactorum, & raros esse sinceros & fideles. Contra uerò multos instabiles, fucatos, infidos, perfidos

PROVERBIORVM

perfidus, ut multæ querelæ leguntur: Nusquam
tuta fides. Quos credis fidus effuge tutus eris. Et
illud Epicharmi: Νῆφε ἢ ἢ μὲ μνησο ἄπιστιπ,
Ταῦτα ἢ ἄββα φρενῶν ὄσιπ. Item in Psalmo:
Nolite confidere in principibus, in filiis homi-
num, in quibus non est salus. Et apud Hieremiam:
Maledictus qui confidit in homine.

Hic si quis interroget, Quid igitur, nihil ne
credendum est? Respondeo, primum de doctrina
de Deo, credendum est uerbo Dei, cum quidem
Deus addiderit illustria testimonia, resuscitatio-
nem mortuorum & alia. Sed hominibus assues-
cantibus aliquid de Deo, propria audacia, extra
doctrinam à Deo traditam, non est credendum,
iuxta dictum: Nihil addatis neq; detrahatis. De
inde in artibus certa est doctrina propter demons-
trationes & alias causas certitudinis, quia κρι-
σις & demonstrationes etiam sunt ordo diuinitus
institutus, quem uult Deus conspici ab humanis
mentibus. Sed multa sunt mutabilia in rebus, &
maxime mutabiles sunt hominum uoluntates, &
sæpe sunt fallaces, ideo adhibendum est hoc loco
discrimen, & considerandum est, ubi & quatenus
assentiendum sit humanis promissis, ubi non sit
assentiendum.

Est aut

Est autem uirtus quæ nominatur Candor, quæ
 dijudicat uoluntates, cuius extrema sunt calumnia
 & stulta credulitas. Nam Candor est uirtus
 uicina ueritati, propter probabilem rationem ap-
 probans alienas uoluntates, & non gignens uanas
 suspiciones maleuolentia seu κακονδία, quædam
 etiam ambigua in meliorem partem flectens, ac
 bene quidem sperans, sed tamen ut de rebus mutas-
 bilibus cogitans posse mutari uoluntates humanas,
 & posse hominem errare de uoluntate alterius,
 cum non penitus introspiciantur latebræ humani
 pectoris, Vt, David bene sentit de Ionatha, quia
 habet probabilem rationem, quare illius uoluntas
 tem speret firmam esse, quia scit eum timere De-
 um, & ornatum esse testimonio diuino. Non be-
 ne sensit de Achitophel, quia animaduertit eum
 non timere Deum. Sic igitur intelligatur dictum
 1. Corinth. 13. Dilectio credit omnia, id est, est
 candida, non est suspicax, non male sentit de alio
 sine probabili & graui ratione.

DE LABORE SEV de sedulitate.

In hoc sexto capite, secundum præceptum est
 de labore.

PROVERBIORVM.

de labore, quod exemplo etiam illustrat, iubet nos
intueri formicas, & earum sedulitatem imitari.
Primum igitur hic discamus, & ordinasse Deum
gradus officiorum seu uocationum, & mandatum
Dei esse, ut suæ quisq; uocationis labores faciat,
nec ingerat se alienæ uocationi, sed in sua præstet
diligentiam & fidem. Sic præcipiunt hæc dicta 1.
Thessa. 4. Hortamur uos excellere, & sic ambi-
tiosos esse, nempe ut sitis quieti, & propria facia-
tis, & laboretis proprijs manibus. Ecclesi. 9.
Quicquid inuenit manus tua ad faciendum, hoc
totis uiribus facito. Et quod Dei consilio gradus
officiorum ordinati & distincti sint, manifestum
est ex dictis Rom. 12. & 13. & 1. Corinth. 12.
Distinctiones sunt ministeriorum. Et 1. Corinth.
7. Unusquisq; sicut uocatus est à Domino sic am-
bulet. Vbi utrunq; docetur, & distinctos esse gra-
dus consilio Dei, & unumquemq; debere nosse me-
tas sui officij, & sui gradus labores facere.

Quoties autem laboris mentio fit, simul com-
prehendantur inuocatio & auxilium Dei, iuxta
dicta: Scio Domine non est hominis uia eius. Item
Nisi Dominus edificauerit domum &c. Item,
Commenda Deo uiam tuam, & spera in eum, &
ipse faciet. Item, Petite & accipietis. Item, Quanto
magis

CAPVT VI.

magis Pater uester coelestis dabit Spiritum sanctum petentibus. Item Daniel. 2. Deus dat sapientiam sapientibus. Coloss. 3. Omnia quæ facitis, in sermone aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Iesu facite. Et supra Prouerbio. 3. In omnibus uijs tuis consideres eum, & ipse diriget gressus tuos. Sic semper fiat coniunctio inuocationis & laboris. Hæc uirtus nominatur Sedulitas, cuius sit hæc definitio.

Sedulitas est uirtus, qua constanter & firmiter uolumus propter Deum & communem salutem labores facere uocationi conuenientes, iuuante Deo, qui petentibus auxilium promisit, ut, Dauid est sedulus miles, Paulus est sedulus Doctor. Huius uirtutis extrema sunt Ignauia et πολυπραγμοσύνη. Ignauus nimium cessat, πολυπραγμων seu ardelio multa non necessaria seu τὰ ἄεργα molitur, & se ingerit alienis uocationibus, ut Achas, Pericles, Demosthenes non necessarijs contentionibus attrahunt bella, quæ uitari poterant. Ita sæpe turbatur Ecclesia non necessarijs disputationibus & contentionibus, aut cum ingerunt se doctores ciuilibus negotijs, tanquam alterum pedem in curia, alterum in templo habentes. Hæc breuiter de Sedulitate dixi.

Colligant

PROVERBIORVM

Colligant autem studiosi simul & dicta in scriptis Prophetis & Euangelicis, huc pertinentia, & alia sapienter dicta, ut, Spartam nactus es, hanc orna. Hic & sedulitas precipitur, & prohibetur πολυπραγμοσύνη. Versus Nazianzeni monet necessaria facere: τὸ μὲν πάρεργον οὐδ' αὖτως ἔργον λέγω. Hoc dictum Nazianzeni admonitio est de consociatione: Καὶ ἡ χεὶρ ὁ χεὶρ, καὶ ἡ ποδὶς ὁ ποδὶς ἐνδεής. Manus est indigens manu, & pes pede.

Homo belial, id est, inutilis non est tantum cessator, sed turbator.

Dixi Sedulitatem esse inter extrema uiciosa, ignauiam & πολυπραγμοσύνην, & uicina uicia sunt ambitio & rixositas, hæc etiam hoc loco taxantur, quia utrunque ualde perniciosum est communi societati, ut, de ambitione uitiosa dicit Iuuenalis: Patriam tamen obruit olim Gloria paruorum laudis, tituli que cupido. Item Claudianus: Nam cætera regna Luxuries uitijis odiisque superbia uertit. De cupiditate contentionum & de discordijs hæc dicta nota sunt: Concordia parua res crescunt, discordia maximæ dilabuntur. Teneantur autem definitiones.

Vera

Vera gloria, & quæ iuste appetitur, est approbatio conscientiae recte iudicantis, & aliorum recte iudicantium. Hanc esse appetendam manifestum est ex his sententijs: Melius est nomen bonum, quam aurum & argentum. Item: Viuite sine scandalo. Item: Ve homini, per quem uenit scandalum. Item: Hæc est gloriatio nostra, testimonium conscientiae nostrae. Item: Probet unusquisque opus suum, sic habebit gloriam apud sese, & non ex alijs. Et cum mandatum Dei sit, appetere approbationem conscientiae suae recte iudicantis, & aliorum recte iudicantium in Ecclesia, uirtus est hanc gloriam ordine expetere.

Opposita uitia sunt, Leuitas & impudentia. Leuitas est, nec suae conscientiae, nec aliorum recta iudicia curare, iuxta uersum: Leuis est, nec illum stimulat gloriae decus.

Impudentia & arrogantia & uanitas est tribuere sibi quæ non adsunt.

Deinde in sexto & septimo capite rursus concionatur de castitate, de qua & supra dictum est, & sint notæ conciones de poenis adulteriorum, & aliarum uagarum libidinum, passim in scripturis traditæ.

D

Caput

PROVERBIORVM
CAPVT VIII.

IN OCTAVO capite postquam initio Decalogi præcepta repetiuit, nunc redit ad generalem adhortationem, ut hanc sapientiam discamus, & ei obediamus. Nominat enim sapientiam à Deo nobis propositam & reuelatam, & ad hanc nos alligat, non loquitur de sapientia Periclis aut Alcibiadis, aut similium, quæ est calliditas augendi potentiam & opes quacunque occasione, siue iusto, siue iniusto modo. Nec uerò dubium est, Salomonem loqui de uerbo reuelato in Ecclesia, de Lege Dei, & de Euangelio, quia dicitur Sapientia in portis ciuitatis clamitat. Sed tamen cum sapientia æterna & immota, quæ est in ipso Deo, reuelata sit uoce Legis & Euangelij, & sit reuelata per ipsum Filium, per quem Pater dicit decreta de ordine creationis & reparationis hominis: Vetustas intellexit hoc loco sapientiam quæ est Filius loquens scilicet ad Ecclesiam. Hanc sententiam rectè intellectam probo.

Sed Arriani falso excerperunt quædam dicta ut confirmarent Filium esse creaturam. Vbi enim Salomon inquit, Dominus possedit me initio uic sue, legerunt Arriani, Dominus creauit me initio uiarum

uarum suarum. Sed sciendum est in Ebraica lectione uerbum possidendi, non creandi positum esse, ac uerbo possidendi et continua serie narrationis perspicue refutantur Arriani. Ut enim in Iohanne scriptum est: In principio erat uerbum, ita hic dulcissime dicitur: Dominus possedit me initio. Item: Ante secula ordinata sunt. Et inquit haec sapientia, se fuisse artificem seu formatricem, sicut Iohannis 1. dicitur: Omnia per ipsum facta sunt. Item Ebre. 1. Gestans omnia uerbo potentiae suae. Quia idem Filius est, per quem dicitur decretum de ordine creationis & reparationis hominis. Ideo hic eodem nomine sapientiam creatorem & edentem Legem & Euangelium nominat. Ac sequitur: Ludens coram eo in omni tempore, ludens in orbe terrae, & delectationes meae cum filiis hominum. Haec sapientia primum summe letificat Patrem, deinde ostendit Angelis & hominibus Patrem in mirando ordine opificij mundi, ac postea in promulgatione uerbi, in assumptione naturae humanae, & resurrectione, in hominum reparatione, & totius Ecclesiae conseruatione, in diluuiio Noë, in mari rubro, & omnibus alijs miraculis ostendit & glorificat Patrem, & letatur uiuificatione et restitutione Ecclesiae. Haec omnia miranda opera nominat hic ludos & delectationes sapientiae

PROVERBIORVM

tia Dei. Hanc dulcissimam sententiam attentè con-
siderent pij lectores, & hæc eadem sapientia, id est,
filius docet foris Ecclesiam promulgato uerbo, &
intus eam sustentat, docet & illustrat, & quia
propter Ecclesiam seruat genus humanum, qua-
tenus iusta fiunt in politijs, fiunt ipso sustentante
& docente gubernatores edito uerbo, & guberna-
nante eos arcano modo. Ideo inquit: Per me reges
regnant, & iudices iusta decernunt. Hanc sapien-
tiam Dei reetricem per uerbum promulgatum,
discernit deinde ab humana calliditate. Sapientia
diuina est foelix, efficax, & salutaris, & tandem
adfert letos exitus, etiamsi aliquandiu differuntur.
Calliditas uerò Periclis, Alcibiadis, Demosthenis
& similium est exitiosa patriæ & ipsis. Ideo in-
quit sapientia Dei, penes me est consilium & suc-
cessus, id est, illa consilia sunt iusta, quæ congruunt
cum uerbo Dei, & hæc consilia tandem habes-
bunt letos exitus, adiuuante ea filio Dei, qui quis-
dem uult adesse perseuerantibus in uerbo quod
tradidit, et inuocantibus eum, iuxta dictum: Com-
menda Deo uiam tuam, & spera in eum, & ipse
faciet. Prouerb. 3. In omnibus uijs tuis cognosce
eum, & ipse diriget gressus tuos. Item: Deus est
qui facit, ut uelit & ut perficiatis. Contra uero
pene sequuntur uniuersaliter iniusticiam, quam
quam

quam in presentia aliquantisper uoluptates gratæ fuerunt, aut potentia creuit.

CAPVT X.

Non sinet esurire Dominus
animam iusti.

COMMUNIS doctrina est de prouidentia, quæ sæpè repetita est in toto opere. Discernit autem Deus recta & non recta æternis præmijs & pœnis, quia hic est ordo iusticiæ, ut recta conseruentur, & non recta destruantur, iuxta dictum: Deus est ignis consumens, & uult Deus mentione pœnarum & præmiorum fieri conspectius discrimen rectorum & non rectorum. Sunt autem recta conformia Deo seu legi eius. Non recta sunt pugnantia cum Deo seu cum lege.

Discernende autem sunt pœnæ temporales & æternæ. Pœnæ temporales imponuntur primum ut reuocent homines ad pœnitentiam, deinde in non agentibus pœnitentiam, sunt initia destructionis & pœnarum æternarum, ut supplicia Saul, Iudæ, Neronis, & aliorum omnium ruentium in æternas pœnas.

D § Discera

PROVERBIORVM.

Discernantur & bona corporalia & aeterna. Ecclesia certò habebit aeterna bona. Ideo enim conditae sunt rationales creaturae, ut sint aliqua organa, quibus Deus communicet sese, suam lucem, sapientiam, iusticiam, uitam & leticiam aeternam. Sed in hac uita mortali Ecclesia adhuc certo consilio Dei subiecta est cruci, ideo multa membra duriter exercentur, alia magis, alia minus, & tamen quia uult Deus Ecclesiam in hac uita uoce ministerij, & non aliter colligi, semper aliquem coetum seruat, qui sine cibo, potu, & hospitij uiuere non potest. Sic igitur mitigat crucem, ut huic coetui quoque det necessaria ad uitae corporalis conseruationem, & seruat inter hos quoque has regulas de externa uita, uniuersaliter: Atrocita delicta committantur atroces poena, ut, Dauidis adulterium, Manassis scelera, secuta sunt horribiles poena: pijs uero mitigantur multa poena, & multorum est tranquillior cursus. Hic igitur saepe inculcantur promissiones & aeternae, & corporales, ut hoc loco dicitur: Non sinet esurire Dominus animam iusti. Psal. 33. Leones esurierunt, timentibus autem Dominum non deerit ullum bonum.

Hec communis doctrina de distinctione, quam sanxit aeterna & immota sapientia Dei inter recta
& non

Et non recta, Et de premijs Et poenis semper sit
in conspectu, Et simul consideretur uniuersa do-
ctrina de Ecclesia, de distinctione promissionis
eternae Et corporalium. Item doctrina de cruce.

Sunt autem praecipuae cause quatuor, propter
quas Ecclesiae traditae sunt promissiones de bonis
corporalibus:

Prima. Ut sint testimonia de prouidentia, con-
tra Epicureas opiniones, ne existimemus haec bona
externa casu spargi, ac praesertim in Ecclesia dan-
tur singulari consilio Dei, Et singulari modo. Imo
Et toto generi humano seruatur natura rerum
propter Ecclesiam.

Secunda. Ut testentur Deum seruaturum esse
Ecclesiam, etiam in hac uita, Et cogitemus in hac
mortali uita oportere inchoari Ecclesiam.

Tertia. Ut fides Et inuocatio exerceantur in
quotidiana necessitate, in petenda pace, uictu, bo-
na ualetudine, successu in gubernatione.

Quarta causa. Ut sint commonesactiones de
promissione aeterna, quia in omni petitione opor-
tet praelucere fidem, quae accipit Remissionem pec-
catorum propter Mediatorem, Et semper cogite-

PROVERBIORVM.

mus Ecclesiam in hac uita quoque propter eum & per eum seruari, sicut dicit: Ego gestabo uos in sinu, sicut pastor agnos recens editos gestat. Sciamus igitur promissiones de bonis corporalibus non esse irritas & confirmati hac uoce diuina, petamus & expectemus necessaria uitæ in uocatione.

Egestatem efficit manus ignaua.

Coniungit Salomon promissiones & præcepta de labore, quia utrunq; præcipit Deus, & ut faciamus opera uocationis, & simul petamus & expectemus ab ipso bonos euentus, iuxta dictum: Comemenda Deo uiam tuam, & spera in eum, & ipse faciet.

Odium suscitatur rixas, uniuersa autem delicta operit dilectio.

Præceptum est de ἐπιεικείᾳ & de candore, pertinens ad 5. & 8. præceptum. Hic primum scire necesse est communes definitiones & distinctiones iusticie. Iusticia particularis est uirtus suam cuique tribuens. Sic iusticia iudicis est uirtus tribuens iustis defensionem, & poenas iniustis.

Quia

Quia uerò gradus sunt delictorum, ut atrocius scelus est Diaboli quàm Adæ, atrocior est culpa Iude quàm Petri: distincti sunt & gradus iusticie uindictis, seueritas & æquitas, & utraque est iusticia, ac extrema sunt eadem, crudelitas & indulgentia. Sylla crudelis fuit, qui etiam post uictoriam occidit promiscuam multitudinem, sicut inquit Poëta: Excessit medicina modum. Iulius pepercit Ciceroni, Marcello & alijs, & in urbe nullam seueritatem exercuit. Discernantur autem in hoc dicto Salomonis: Vniuersa delicta operit dilectio, iudex & priuata persona. Iudex mandato diuino cogitur seueritate uti aduersus eos qui atrociter deliquerunt, ut aduersus blasphemos, periuros, homicidas, pollutos adulterijs & incestis libidinibus. Deuteronom. 19. Auferes malum de medio tui, non misereberis eius, sed sit anima pro anima, quia Deus uult conspici pœnas, ut agnoscatur ipse discernens recta & non recta, & iudicans ac puniens scelera, deinde ut communis societas defendatur. Idem autem iudex intelliget quoque, ubi leniendæ sunt pœnæ, sicut leges ipsæ de cæde ex insidijs facta sunt atrociores, quàm de cæde fortuita. Hæc uirtus moderatrix nominatur ἐπιείκεια, quæ est iusticia, seu leges aliquas, seu pœnas propter rationem probabilem mitigans, & sapientissime tradita sunt

PROVERBIORVM

data sunt multa exempla huius mitigationis. Vt
David esuriens usus est panibus sacerdotum.

Trasybulus sanxit ἀμνησία, nec eiecit possessores ex facultatibus exulum, ne noua bella orientur.

Conradus Imperator fecit pacem cum Guelpho ad oppidum Vveinsberg, cum contra intellectum pacti mulieres extulissent uiros & filios ex arce, quia Imperator permiserat, ut mulieres discederent cum ijs rebus quas possent asportare. Hæc de iudice dicta sint, quem oportet intelligere, ubi seueritate, ubi lenitate utendum sit, ut alibi dicendum est.

Sed de priuatis personis & de priuatis offensionibus primum sciendum est, necessariam defensionem concessam esse, sed extra casum necessariae defensionis remittendæ sunt priuatae iniuriæ, & obruendæ obliuione, iuxta dictum: Remittite & remittetur uobis. Cum autem tales iniuriæ in consuetudine hominum plurimæ accidant, & insaniam sit, sperare uitam, in qua non multi in te incurrant, non existimemus hoc præceptum de raris offensionibus loqui, sed sciamus hanc condonationem in multis uitæ negotijs necessariam esse in priuatis

uatis offensionibus. Et faciendæ sunt condonatio-
 nes, primum propter Deum, deinde propter com-
 munem tranquillitatem. Ac Deus non solum præ-
 cepit hanc uirtutem, sed etiam uult eam esse com-
 monefactionem de sua condonatione. Ideo inquit:
 Remittite & remittetur uobis. Vult etiam nos in
 huius uirtutis cogitatione & exercitio commone-
 fieri de sua misericordia, & de Euangelio, in quo
 proponitur ingens $\pi\epsilon\iota\epsilon\iota\kappa\epsilon\iota\alpha$ legis, quod recipitur
 inchoata obedientia exigua & sordida, & quod
 multæ infirmitates condonantur, & quotidie leni-
 untur poenæ, iuxta dictum: Misericordia Domini
 quod non consumpti sumus. Quod autem commu-
 ni paci necessaria sit priuatarum offensionum obli-
 uio, manifestissimum est.

Monendi sunt autem iuniores, ne admittant
 falsam interpretationem detorquentium hoc dic-
 tum ad errorem, qui fingit nostra opera mereri
 Remissionem peccatorum. Delicta tegit dilectio,
 Ergo tua dilectio tegit tua delicta coram Deo,
 Neganda est consequentia, quia dictum est politi-
 cum, & loquitur de condonatione inter homines,
 & de alienis delictis tegendis, & de reprimenda
 cupiditate uindictæ, ut Leuit. 17 precipitur: Non
 exerceas uindictam, nec sis memor iniuriæ aduersus
 suos ciues

PROVERBIORVM

sus ciues tuus. Nominatim enim de ciuibus dicitur,
 ut significet, propter communem concordiam multa
 iniurias dissimulandas esse. Pudeat autem nos
 nostrae superbiae & impatientiae, cum filius Dei non
 solum remittat nobis multa & magna peccata, sed
 etiam poenam in sese deriuauerit prostratus coram
 patre, ac iram aduersus nostra delicta sustinens,
 quasi ipse se meis & tuis sceleribus polluisset. Ideo
 inquit: Discite à me, quia mitis sum & humilis
 corde. Hoc exemplo & praecepto moniti pa-
 tienter feramus cum quasi de superiori loco detrusi
 dimur, cum quidem nos reuera multis magnis
 peccatis meriti sumus poenas, & coherceamus nos-
 tros impetus, ne maiora odia, dissidia, bella,
 accendantur. Diligamus hanc uirtutem ἐπιείκεια
 hanc ipsam ob causam, ut saepe nos hoc ipse
 sum nomen admoneat de Euangelio, in quo dulci-
 sissima ἐπιείκεια Legis diuinae proponitur ut di-
 ctum est. Sicut autem uirtutes uicinae sunt, seuera
 iusticia & ἐπιείκεια, ita sunt uicinae uirtutes, Ver-
 ritas seuerè iudicans de alienis dictis aut factis, &
 Candor. Extrema sunt Assentatio & Calumniatio.
 Moderatur autem Candor iudicia duriora, ut saepe
 aliquid negligentius dictum in bonis scriptoribus
 leniendum est interpretatione congruente ad per-
 petuam auctoris sententiam.

Os stulti

Os stulti confuſioni appropinquat.

Multa sunt dicta in Salomone de sermone seu de lingua frenanda. Sunt autem vitia linguae propria, Mendacium, garrulitas, precipitantia, Curiositas, maledicentia, conuiciatio, petulantia lingua, calumnia, uanitas, seu iactantia, ἄσχετος, ἄσχετος, ironia, ἄσχετος, ἀκκισμός impudentia, ἄσχετος, scurrilitas, obscenitas, scopicum esse, futilitas, assentatio. Hæc vitia ideo consideranda sunt, ut maiore cura uitare ea discamus, & frenemus impetus nostros, nec omnes cogitationes effundamus &c.

Benedictio Domini facit diuites & non addit dolorem.

Prophani homines cogitant, opes & uictorias parari tantum humana industria & laboribus, ut existimant Alexandrum uincere, quia consilio, laboribus, & robore exercitus antecellit multitudini Persicæ, sicut usitate dicitur: Labor omnia uincit improbus. Et Plato inquit, hunc esse beatum, cui non ex alijs pendet fortuna, sed cui in seipso posita sunt omnia, quæ ad beatitudinem necessaria

PROVERBIORUM

necessaria sunt. Et sic dicit Nabuchodonosor⁹
 Ego Babylonem feci tantam meo robore. Tales
 imaginationes confirmant fiduciam nostrae calli-
 ditatis & nostrarum uirium, qua elati homines
 negligunt Deum, & mouent non mouenda, ut,
 Quia uidet Antonius se instructiorem esse Augu-
 sto, & sperat eum posse opprimi, mouet bellum
 iniustum. Talia ualde multa sunt tristia errata
 hominum. Sed uox diuina docet, causas esse bono-
 rum euentuum, non labores hominum solos,
 sed Deum iuuantem iustos labores, & hominum
 obedientiam in uocatione. Ideo expressè tradita
 est negatiua propositio: Nisi Dominus ædifica-
 uerit domum, frustra laborat qui ædificat eam.
 Item Ecclesiast. 9. Non est uelocium cursus, nec
 fortium bellum, nec sapientum panis. Et Psal. 37.
 Fallax equus ad salutem. Et Psal. 59. Non egres-
 dicris Deus in uirtutibus nostris. Da nobis auxi-
 lium de tribulatione, uana salus hominis. Et Hie-
 re. 10. Scio Domine non est hominis uia eius.
 Iohan. 3. Non potest sibi homo sumere quicquam,
 nisi datum sit ei à Deo. Et Iohan. 5. Sine me nihil
 potestis facere. Hæc testimonia non prohibent la-
 borem uocationis, sed docent bonorum euentuum
 causam esse, non solam hominum sapientiam &
 solos hominum labores, damnant igitur fiduciam
 nostri.

nostri. Postea uox diuina coniungit has causas bonorum euentuum, Deum iuuantem labores uocationis, & obedientiam nostram in uocatione. Praecipit igitur labores iustos, congruentes uocationi, ut Ecclesiast. 9: Quicquid potest facere manus tua, operare omnibus uiribus. Et 1. Thess. 4. Studiosse hoc agatis, ut sitis quieti, & propria faciat, & laboretis manibus uestris. Et Gene. 3. In sudore uultus tui comedes panem tuum. Et Psal. 127. Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit. Et Prouerb. 10. Manus sedulorum diues erit. Sed sciendum est hos labores ita foelices esse, & sequi bonos euentus, cum Deus adiuuat laborantes iuxta uocationem.

Traditae sunt igitur promissiones de auxilio diuino, & mandata de inuocatione, ut Deus agnoscat. Item ut agnoscat presentia eius in gubernatione priuata & publica, ut 36. Psal. Subditus esto Deo, & ora eum. Item: Commenda Deo uiam tuam & spera in eum, & ipse faciet. Et Psal. 33. Non est inopia timentibus Deum. Et Psal. 54. Iacta in Deum curam tuam & ipse te sustentabit. Psal. 90. Protegam eum, quoniam cognouit nomen meum, cum ipso sum in tribulatione. Danie. 2. Dat sapientiam sapientibus, & scientiam intelligentibus.

PROVERBIORVM

gentibus. Prouerb. 16. Cor hominis cogitat uiam suam, sed Deus confirmat gressus eius. Prouerb. 21. Equus paratur ad diem belli, Deus autem dat uictoriam. Prouerb. 20. Ut oculus uideat, & auris audiat, Deus facit utrumque. Esaias 46. Ego feci uos, ego gestabo uos etiam in senecta. Esa. 40. Gestauit uos sicut pastor lactentes agnos. Deut. 30. Ipse est uita tua, et longitudo dierum tuorum. Deut. 8. Non in solo pane uiuit homo, sed in omni uerbo quod procedit ex ore Dei. Exod. 19. Gestauit uos super alas aquilarum. Deut. 8. Ne dicas fortitudo mea & manus meae haec mihi dederunt, sed recorderis Domini Dei tui, quod ipse uires tibi praebuerit. Haec & similia testimonia prodest in conspectu habere, ut imaginationem prophanam eijciamus ex animis, nec confidamus nostra diligentia, aut nostris uiribus, sed uerè credamus, ita tantum labores nostros foelices esse, cum à Deo adiuuantur, & petamus auxilium Dei, iuxta dictum Psalmi: Commenda Deo uiam tuam, & spera in eum, & ipse faciet. Et Prouerb. 16. Commenda Deo opera tua, & dirigentur cogitationes tuae. Hanc regulam uitae in omnibus consilijs & negotijs intueamur, faciendos esse labores uocationis, & petendum & expectandum auxilium à Deo. Et adiungatur huc doctrina de inuocatione Dei
de proe

de promissionibus. Præterea & hoc consideretur, Ethnicos quoq; experientia coactos fateri, sæpe potentiores & sapientiores uinci, uidelicet cum aut iniusta faciunt, aut non necessaria mouent fiducia uirium suarum, & multis fiducia uirium suarum exitio fuit, sicut de Aiace dicitur: Cum dixisset se etiam sine Deo uincere posse, propter hanc impiam fiduciam sui punitum esse furore, quo sibi mortem consciuit. Et sæpe recitatur historia de Milone Crotoniata, qui cum in diuulsa arbore hereret, laceratus est à lupis. Et Bellerophontem Pegasus excussit, cum uellet inuehi intra coelum. Et Perseo tandem fuit exitio caput Gorgonis.

CAPVT XI.

Libram fraudulentam abominatur Dominus, & pondus æquale placet ei.

PRAECEPTVM est de particulari iusticia, & ueritate in contractibus, & pertinet ad Decalogi dictum: Non furtum facies. Et comminatio sæpe repetita, hic quoq; repeti intelligatur: Atrocita delicta puniuntur atrocibus poenis, etiam in hac uita. Iuxta dicta: Qui gladium
 E acceper

PROVERBIORVM

acceperit, gladio peribit. Item: Ve qui spoliās, quia spoliaberis. Et in huius ordinis consideratione vult Deus se agnosci, & intelligi hunc ordinem diuinitus sancitum esse. Ac sciamus, coniugia, politica societatem, contractus, iudicia, poenas, opera esse sapientiae & iusticiae Dei, & efficaciter à Deo conseruari, quantum ordinis reliquum manet, etiamsi à diabolis & ab organis diaboli interrea magni tumultus mouentur. Sicut custos gregis seruat aliquod agmen, etiamsi lupi aliquas pecudes rapiunt. Sic dicit infra de politico ordine capite 16: Ponderus & statera iudicia Domini sunt, & opera eius omnes lapides lancis. Hæc admonitio necessaria est contra furores Manicheos & Anabaptisticos, ut sæpè aliàs copiose dictum est.

Cum uenit superbia, uenit & ignominia, & in humilibus est sapientia.

Vsitatum est homines in secundis rebus fieri negligentiores, quia muniti præsidij manifestis, minus metuunt & minus dolent, ideo & inuocatio Dei fit languidior, sicut in Mose dicitur: Sedit populus manducare & bibere, & surrexit Iudea re. Item: Luxuriant animi rebus plerunque secundis.

eundis. Extincto autem timore Dei homines securi, ut augeant potentiam, multa extra uocationem tentant, & alios iniurijs afficiunt. Inde sequuntur poenae ordine diuino, iuxta dicta: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Item: Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles.

Ac Ethnicos experientia coëgit fateri, diuino ordine inuitabiliter sequi poenas superbiam ruentem extra metas uocationis. Hunc ordinem nominauerunt $\delta\epsilon\delta\ \rho\alpha\sigma\iota\alpha\ \rho$, & signum sequuturæ ruinae est insignis insolentia, iuxta dictum Claudii: Tolluntur in altum, ut lapsu grauiore ruant &c. Hæc est & hoc loco sententia Salomonis. Contra uerò ait in humilibus sapientiam esse, sicut Petrus inquit: Humilibus dat gratiam. Et apud Esaiam dicitur: Vbi habitabit Dominus? in Spiritu contrito & humiliato, & tremente sermones meos.

Notæ sint autem definitiones Humilitatis & Superbiae. Humilitas seu $\tau\alpha\pi\epsilon\nu\sigma\phi\epsilon\rho\sigma\ \upsilon\mu\eta$ est in timore Dei agnoscere & fateri propriam infirmitatem, & non erumpere extra uocationem, sed intra metas uocationis Deo seruire, spe auxiliij diuini, & non despicere, nec premere alios, sed tribuere singulis gradum, in quem ordine collocati

E 2

sunt.

PROVERBIORVM

sunt, & sentire illos etiam posse organa Dei salutaria esse, & non irasci Deo in poenis. Exemplum illustre huius uirtutis est Ionathas. Omnium uero summum est ipse filius Dei in sua uocatione obediens, & hic inquit: Discite à me quia mitis sum, & humilis corde.

Superbia autem est, securum & sine timore Dei esse, & credere proprijs uiribus, & fiducia sui extra metas uocationis erumpere, sibi potentiam uelle augere, despiciere & premere alios, pertinaciter anteferre propriam sapientiam bonis consilijs, & irasci Deo & hominibus cum exitus est infoelix, ut Pharao, Goliad, Saul, Achitophel, & similes.

Cum iusto in terra fiat retributio quantò magis impio & peccatori?

Insignis admonitio est, ex qua & Petri dictum sumitur, quia tempus est ut incipiat iudicium à domo Dei, Si autem primum à nobis, quis finis est eorum qui non credunt Euangelio? et si iustus uix saluatur, impius & peccator ubi apparebunt? Est autem doctrina de poenitentia & de poenis uenturis impiorum, & consolatio de scandalo crucis.

cis. Argumentum autem instituitur à minore.
 Cum iusti in hac uita affligantur, qui tamen quæ-
 runt emendationem, quanto magis impij, contum-
 maciter & furenter in sceleribus perseuerantes puni-
 entur, necesse est igitur post hanc uitam restare
 aliud iudicium, ut cum David punitus sit propter
 adulterium & cædem, punientur haud dubie alij
 deteriores, ut Dionysius, Tyberius, etiamsi in hac
 uita habuerunt placidos exitus, restat igitur aliud
 iudicium.

Hic autem duæ regulæ conferantur, & concia-
 liatio consideretur. Prior est: Atrocita delicta
 puniuntur atrocibus pœnis in hac uita, id con-
 gruit ordini iusticiæ in Deo, & quia sic plerunq;
 fit, horum exemplorum congruentia testimonium
 est de prouidentia & præsentia Dei in genere hu-
 mano.

Altera regula est: Ecclesia subiecta est cruci, &
 Tyranni exercent crudelitatem aduersus eam. Id
 uidetur non congruere ordini iusticiæ, disputat
 igitur ratio an sit prouidentia. Sed Ecclesia res-
 ppondet: Primum congruit ordini iusticiæ in Deo,
 etiam punire Ecclesiam, quia adhuc hæret in ea
 peccatum. Et scit Ecclesia multas causas quare
 subiecta sit cruci. Deinde de Tyrannis manet ue-
 ra altera regula, quia ipsi quoq; plerunq; in hac
 uita

PROVERBIORVM.

uita rapiuntur ad pœnas, iuxta dictum: Ad generum Cereris sine cæde & sanguine pauci descendunt Reges, & sicca morte Tyranni. Quanquam igitur florent aliquandiu, tamen postea excutuntur ex imperijs.

Secundo scit Ecclesia iusticie Dei conuenire, ut scœlora non tantum presentibus & breuibus supplicijs puniat, sed æternis. Ideo respondet ad hoc argumentum. Iustis congruit bene esse, iniustis male. Ecclesia est iusta, Tyranni sunt iniusti. Ergo Ecclesie bene fit, Tyrannis male. Respondet Ecclesia ad Maiorem. Congruit iustis bene esse, iniustis male, iuxta declarationem Euangelij, quod docet quare Ecclesia subiecta sit cruci in hac uita, & tamen semper à Deo seruari cœtum aliquem, & postea habituram esse Ecclesiam æterna bona, Impios autem fore in æternis pœnis. Imo hæc ipsa exempla sunt testimonia uenturi iudicij. Quia Abel à Cain interficitur, & Deus iustus antea ostendit se diligere Abel. Ergo restat aliud iudicium, in quo ostendetur dissimilitudo Abel & Cain. Deinde ad minorem respondeatur. Ecclesia est iusta, uide licet imputatione & inchoatione, nondum consummatione. Igitur ad tempus exercetur, ut agnoscat iudicium Dei aduersus peccatum, ut in Esaia dicitur: Castigatio est eis disciplina, ut ad te clament.
Sequitur

Sequitur ergo conclusio, Tyranni sepe in hac uita puniuntur, sed uniuersaliter postea erunt in poenis eternis, Ecclesia etsi affligitur, tamen & in hac uita sentit mitigationem, & postea habebit eterna bona.

CAPVT XII.

Multa sunt dicta in duodecimo capite, sepe repetita de prouidentia Dei, quod iniusti sint daturi poenas. Item de labore, de linguæ uitijs, de mendacio, de sophistica, de calumnijs, de iactantia & ostentatione. Præcipuè uerò meminerit lector hoc dictum: Abominatio Domino labia mendacia. Sciamus præcipi amorem & curam tuendæ ueritatis, & in doctrina de Deo & in artibus, & in omnibus honestis pactis & contractibus, & quia ueritas est inter præcipuas & maxime conspicuas uirtutes, ideo atroci uerbo damnatur contrarium uitium, & nominatur abominatio, id est, tale malum quod Deus singulari commotione detestatur, sicut & idola nominantur Βδελύγματα.

CAPVT XIII.

PROVERBIORVM
Inter superbos est contentio &
apud deliberantes est sa-
pientia.

Græcum dictum est, ὄρος ὄρει οὐ μίγνεται
id est, mons monti non miscetur, quo significatum
est, non conuenire inter duos pariter elatos.
Quanquam autem plures sunt discordiarum cau-
se, tamen sæpius causa est superbia, cum uidelicet
naturæ, quæ sese admirantur, & uolunt antecelles-
re, sumunt undecunque occasiones certaminum,
nec mouentur magnitudine, aut paruitate rerum,
sed dimicant de existimatione, & de populi ap-
plausu, postea quæ mala sequantur publicas discor-
dias, notum est. Vnde sunt hæc dicta: Patriam tas-
men obruit olim Gloria paucorum laudis, tituli que
cupido. Item Claudiani: Nam cætera regna, luxu-
ries uitijis odiisque superbia uertit.

Cum igitur hi duo affectus sint acerrimi, cupi-
ditas gloriae, & iracundia, seu cupiditas uindictæ,
ut in Mario & Sylla, in Pompeio & Iulio, & alijs,
nominatim filius Dei grauißimis uerbis præcipit
ut isti duo affectus frenentur: Discite à me, quia
mitis sum & humilis corde. Altera uirtus opponi-
tur superbiæ, Altera mansuetudo cupiditati uin-
dictæ.

Est

Est autem Mansuetudo uirtus, quæ primum comprehendit iusticiam, ne pugnet ubi non est necesse, Deinde in pugna necessaria moderatur iram, & probabili ratione lenit aliquid de iusta ira, seu de poena. Quod autem opponitur deliberatio contentioni, significatur animos impeditos ambitione, ira uel alijs affectibus, aut non cernere uerum, aut cum cernunt, tamen non uelle uideri uinci, sicut dicitur :

Aurum & opes & uasa frequens donauit amicus,
Qui uelit ingenio cedere rarus erit.

Quare in deliberatione ueritas ex suis fontibus querenda est, nec impedienda est inquisitio fluctibus affectuum. Cogitanda sunt & illa : Nimum altercando ueritas amittitur. Item : Nam quisquis nimum non sapit, ille sapit. Crede mihi sapere est non nimum sapere. Inuenta autem ueritate mens acquiescat, agat Deo gratias, & ueritatem ad usum in uita conferat, sicut supra dictum est :
Abominatio coram Deo labium mendax.

**Multum escæ in sulcis pauperum,
& alij sine modo cumulant.**

Præceptum œconomicum est de mediocritate &

E 5 dilis

PROVERBIORVM

diligentia tuendi mediocres facultates, iuxta dictum: Laudato ingentia rura exiguum colito. Estque sententia, melius esse possidere mediocres facultates, & eas rectè administrare, & frui eis cum pietate & tranquillitate, quàm magnas opes cumulare, quod sine offensionibus fieri non potest. Huc pertinet dictum Pauli: Qui uolunt fieri diuites, incident in cupiditates stultas & perniciosas. Transferatur dictum ad alia: Melius est in parua gubernatione esse, & eam ornare, quàm in summo fastigio, ubi magnitudinem rerum minus sustinere possumus. Et uersiculus notus sit, quem Aristoteles 4. Politicorum citat ex Phocilide: πολλὰ μεσοισιρ ἄριστα, μέσος δὲ λόγος ἐν τοῖς ἀγαθοῖς εἶναι.

CAPVT XIII.

Est uia recta coram homine, cuius exitus tamen est uia mortis.

ADMONITIO est de caligine & infirmitate humani iudicij, & de multis magnis erroribus consiliorum, sicut manifestum est, sepe errare homines in iudicando & in deliberando.

deliberationibus. Decipiuntur autem uel suis imaginationibus, uel exemplis aliorum, uel consuetudine &c. & decepti magis ruunt fascinati à diabolo, sicut de Iuda scriptum est: Intrauit Satanaz in cor eius. Ita magna multitudo assensit & assentitur impijs cultibus, & heretici portentosa dogmata mordicus retinent. Et Pompeius, Iosias errant in deliberatione de bello. De hac multorum infirmitate querelæ extant, iuxta dicta: Stultorum infinitus est numerus. Item: Omnis homo mendax. Item: οὐδεὶς ἀνθρώπων ὄσιν ἅπαντα σοφός. Item: πολλαὶ τῆρ μορφῆν ἐξαπατῶσι ἰδέσθαι. Item Simonides: τὸ δοκεῖν βιάζεται τῆρ ἀλήθειαν. Aduersus hæc mala hoc unicum remedium est, pie agnoscere uerbum Dei, & iuxta uerbum Dei facere necessaria cum inuocatione, iuxta hæc dicta: Lucerna pedibus meis uerbum tuum. Item: Commenda Deo uiam tuam, & spera in eum, & ipse facièt, Item Deut. 4. Hæc sapientia uestra ambulare in præceptis meis.

CAPVT XV.

Mollis responsio mitigat iram,
Sermo asper prouocat iram.

Tota

PROVERBIORVM

TOTA lex Dei est descriptio qualis sit Deus, & hominibus patefacta est, ut sciamus qualis sit Deus, & quod uelit nos sibi conformes esse. Sicut igitur præcipit: Non occides, ita ipse est Deus non perditionis, sed saluationis, sicut & iurat: *Viuo ego dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur & uiuat.* Multa sunt igitur tradita præcepta de pace, que pertinent ad mandatum, *Non occidas.* Id uiolant, qui sine iusta causa pacem turbant. Nota sunt igitur dicta: *Beati pacifici, quia filij Dei uocabuntur. Rom. 12. Quantum in uobis est, pacem habete cum omnibus.*

Traduntur etiam præcepta de modo retinenda pacis. Primum, nemo alium iniuria afficiat. Deinde non satis est non inchoare iniusta certamina, sed etiam modus sit in repellenda iniuria, *ἔπι τῷ ἀμύνησθαι*, non sit repulsio atrocior quam iniuria, sicut dicitur: *Defensio non sit offensio.* Si uerbis contenditur, & sunt atrocia crimina, moderatè respondeas uerbis, si non sunt atrocia crimina, sæpe est uirtus, dissimulare ea, & condonare communi tranquillitati, & refutare ea potius uite testimonijs, quam recriminando, sicut Cicero inquit: *Male mecum agitur, si me oratio potius quam uita mea purgat.* Et Demosthenes inquit, *se non*

se non resposurum esse de priuatis conuicijs, sed opponit uitam testem, si talem me esse scitis, qualem iste describit, statim surgite tanquam me condemnato. Et Dauid inquit: Detrahebant mihi, Ego autem orabam.

Hæc moderatio pertinet ad has uirtutes, mansuetudinem, patientiam, pietatem debitam Ecclesie uel publicæ tranquillitati.

Sed extrema sunt φιλονεικία, id est, cupiditas contentionis, & lentitas. Plures autem peccant φιλονεικία, & id malum est multo perniciosius.

Est autem φιλονεικία, seu in mouendis certaminibus uel iniustas uel non necessarias contentiones accendere, aut superbia, aut ambitione, aut morositate naturæ, aut æmulatione, aut iracundia, aut superstitione, seu in respondendo neque cedere, neque aliquid lenire, sed acerbitate uelle uincere, & undique sumere materiam inflammandi odia, sicut inquit Lucanus: Et causas inuenit armis. Item: It uagus, atque ignes animis flagrantibus addit. Tales multæ sunt Tribunicie naturæ, inquietæ & rixatrices, ut Romani multi Tribuni, & in Ecclesia multi hæretici. Ac citatur dictum uetus in Stobæo, quo significat cupiditatem
conten-

PROVERBIORUM.

contentionis, causam esse ingentium calamitatum.
τὰ μεγάλα κακὰ οὐκ ἄλλως, ἢ ἐν φιλο
νεικίᾳ συνίσταται.

Cum igitur fugiendum sit hoc vitium, Salomon
tradit admonitionem de modo. Mollis responsio
frangit iram, id est, non solum prior alium non
afficias iniuria, sed etiam cum respondes, lenire
aliquid studeas. Ac multa sunt similia præcepta,
que docent, cum iratis non contendendum esse,
ut, Ignem gladio ne fodias. Et laudantur hi versus
Euripidis: Δυσὸν λεγόντοισι θεατέρας θυσ
μαμένως, ὁ μὴ ἀντιτείνωμι τοῖς λόγοις σου
φώτερος.

Sed hic contra obijciunt aliqui, Increpa oportu-
ne, importune &c. & prætextitur zelus privatis
odijs, superbiæ, aut alijs affectibus. Sed sciant bo-
næ mentes, in hoc genere regulas à Deo traditas
sequendas esse, Doctores suo loco rectè doceant,
& quidem necessaria, non serant inanes λόγους
μαχίας, non litigent de παρέρηγοις aut rebus
alienis à suo officio, auditores interrogati de do-
ctrina respondeant, sicut Petrus inquit: Parati ad
rationem reddendam omnibus qui interrogant,
cum mansuetudine.

Victima

Victima impiorum abominatio Do-
mino, & precatio rectorum
placet ei.

Sepè repetita est hæc doctrina in Prophetis, de
tribus generibus operum, de cæremonijs, de ope-
ribus moralibus, & de fide. Hæc concio est totius
Psalmi 49: Non manducabo carnes taurorum &c.
taxans abusum cæremoniarum. Et Hieremie 7.
dicitur: Non præcepi uobis de holocaustis. Et
Esaiæ ultimo dicitur: Mactans pecudem est uelut
strangulans canem. Et Ecclesiast. 4. Melior est
obedientia, quàm stultorum uictimæ, qui nesciunt,
quid faciunt. Et Osee 6. Misericordiam uolo, non
sacrificium, & agnitionem Dei magis quàm holo-
causta: Iohan. 4. Veri adoratores adorabunt Pa-
trem in Spiritu & ueritate, id est, uera agnitione
iuxta uerbum Dei, & motibus cordis, timore, fi-
de, spe. Hæc & similia dicta familiarissimè nota
sunt omnibus, & sciant iuniores, tres esse gradus
operum seu cultuum.

Primus, Cæremoniæ, id est, externa signa. In-
stituit enim Deus aliquas Cæremonias propter duas
causas, & ut sint signa promissionum, & ut sint
nerui publicæ congregationis, quia Deus uult Ec-
clesiani

PROVERBIORVM

clesiam non esse in latebris, sed conspici & discerni à cæteris gentibus, uoce & Cæremonijs.

Prudenter autem considerandum est, quomodo utendum sit cæremonijs, quia homines proni sunt ad falsos cultus, & præsertim ad abusum cæremoniarum.

Amiſſa enim noticia promiſſionum, & extincta luce fidei, flectunt oculos ad cæremonias, & has cogitant mereri remiſſionem peccatorum coram Deo, & eſſe iuſticiam. Hæc perſuaſio in genere humano omnibus temporibus latiſſimè uagatur. Sic de ſuis ſacrificijs Ethnici ſentiebant. Sic in populo Iſraël magna pars ſentiebat. Sic docebant Phariſæi. Sic Monachi de Miſſa, de uotis, & alijs cæremonijs docuerunt.

Hunc autem communem errorem acerrimè taxant Prophetæ, ut dictum eſt de psalmo 49. & alijs testimonijs. Imo & Ethnici reprehenderunt hanc ſuperſtitionem, quæ cæremonias ſeruat, ſine bonis operibus moralibus, Vt, Plato dicit: Oportet colere Deum, non geſtus arte ſimulantes, ſed uerè honorantes uirtutem, οὐ χίμασι τεχνάζοντες, ἀλλὰ ἀληθείᾳ Τιμῶντας ἀρετῶν. Sed hæc Ethnica reprehensio non ſufficit. Eſſi enim
uerum

uerum est oportere in hominibus esse iusticiam bonae conscientiae, tamen in Ecclesia scimus, non tantum de Legati doctrina dicendum esse, sed etiam de Mediatore, de promissione gratiae, & de fide. Oportet enim omnibus operibus moralibus & caeremonialibus praelucere noticiam Mediatoris & promissionis, & fiduciam Mediatoris, ut corda credant se recipi & exaudiri propter Mediatorem, quanquam indigni sumus, & hac fide ad Deum accedant, sicut inquit Dominus: Nemo uenit ad Patrem nisi per Filium. Item: Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit uobis.

Hanc fidem in inuocatione & in tota uita postulat Deus, & in petitione auxiliij postulat spem & expectationem, iuxta dictum: Quia ueniens ueniet, et non tardabit &c. Item: Sacrificate sacrificium iusticiae & sperate in Domino.

Postea placent bona opera Moralia hoc fine, non ut mereantur remissionem peccatorum, sed ut Deo obediamus, & alij discant doctrinam, & celebrent Deum, & non triumphet Diabolus in nobis aduersus Deum.

Placent & Cereemonie institutae à Deo, factae hoc fine, non ut mereantur remissionem, sed quia sunt signa, commonescientia nos de promissione

F ut accens

PROVERBIORVM

ut accendatur fides. Item: quia sunt signa confessionis. Item, quia sunt nerui congregationis. Hos ueros fines in Ecclesia intelligi oportet, & remoueri impias opiniones.

CAPVT XVI.

Hominis est præparare cor, sed à Deo est responsio lingua.

SIMILE dictum sequitur mox in eodem capite: Cor hominis cogitat uiam suam, & Dominus confirmat gressum eius. Hæc dicta non tollunt libertatem uoluntatis humanæ, seu electionis, sed significant, esse aliquas electiones humanæ uoluntatis, cum non in renatis, ut in Pompeio, tum in renatis, ut in Iosia, Dauide &c. sed in his electionibus aliquando errare homines, ut cum Iosias mouit bellum non necessarium aduersus regem Aegyptium, uoluntas eius habebat electionem, sed errantem, & successus non respondit.

Ac diligenter considerandum est, aliud esse Electionem in nobis, aliud successum. Ut autem sit foelix Electio, necesse est accedere auxilium Dei dupliciter, uidelicet in iudicando, & postea in regendo euentus. Nisi enim iudicium regatur uerbo Dei

bo Dei, & luce diuina, multi errores accidunt, ut Iosias, Zedechias, Demosthenes, Pompeius, Cicero, errant in eligendo bello, & sequuntur tetri euentus, quia non iurantur à Deo. Interdum etiam, cum non errat mens iudicio, & tamen Deus non adiuuat agentes, propter alias causas, ut, in prælijs aduersus Beniamin etiam euentus tristes sequuntur, quia Israëlita confidebant suis uiribus.

Sciamus ergo, causam fœlicium actionum esse, non solam humanam electionem & diligentiam, Ideo inquit Ieremias: Scio Domine, non est hominis uia eius, id est, homo sine auxilio diuino sepe in consilijs errat, & non potest habere fœlices successus. Ideo scriptum est: Nisi Dominus edificaauerit domum &c. Item: Nemo potest sibi sumere quidquam, nisi sit ei datum à Deo. Item: Sine me nihil potestis facere, id est, sine meo auxilio non potestis facere salutaria.

Hanc nostram imbecillitatem uult nos Deus agnoscere, & similiter uult regi nos suo uerbo in uocatione, & timere ipsum, ac fide petere auxilium diuinum, iuxta dictum: Commenda Deo uiam tuam, & spera in eum, & ipse faciet. Item: Petite et accipietis. Item, Cum nescimus quid agens

PROVERBIORUM

dum sit, ecce oculi nostri ad te DOMINE diriguntur.

Nota sit igitur hæc Regula uitæ, quam hîc quosque repetit: Commenda Deo opera tua, tunc confirmabuntur cogitationes tuæ, id est, fac mandata Dei iuxta uocationem, pete auxilium à Deo, tunc erunt fœlicia consilia, tibi & populo.

Hæc doctrina sæpè cogitanda est, ut curam in nobis exuscitemus regendi uitam uerbo Dei, & petendi auxilium diuinum &c. Ad hunc usum accommodentur hæc dicta, non ad Stoicas opiniones de necessitate. Non enim sequitur: Zedechie non respondit euentus, Ergo Zedechias non libere uoluit bellum. Imo quia uoluit, & uoluit sine mandato, & sine inuocatione Dei, ideo euentus non respondit.

Omnia facit Deus propter sese, etiam impium ad diem malum.

Superiores sententiæ fuerunt præcepta de petendo auxilio DEI. Hoc dictum concionatur de prouidentia, de qua multe tristes dubitationes sunt in mentibus hominum. Sunt autem duo generæ rerum, uidelicet, Res bonæ, in quibus ordo conspicitur,

spicitur, & res mala, quæ sunt ordinis destructio, ut, scelera & calamitates.

De rebus bonis utcunq; mouetur mens, ut cogitet eas non casu ortas esse, aut casu seruari, & tamen adsensio turbatur. Ac multi Philosophi disputarunt, materiam cœli & terræ sua quadam necessitate talem esse, & semper talem fuisse, & alia corpora gignere, nec libere hæc à mente æterna fabricata esse, nec libere conseruari.

Ab his Cyclopicis furoribus retrahit nos hæc concio ad primum articulum fidei de creatione. Imo, inquit, res non sunt casu tales, sed uere est Deus sapiens & bonus, qui liberrime condidit & seruat res bonas, uidelicet, ordinatas ab ipso, cœlum, terram, uices temporum, fœcunditatem terræ, generationem animantium in singulis speciebus, societatem generis humani, ordinem politicum, Ecclesiam, & in bonis mentibus singulorum sua dona, sapientiam & uirtutes, & multas liberationes inuocantium.

Hæc omnia & facta sunt, & fiunt à Deo liberrime, & quidem ad hunc finem, ut sint testimonia, quòd sit Deus, & quòd sit sapiens & bonus conditor & ordinator. Ideo inquit: Propter sese condidit Deus.

PROVERBIORVM

Sed obijciunt Epicurei multa inordinata: Cum Deus uelit ordinem, unde sunt mala, scelera & calamitates? Respondet Salomon de poenis: Imo & poenae testimonia sunt de prouidentia, ut, uniuersale est, Atrocia delicta puniri atrocibus poenis, etiam in hac uita, iuxta dictum: Qui gladium acceperit, gladio peribit. Et uniuersaliter, Mors & omnes calamitates sunt poenae peccati originalis & aliorum peccatorum, iuxta dictum Pauli: Per peccatum mors intrauit &c. Interea hoc uerum est, Deum nec uelle, nec efficere, nec approbare peccatum, sed postquam propria libertate homines abusi sunt, conspicitur iusticia Dei in hoc ordine, quod per poenam fit compensatio.

Ac Syntaxis in uerbo Facit, obseruanda est: Non enim dicit, facit impium, sed additur praedicatum, facit ad diem malum, id est, eum qui impius est, peccans non uolente Deo, rapit ad poenam. Id quoque prouidentiae testimonium est, ut cum disco, statuarius facit ex marmore figuram Alexandri, Hic statuarius non gignit marmor, sed figure fabricator est, ita Deus nequaquam est causa impietatis, sed ordine iusticiae punit ac destruit impium.

Tota igitur haec sententia commones factio est de Prouis

Prouidentia, & monet, ut agnoscamus, Deum libere facere & conseruare res bonas, & liberrime punire, iuxta dicta Psal. 32: De coelo respexit DOMINVS, uidit omnes filios hominum &c: Psal: 61, Tu reddis unicuiq; iuxta opera sua.

Abominatio Domino est omnis superbus corde, nec erit impunitus, etiamsi erit manus ad manum.

Citatur & Lucæ 16. hoc dictum: Quod sublimis est inter homines, abominatio est coram Deo. Et Siracides inquit: Omnis peccati initium est superbia. Hic definitiones cogitentur supra traditæ, & considerentur exempla contraria Ionathæ & Antonij Triumuiiri. Et semper in conspectu sit dictum: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

Misericordia & Veritate expiatur iniquitas, & in timore Domini receditur a malo.

Repetita est admonitio de discrimine cultuum, ut supra in dicto: Victima impiorum abominatio. Et Osee 9: Scientiam Domini uolo, non holocausta, & misericordiam, non sacrificium. Eodem modo hic ait, non esse homines iustos propter sacrificia

PROVERBIORUM

crificia, sed si habeant timorem Dei, misericordiam & ueritatem. Et est usitata summa doctrine: Militia bonam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam.

Timor Domini significat ueram conuersionem ad Deum, in qua est timor & fides, sicut alibi saepe expresse dicitur de fide.

Phrasis usitata Ebraeis est, de sincera & non fucosa dilectione erga homines, ut Ionathas facit Misericordiam & ueritatem cum Dauide, id est, benefacit ei, & fideliter, sine simulatione, & constanter hoc facit. Sic infra dicitur capite 20: Misericordia & ueritas custodiunt Regem, & fulcitur clementia solium eius, id est, Beneficentia & fidelitas sunt nerui imperij. Sed si hic intelligitur ueritas erga Deum, significat ueram agnitionem Dei, quae est fides.

Diuinitio in labijs regis, in iudicio non delinquet os eius. Pondus & statera iudicia Domini sunt, opus eius omnia pondera lancis.

Hec dicta affirmant, totum politicum ordinem, Magistratus, leges, distinctionem dominiorum, contractus, iudicia, poenas, esse opera ordinata Dei sapientia in genere humano. Et quanquam
Diaboli

Diaboli & homines multis horribilibus furoribus turbant hunc ordinem, tamen ne funditus extingatur genus humanum, aliquid politici ordinis reliquum manet. Id sciamus efficaciter à Deo conseruari, sicut & Daniel inquit: Deus transfert & stabilit regna. Deinde cum cognoscimus ordinem politicum Dei opus esse, amemus eum, & iuris nostri officijs studeamus, & modeste propter Deum ei obediamus, & Deo conseruatori gratias agamus, & sciamus furores Diabolorum & hominum, qui turbant politicum ordinem, displicere Deo, sicut tota hæc doctrina longa concione ad Romanos 13. recitatur.

Sed quare dicit: Diuinitio in labijs regis, in iudicio non errat os eius? Coniungenda sunt hæc membra. Dictum loquitur de Rege & de Iudicijs, non de Tyranno & de Calumnijs. Regis uox est diuinitio, scilicet, cum iudicat iuxta leges. Nominat igitur Diuinationem ipsas leges, & iudicia congruentia legibus, quia Leges sunt sapientia diuinitus monstrata, Nam fons omnium honestarum legum est Decalogus, qui est summa Legum naturalium. Et propter hanc causam primum & principaliter præposuit Deus generi humano Magistratus, ut sonent uocem Decalogi, & sint exequutores in pœna. Deinde armauit Deus eos etiam hæc

PROVERBIORVM

potestate, condendi proprias leges, non pugnantem cum Decalogo, sed extractas ex ipso Decalogo seu demonstrationibus, seu probabili ratione.

Has rationes ut uideant gubernatores, Deus aliquorum regum mentes mouet, & dat eis singulares res motus, ut alij excellentes artifices habent singulares motus, quia Deus sic uult seruare genus humanum, regendis mentibus salutarium principum, & excellentium artificum, sicut dictum est: Ut oculi uideant, & aures audiant Deus facit utrunq;

Ita fuit singularis motus in Salomone, ratiocinante utra esset mater.

Et recens Gonsaga praesulis Mediolanensis iudicium fuit singulare exemplum. Cum Hispanus praefectus oppidi sub eo, teneret uirum nobilem captiuum, & coniunx eius peteret liberationem captiui oblata magna pecunia, Hispanus petit stuprum, quod cum obtinuisset, deinde reddit captiuum prius interfectum. Gonsaga postquam hoc rescit, coepit Hispanum, & coegit eum ducere illam mulierem. Postquam duxit, deinde re iudicata Hispanum capitali supplicio affecit, & facultates Hispani mulieri attribuit.

CAPVT XVII.

Qui

Qui celat alienum delictum, acquirit
amicitiam: Qui uero palam facit,
distrabit principes.

Increpatio prudentem magis perter-
refacit, quàm centum plagæ stul-
tum.

Tantum discordias quærit malus, &
nuncius crudelis occurret ei.

Melius est occurrere urfæ orbatae ca-
culis, quàm stulto in sua stultitia.

VICINAE sunt sententiæ, & pertinent
omnes ad ordinem in iudicando, qui in dis-
ceto Christi comprehenditur: Si peccauerit
in te frater tuus, argue eum inter te & ipsum.
Pastores & alij, præsertim qui habent officium doc-
cendi, cum sciunt errari aliquem, aut alioqui in-
iuste facere, primum admoneant eum priuatim.
Si ille non emendat se, postea fiat accusatio pu-
blica.

Sit autem in Monitore Veritas & Candor, non
querat calumniose quod reprehendat. Monitus sit
docilis, non contumax. In neutro sit φιλονεικία,
id est, cupiditas contentionis. Ita hoc loco præcep-
ta dantur & monitori & monito.

Malus

PROVERBIORVM.

Malus tantum querit rixas, id est, non querit ueritatem & salutem Ecclesie, sed sine fine turbat, ut Cleon & Alcibiades Athenis subinde belorum semina spargunt. Omnibus contradicebant Cynici, & Academici, & recens Valla, Cornelius Agrippa, Carolo stadium, Osiander, Stancarus. & multi habent tales rixatrices naturas. Hi non querunt ueritatem, sed recte dicta arte deprauant, aut petulanter mouent non necessaria certamina, nec moniti cedunt, sed rabiosius defendunt errores. De his dicit hoc loco Salomon: Satius est occurrere ursæ orbatæ Catulis, quam stulto in stulticia sua, ut cum fascinatus Papista defendit manifestos errores.

Damnant igitur hæ sententiæ calumnias & cupiditatem contentionum, & pertinaciam in erroribus. Precipiunt autem, seruari ordinem in admonitione, & iubent adhiberi ueritatem, candorem & ἐπιεικειαν, & monitos iubent esse dociles, iuxta dictum: Desinite male facere. Item: Agite pœnitentiam & credite Euangelio. Ideo dicitur: Qui celat alienum delictum, acquirit amicitiam, id est, qui cum ordine monuit errantem, sanat eum, non tumultuatur publice, seruat hominem, & alit publicam concordiam. Contra uerò nec

rò neglecto hoc ordine ex rixis oriuntur discordiæ principum, bella & uastationes, sicut in uersu Empedoclis dicitur:

Φοιτῶ δὲ βροτολόγος ἔρις κενεὸν λελακῦια.

Vana sonans adfert seuas discordia cædes.

Pœnam etiam hîc rixosi monitoribus & monitis denunciant. Nuncius malus occurret ei, id est, qui calumnijs aut accendunt aut alunt discordias, tandem dabunt pœnas, quia Veritas etiamsi aliquandiu reprimitur, tamen tandem uincit. Ἰχὺς ῥῶν τὸ ἀλλῆδες, ut inquit Demosthenes. Et Paulus iubet hæreticos post unam & alteram admonitionem uitari, & ait, peccant αὐτοκατάκριτοι, id est, quia conuicti in conscientia non uolunt uideri conuicti, iam suo testimonio sese damnant.

Querat autem aliquis, quomodo potest homo conuinci? Respondeo. In forensibus negotijs conuincitur homo legitimo iudicio & sententia iudicis. In philosophia per normas communes, quæ nominantur κριτήρια, quæ tria sunt: Experientia uniuersalis, principia, & intellectus consequentiae. In doctrina Ecclesiæ de Lege & de articulis fidei conuincitur homo per testimonia rectè citata ex Prophetis & Apostolis, & per Symbola.

Non

PROVERBIORVM

Non est enim ambigua doctrina Ecclesie de fundamento. Sciendum est autem, mandatum diuinum esse, ut agnita ueritate, in ea acquiescamus propter Deum, & Deo gratias agamus, quod lucem suam monstrauit, & eam ad usum conferamus, ut præceptum est Zachariæ s: Diligite ueritatem & pacem. Et non adsentiens ueritati de Deo, uiolat primum & secundum præceptum Decalogi, Non habebis Deos alienos. Item: Non assumes nomen Domini Dei tui falso. Et agnitiæ ueritati de Deo aduersari, blasphemia est, de qua dicitur: Blasphemia Spiritus non remittetur. In alijs negotijs uiolatur præceptum: Non dicas falsum testimonium.

CAPVT XVIII.

Iustus initio accusator est sui, postea inquit in alium.

IN omnibus hominibus in hac imbecillitate hi fontes sunt multorum peccatorum, φιλαυτιæ & superbia. Nobis placemus, & nos efferrimus supra alios. Ideo nobis blandimur, & amamus κολακίαν, & nostra uicia non cernimus, uolumus etiam alios uideri inferiores, ac de eis acerbè iudicamus, nobis parcimus & aliorum sumus

mus censores et Momi. In nostris uicijs cecutimus,
 in alienis sumus Lyncei. Foris sapimus, domi non
 sapimus. Hinc illa dicta sunt: Suum cuiq; pul-
 chrum. Et ad Atticum inquit Cicero: Suam cui-
 que sponsam, mihi meam. Suum cuiq; amorem, mi-
 hi meum. Non scito hoc &c. Hinc & Apolo-
 gus est de duabus Manticis, de quibus Catullus in-
 quit:

Nimirum omnes fallimur, neq; est quisquam,
 Quem non in aliqua re uidere Suffenum
 Possis, suus cuiq; attributus est error.
 Sed non uidemus Manticæ quod in tergo est.

Et Horatius.

Cum tua peruideas oculis mala lippus inunctis,
 Cur in amicorum uicijs tam cernis acutum?

Et Persius.

Vt nemo in sese tentat descendere, nemo
 Sed præcedenti spectatur mantica tergo.

Item:

Tecum habita, & noris quàm sit tibi curta sua
 pellex.

Et in Euangelio seuerè taxatur Hypocryta, qui
 habens trabem in oculo, uult alteri festucam exia-
 mere.

Contra

PROVERBIORVM

Contra hanc φιλαυσίαν & peruersitatem Iudiciorum teneatur admonitio, quæ in hac sententia traditur: Iustus initio accusator est sui, id est, inquit in sese, agnoscit suam infirmitatem, & suos lapsus, quia iustum est, inchoare poenam à nobis ipsis, iuxta dictum: Turpe est doctori cum culpa redarguit ipsum.

Præterea & iusti habent aliquos neuos, iuxta dictum: Non est iustus in terra, qui quanquam bene facit, non etiam peccet. Sed quia sunt iusti, uera fatentur, nec defendunt suos errores aut lapsus, dolent, ac sese primum puniunt, & emendant. Postea considerant, quando & quo ordine de alijs iudicare debeant, nec iudicant ex leuibus suspitionibus, sed ex ueris argumentis.

Ideo textus utitur uerbo, Explorabit, inquit: Probet unusquisq; suum opus, & sic habebit gloriam apud sese, non ex alio, id est, si rectè facit officium, habet tranquillam conscientiam, & non pendet ex applausu uulgi. Huc pertinent multa dicta: Metire se quenq; suo modulo ac pede uerum est. Item: Qui sua metitur pondera ferre potest &c.

Interpres Græcus in Salomone usus est insigni uerbo. Iustus in πρωτολογία seipsum accusat. Est autem πρωτολογία forense uocabulum, uis delictet

delicet oratio accusatoris antequam reus auditur. Difficile est autem postea euellere ex animis opinionem primum conceptam, ut Demosthenes inquit. Iam cogita, quam multi sint tales censores passim, quales describit pictura Hypocrite, qui habens trabem in oculo, alteri uult eximere festucam.

Concurrunt autem multa uicia in hac peruersitate iudiciorum, φιλαυτία, superbia, πολυπραγμοσύνη, crudelitas, cum sibi parcunt Hypocrite, & in alios saeuiciam exercent &c. Agnoscamus autem singuli nostra uitia, & adficiamur misericordia erga sanabiles, & iuxta uocationem sanare eos studeamus, & simus memores dicti Nazianzeni:

Εἶδε οἰδ' αὖ οὐ φλογὸν ἔπρὸς ἄλλου τὸ πρῶτον,
οἴκτω γὰρ οἴκτωσ, τῷ θεῷ σαθμίζεται.

**Inueniens uxorem inuenit bonum,
Et hauriet uoluptatem à Domino.**

Phrasis consideretur. Inuenire significat foelicitate ducere. Inueniens uxorem, id est, foelicitate ducens, seu græcè εὐτυχῶς ἐντυγῶν. Significat igitur singulare Dei donum esse, foelix, placidum, & pium coniugium, in quo mutuus est amor, & coniuges concordēs, sunt Ecclesia, simul inuocans Deum, iuxta uersum:

G Inq;

PROVERBIORVM

Inq; Deo sit mens una, sit unus amor.

Ideo in sequenti capite dicitur: Vxor prudens à Domino.

Simul autem hæc dicta sunt illustria testimonia, quæ adfirmant, Deo placere coniugium. Et singulari Emphasi hic dictum est: Hauriet uoluptatem à Domino, quasi dicat, Magna sunt uitæ pericula, & communes miseriæ multæ, in his tamen Deus erit custos talium coniugum, qui concordēs ipsum inuocant, & letantur in Deo, quia sciunt, se ei curæ esse. Tales fuerunt coniuges Zacharias & Elisabeth, & alij p̄ij, quos Deus mirabiliter tunc protexit, cum adsidue pessimarum gentium exercitus passim in Iudæa uagerentur. Cum Lamyrus triginta milia Iudæorum occidit, & captiuos coëgit uesci cadaueribus interfectorum Iudæorum, tunc Zachariam, Elisabeth, Mariam, & eius parentes protexit Deus, sicut seruauit tres uiros in fornace Babylonica. In his exemplis cogitemus quid sit haurire uoluptatem à Domino.

Vsus est autem uerbo insigni Hauriendi, alludens ad fontes & scaturigines, ut significet, multiplicem, efficacem & dulcem consolationem, & quasi recreationem.

Nota

Nota sit autem hîc tota doctrina de Castitate, et de Coniugio. Condidit Deus Marem et Fœminam, quia genus humanum uult esse Ecclesiam, Et certa lege coniunxit marem & fœminam, & metas circumdedit, ac prohibuit uagas libidines, ut sit in genere humano intellectus castitatis. Vult enim Deus intelligi, se mentem castam esse, & hac cogitatione discerni in inuocatione à naturis immundis. Necessè est enim nos cogitare, quid inuocemus. Et quia non amplectimur Deum brachijs, sed mente eum alloquimur, cogitandum est, qualis sit, & ubi se patefecerit. Dicimus igitur:

Omnipotens Deus, æterne Pater Domini nostri Iesu Christi, conditor cœli & terræ, angelorum & hominum, unâ cum filio tuo Domino nostro Iesu Christo, & Spiritu tuo sancto, sapiens, bone, uerax, iuste, misericors, Iudex, caste & liberrime, miserere nostri propter Iesum Christum filium tuum, quem uoluisti pro nobis esse uictimam, καὶ ἵκεῖτω καὶ ἰκέτω, & iustifica nos propter eum, & per eum, & sanctifica nos Spiritu tuo sancto ueraci & casto &c.

Nota sit igitur & doctrina de Castitate, & tenemus seuerissimas comminationes diuinas, quæ recitantur Leuitici 18. & 1. Cor. 6: Scortatores,

PROVERBIORVM

res, adulteri, homicida &c. non possidebunt regnum Dei. Et ad Ebraeos: Scortatores & adulteros iudicabit Deus. Et in conspectu sunt exempla poenarum, ut in Leuitico expressè dicitur: Canaanicos deletos esse propter cõfusiones libidinum. Nec dubium est, magnam partem calamitatum in toto genere humano poenas esse libidinum.

Simus igitur ardentiores in petenda Castitate à Deo, quia quò magis irascitur Deus iniquitati hominum, & Diabolus magis incendit homines, eò magis uult nos Deus custodire, petentes castitatem. Seruemus etiam regulam: Vitare peccata est uitare occasiones peccatorum. Item: Ambulate accurate, non ut fatui. Item: Si actiones carnis spiritu mortificabitis, uiuetis &c.

CAPVT XIX.

Non decent stultum deliciae. Nec seruum dominari Ducibus,

OMNES homines in hac imbecillitate naturæ in rebus secundis sunt negligentiores, sicut usitatè dicitur: Luxuriant animi rebus plerunq; secundis. Item: Fortuna quem nimium fouet;

foiuet, stultum facit. Item: Sedit populus manducare & bibere, & surrexit ludere &c. Deniq; in multis scriptis hæc commonesactio repetita est, quia cum non anguntur animi, minus inuocant Deum, & minus sunt intenti in rebus necessarijs agendis. Cum autem natura non prorsus ociosa esse possit, & prona sit ad uoluptates & ad uicia, non occupati necessarijs curis ruunt ad praua, ut Cato ait: Homines nihil agendo mala agere discunt. Item: Ocia si tollas periçre Cupidinis arcus, Contemptæq; faces, & sine luce iacent. Item: Ocia securis insidiosa nocent. David ociosus admittit & alit incendia amoris.

Ideo hic dicitur: Deliciae non decent fatuum, id est, non domiti, non cicurati antea, fiunt audaciores & peiores in rebus secundis, ut Roboam fit insolentior, factus rex in tanta tranquillitate. In Alexandro multa uitia post tot uictoriarum cursum crescunt. Vniuersaliter igitur de disciplina præceptum est in Siracide cap. 33. Pabulum uirga & onus asino. Sic panis, disciplina & opus seruo, id est, homines non sint ociosi, sed certo labore honesto occupati. Sed tamen modus sit, habeant pabulum, habeant autem & inspectores, qui sint exactores operarum & ἐργασίας, id est, urgentes operas, & puniant contumaces, ut alij

PROVERBIORVM

metu poenarum in officio contineantur. Hoc praesceptum commonefactio est, & de suo cuiusq; corpore, & de oeconomica gubernatione, & regula: Regna non sint tantum carnificinae populi, sed res. linquant pabulum ciuibus, & curent, ut sint occupati honestis laboribus, & puniant contumaces.

Nunc plerunq; negligitur disciplina, & immoderatis expilationibus exhauriuntur facultates ciuium, ut mediocres homines non habeant res uitae necessarias, & sumptus ad educandam & instituendam sobolem. Sed uox diuina praedixit, in hac delira Mundi senecta, imperia fore deformiora, & iubet nos a Deo petere mitigationem poenarum publicarum & priuatarum, & mediocrem conseruationem honestae societatis & Ecclesiae,

**Subfannatore percusso imperitus
erit cautior.**

Postquam mens hominum mersa est in peccatum, sequuta est destructio, uidelicet Mors, quia humana natura desijt esse domicilium Dei, sicut antea fuerat, iuxta dictum: In ipso uita erat, id est, per Verbum habitans in homine uiuebat homo, excusso uerbo excussus est Deus rector & iudicator, & sequuta est mors. Sed tamen quia
propter

propter Filium uoluit Deus colligere Ecclesiam
 eternam in genere humano, non mox deleti sunt
 primi parentes, sed rursus uiuificati sunt, uerbo ite-
 rum habitante in eis, edita promissione.

Cum igitur sit genus humanum, & multa sint
 peccata, cumulantur & poenae, & innumerabiles
 calamitates mortem antecedunt.

Physici causam mortis & multarum calamita-
 tum dicunt esse materiam, quae sua natura, ut in
 pomis arefit aut putrescit. Dicunt item, aliquas
 miseras accersi erroribus, & uoluntatibus huma-
 nis.

Hæc de immediatis causis recte dicuntur. Sed
 cur hominum materia nunc est talis? Vnde est in
 hominibus ignorantia, & uoluntatis prauitas?

Hic doctrina Ecclesie monstrat principales
 causas, scilicet peccatum. Postquam homo excusa-
 so uerbo Dei excusit Deum rectorem, sequuta
 sunt peccata, & ex originali postea innumerabilia
 actualia oriuntur. Est autem ordo iusticie in Deo,
 ut natura rea destruat, sicut scriptum est: Deus
 est ignis consumens. Ideo poenae sequuntur. Sunt
 autem quatuor causae poenarum precipue conside-
 rande.

G 4

Prima

PROVERBIORVM

1. Prima est ordo iusticie in Deo, quia iustum est, ream naturam destrui.
  2. Deinde accedunt finales cause. Vult Deus agnosci discrimen honestorum & turpium, vult se agnosci qualis sit, & vult intelligi, quod sit iudex & uindex scelerum. Est igitur secunda causa poenarum, ut poenae sint commonefactiones, quod sit Deus & qualis sit, ut quia destruit Sodoma, scimus Deum castum esse, & amantem castitatis, & horribiliter irasci incestis libidinibus.
  3. Tertia causa est utilitas, ut conseruetur genus humanum, quia non esset finis latrociniorum, si nulla essent poenae.
  4. Quarta causa est, ut exemplo alij commonefiant, & metu coerceantur, & aliqui ad Deum conuertantur, De hac causa hoc loco dicitur: Subsannatore percusso, imperitus erit cautior, ut Gabeonitae deletis uicinis facti sunt cautiores, et petierunt pacem. Poena Sisamnis facit cautiozem Otesanem collocatum in sellam, in qua pellis paterna expansa erat, ut Herodotus narrat in Terpsichore.
- Nominatim uerò dicit, percuti subsannatores, id est, atrociter delinquentes, qui cum poenae differantur, Epicureo contemptu derident admonitiones,

tiones, & fiunt furiosiores, ut pœna sit conspectio
or, ut dicitur:

Tolluntur in altum,

Vt lapsu grauiore ruant.

Altera pars dicti: Correctio apud prudentem
auget scientiam, significat non omnes emendari
exemplis castigationum, sed aliquos, non furiosos,
qui audiunt admonitiones, & moniti obtempe-
rant.

CAPVT XX.

Aurem audientem, & oculum uia-
dentem Deus facit utrunq̃.

IN gubernatione fœlici hæc duo concurrere
oportet: Bona consilia gubernantium, & obe-
dientiam populi. Et utrunq̃; dicit Salomon
donum Dei esse. Vt, Ieremias erat bonus monitor,
sed non habebat regem Zedechiam obtemperans-
tem, ideo Hierosolyma deleta est. Esaia obtempe-
rabat Ezechias, ideo ciuitas seruata est. Hæc est
principalis sententia huius dulcissimi dicti: Aurem
audientem, & oculum uidentem Deus facit
utrunq̃;

Monet autem, non sola sapientia humana regi
politias & œconomias, sed petendum esse auxilium
Dei & in dando consilio, & in flectendis uolun-

G 5

tatibus

PROVERBIORVM.

tatibus hominum ad obedientiam, & in regendis
euentibus, sicut Ieremias inquit: Scio Domine quòd
non est hominis uia eius. Item: Nisi Dominus aedi-
ficauerit domum. Item: Commenda Deo uiam tu-
am, & spera in eum, & ipse faciet.

Coeterum & dictum Salomonis in genere ac-
commodandum est ad omnes excellentes artifices,
quorum mentes inueniunt & deprehendunt multa
in artibus diuinitus, quæ alij non cernunt, sicut in
Daniele dicitur: Deus dat sapientiam sapientibus,
& scientiam intelligentibus.

**Malum est, Malum est dicunt, cum
tenent. Sed postquam amiserunt, lau-
dant &c.**

Quantum fieri potest morbos nostros con-
sideremus, ut aliquo modo eos corrigamus. Omnes
enim nascentes multa uicia nobiscum adferimus.
Inter hæc est fastidium bonorum præsentium, quod
oritur uel ex mobilitate & inconstantia animi, uel
ex defatigatione, uel ex impatientia, cum offensi
aliquibus incommodis, mutationem appetimus.
Hoc fastidium taxant multæ sententiæ:

Optat Ephippia bos piger, optat arare caballus.
Et Apologus apud Aesopum extat, de Asino
subinde.

Subinde mutante conditionem in deteriora. Et Sophoclis uersus sunt in Aiace: Stulti homines non agnoscunt bonum, dum in manibus est, priusquam amittunt, postea amissa desiderant.

Deniq; singuli in seipsis deprehendunt talia fastidia presentis status, sicut & ille apud Terentium inquit: Nostri nosmet poenitet. Et usitatissimum est, presentia imperia egre ferre, & appetere alia, sicut apud Thucydidem dicitur: αἰ τὸ παρὸν βραχὺ.

Aduersus hanc instabilitatem animorum multa praecepta tradita sunt. Diuina de patientia. Vt, Humiliamini sub potenti manu Dei. Item: Non murmurate aduersus Deum.

Et philosophica, de animi moderatione: Στέγη γειρ τὰ παρόντα. Item: Quod sis, esse uelis, nihilq; malis. Et uersus est Pythagorae: Ὅπ' ἄρ' μοῖραρ' ἔχεις ταύτων ἔχει, μὴδ' ἀγανάκτηι.

Et Stigelius.

Sis Asinus, quemcunq; asinum fors aspera fecit,
Qui placidè sortem ferre scit, ille sapit.

Item:

Sufficit diei afflictio sua.

Et Pina

PROVERBIORVM.

Et Pindarus uenustissime monet, cum bonis mala admixta sint, bona excerpenda & fouenda esse, & arte lenienda mala.

Ἐν παρὰ ἐσθλῶν πῆματα
 σὺν δ' ὕο δ' αἰόνται βροτοῖς
 Ἀθάνατοι. τὰ μὲν ὧν οὐ δύνανται
 νῆπιοι κοσμῶ φέρειν ἀλλ'
 ἄγαθοὶ τὰ καλὰ τρέψαντες ἔξω.

Hanc artem in uita necessariam discamus. Iusticiæ est cum gratitudine amplecti præsentia bona. Deinde prudentiæ & Tolerantiæ est, quædam incommoda moderate ferre, ne stultis mutationibus plus mali nobis accersamus, ut monet Periander: μὴ κακῶ κακὸν ἴω.

Ad hanc doctrinam referatur & hæc sententia Salomonis, qua propriè taxat fastidia præsentium bonorum, & significat amissa rursus desiderari & requiri. Referatur autem hoc dictum ad Locum communem de fastidio præsentium, & de patientia, quæ est, uelle obedire Deo in his oneribus ferendis, quæ iubet ferre, & simul petere & expectare auxilium à Deo, sicut Paulus hæc coniungit: Semper gaudete, semper gratias agite, semper orate.

Hæredis

**Hæreditas ad quam properatur ini-
tio, tandem benedictione carebit.**

Præceptum est de expectanda uocatione. Absalon potuisset fieri rex, si expectasset mortem patris, sed quia ante tempus & sine uocatione rapit dominationem, rursus excutitur & opprimitur horribilibus poenis. Filij Ephraim ante Moſen inuaſerunt terram Cananeam, carnali fiducia diuinae promiſſionis, quia ſtirpi Abrahæ terra Canaan promiſſa erat: ſed quia ſine uocatione, perſuaſione humana mouent bellum, interficiuntur, & totum conſilium inutile fuit, 1. Paralip. 7. Promiſſio enim dederat ius ad rem, nondum in re. Contra uerò Dauid eſſi ſcit ſibi regnum promiſſum eſſe, tamen uiuo Saule nequaquam ſe nominat regem, nec illum ex regno excutit, nec eum interficit, cum iuſtas cauſas haberet, quia Saul interfecerat Sacerdotes, & ſapè armatus quærebat illum, ut eum interficeret.

Discernamus igitur neceſſaria à non neceſſarijs, & nihil ſine uocatione cogente moueamus.

Ruina eſt homini, ſancta contumelia afficere, & poſtea uota facere.

In Latina ſcriptione & uerſione menda ſunt,
que

PROVERBIORUM

que praeberunt occasionem alienis & commentis
cijs interpretationibus, & accommodationi ad uo-
ta monastica. Ceterum Salomonis sententia pers-
picua est. Taxat usitatissimam superstitionem mas-
ximae partis hominum, qui polluti impietate, odio
Euangelij & alijs sceleribus contra conscientiam,
postea ceremonias aliquas anxie obseruant, & pros-
pter has somniant se Deo placere, & se efferunt
supra alios, ut Hispani adulteri & sicarij magna
sollicitudine spectant Missam, aut in ferijs certis
publica flagellatione lacerant tergora.

Supra autem de discriminibus cultuum dictum
est, in sententia: Victimae impiorum abominatio
est, oratio autem rectorum placet Deo &c. Et
Ecclesiastae 4. dicitur: Melior est obedientia, quam
stultorum uictimae, qui nesciunt quantum mali fac-
ciant.

CAPVT XXI.

Non est sapientia, non prudentia,
non consilium contra Deum.

Equus paratur ad diem belli, a Deo
autem est uictoria.

Regula

REGVLA necessaria est uita, facienda esse officia uocationis, & petendum esse auxilium Dei: Ita, Deo iuuante, labores fiunt utiles et salutare. Sed iniusta negotia, aut curiositate suscepta, aut quacunq; negotia suscepta sine fiducia Dei et inuocatione, sunt infoelicia, etiamsi magna calliditas adhibetur.

Semper igitur in conspectu sint præcepta de Vocatione. Vt, ad Thessalo. inquit Paulus: Ambitiose hoc agite, ut propria faciatis. Item, ad Corinthios: Qua uocatione quisq; uocatus est, in ea ambulet. Et deinde præcepta de inuocatione Dei, & promissiones auxilij, ut in Psalmo: Commenda Deo uiam tuam, & spera in eum, & ipse faciet. Item ad Corinthios: Non erit inanis labor uester in Domino. Et Iohan. 15: Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum copiosum.

Has consolationes opponamus difficultatibus, quæ languesciunt animos, dubitantes utrum labor profuturus sit. Et fides & inuocatio exuscitanda est, & spe auxilij diuini labores sedulo faciendi sunt, & sciendum est, Deum uelle exerceri fidem, inuocationem & spem in his ærumnis graduum uitæ, ut Psalmus inquit: Subditus esto Deo, & ora eum &c.

Sciamus

PROVERBIORVM.

Sciamus etiam taxari fiduciam nostrarum uirium, πολυπραγμοσύνην & κακοζήλιαν &c. Iuxta has sententias: Non est sapientia, non prudentia, non consilium contra Dominum. Item: Non potest sibi homo sumere quidquam, nisi sit ei datum à Deo. Item: Nisi Dominus ædificauerit domum, inuanum laborant, qui ædificant eam.

CAPVT XXII.

Melius est nomen bonum, quàm diuitiæ multæ.

RECTE dicitur: Bona conscientia mihi propter Deum opus est, bona fama propter proximum. Et sciendum est, Bonam famam esse rem bonam, id est, approbationem ordinatam à Deo, & appetendam esse, quia Deus uult publicis testimonijs ostendi discrimen inter recta & non recta, & uult rectè facientes approbari & seruari, & non rectè facientes uituperari & deleri. Hæc testimonia uult conspici, ut discamus legem, & cogitemus esse Deum, & qualis sit, & quòd sit uindex scelerum.

Est igitur bona fama testimonium diuinitus ordinatum, multorum rectè iudicantium, approbantium

tium recta, & rectè facientium, quo testimonia muniti sint rectè facientes, ut eis honestus locus in communi societate tribuatur, & alij homines doceantur & inuitentur ad recta.

Cum igitur bona fama sit approbatio diuinitus ordinata, & multipliciter sit utilis uitæ, manifestum est, eam rem bonam et appetendam esse. Ideo & Siracides Cap. 41. inquit: Cura sit tibi de bono nomine, Durabilius est enim quàm magni thesauri. Cause autem considerentur.

I. Primum quia Deus uult nos honestorum hominum iudicia intueri, ut Siracides Capite 6. inquit: In cœtu seniorum consistito, & si quis est sapiens ei adhereto. Arrogantia & impudentia est, nolle intueri sanorum iudicia.

II. Deinde uult Deus etiam honesta exempla alijs præberi. Ideo 1. Corinth. 10. dicitur: Omnia ad gloriam DEI facite, & non offendite Ecclesiam. Et ad Philippenses 4. Hæc curate quæ sunt uera, grauias, iusta, casta, amicabilia, laudabilia, uirtutem & laudem.

Primum flagitatur VERITAS, quæ est ueræ doctrine conseruatio, & in alijs honestis negotijs seruare dicta & pacta. Est autem uirtus prima Tabule, ueræ doctrine conseruatio.

H GRAVI

PROVERBIORVM

GRAVITAS est constantia in sermone & gestibus honestis personae conueniens, & est pars Modestiae.

IUSTITIA PARTICULARIS est, neminem iniuria afficere.

CASTITAS est vitare prohibitas libidines.

AMICABILIA nominat Beneficentiam & Επείκεα, sine qua non potest retineri concordia.

LAUDABILIA nominat uirtutem, quae est diligentia uitandi scandala, quae nominatur φιλοτιμία, honesta appetitio honoris seu bonae famae.

Postea expressè nominat Paulus VIRTUTEM & LAUDEM, ut significet, rectè factis, non inani ostentatione bonam famam parandam esse.

Sic & Romanos 14. inquit: Qui in his seruit Christo, placet Deo, & probatus est hominibus. ubi etiam uult, nos iudicia honestorum hominum intueri & uereri. Hæc qui non intuentur sunt arrogantes & impudentes. Ideo rectè dictum est in Tragoedia Senecæ: Leuis est, nec illum stimulat gloriæ decus.

Meminerint iuniores & congruentes sententias in alijs scriptis, ut in uersu Publij: Honestus rumor alterum patrimonium est. Et Plautus. Honestam famam si seruasso, sat ero diues. Et Hesiodus præcipit

precipit uitare malam famam, & addit, commu-
nem famam non prorsus inanem esse.

φίλην δ' οὐτις πάμπαν ἀπόλλυται, ἡντινοὶ
πολλοὶ
λαοὶ φημίζουσι. θεὸς γὰρ τίς ἔστι αὐτῆ.

**Diues & pauper simul sunt, &
DEVS facit utrumq̃.**

Res secundæ iniustorum & calamitates iustorum
turbant assensionem de Prouidentia Dei, &
alij alias causas euentuum quærent, & multi ad
physicas causas & fata decurrunt. Sciendum est
igitur, Deum proposuisse testimonia Prouidentie
in operibus ordinarijs & extraordinarijs, & in
expresso uerbo suo.

ORDINARIA opera ostendunt præsentiam
Dei, ut hic ipse pulcherrimus ordo corporum mun-
di, uices Hyemis & Aestatis, fœcundatio annua
terræ, conseruatio societatis humane, pœne hos-
micidarum, lex & iudicium conscientie in singu-
lis, generatio & prima nutritio sobolis. &c.

Deinde **EXTRAORDINARIA** opera magis
incurrunt in oculos, ut omnia miracula, eductio
populi ex Aegypto, resuscitatio mortuorum, &
alia.

H 2

Et cum

PROVERBIORVM

Et cum hæc facta testentur, uera esse dicta diuina, sint in conspectu multæ sententiæ, quæ affirmant, non casu res secundas & aduersas accidere, sed regi hæc quoq; consilio Dei. Hæc Fides luceat in cordibus, & petat & expectet bonos euentus à Deo.

Sic Ieremias inquit in Threnis: Quis est iste, qui dicit, Ex ore DOMINI non egredientur bona & mala.

Et Zophonia 1. Scrutabor Hierusalem lucernis, & uisitabo uiros defixos in fecibus suis, qui dicunt in cordibus suis: Non faciet Dominus bene & non faciet male.

Item Psalmo 32. De coelo respicit Dominus, uidet omnes filios hominum.

Item Matthæi 10: Unus de istis passeribus non cadet super terram, sine uoluntate Patris mei.

Item: Omnes capilli capitis uestri numerati sunt. His & similibus testimonijs confirmemus nos contra Epicureos furores. Intueamur & mandata Dei de petendis corporalibus ab ipso, & promissiones quæ etiam sunt testimonia prouidentie.

Deinde hoc sciamus, de uoluntate Dei iudicandum esse ex ipsius Verbo, sicut dicitur: Lucerna pedibus meis uerbum tuum. Necesse est igitur obtempe

obtemperare uerbo Dei, etiamsi iusti saepe duriter affliguntur, quia certae causae sunt, quare Deus Ecclesiam uult subiectam esse cruci. Et nota sit sententia: Multae tribulationes iustorum, sed ex omnibus illis liberauit eos Deus.

Quinquam igitur Lazarus est pauper, tamen non propterea abiiciat assensionem de prouidentia, sed iudicet ex uerbo Dei, quod adfirmat esse prouidentiam, et sequuturam esse liberationem. Haec in uerbo expresse tradita sunt. Quare autem ipse sit pauper, et non habeat imperium Tyberij, non est scrutandum. Sed tenenda est regula Siracidae capite 3. Quae mandata sunt tibi haec cogitato sanctè. Non enim necesse est, te occulta aspicere oculis. Ita discernatur inter reuelata et non reuelata, et in sua uocatione quisq; Deo obediat.

Haec in summa docet et hoc dictum: Diues et pauper simul sunt, et Deus facit utrumq; id est, Scito esse prouidentiam, nec casu alios Diuites, alios Pauperes esse, sed Dei consilio, et suo quisque loco rectè seruiat, iuxta dictum. Quae uocatione quisq; uocatus est, in ea ambulet. Pauper non fremat aduersus Deum, sed obediat huic dicto: Humiliamini sub potenti manu Dei, et

H s hanc

PROVERBIORUM

hanc consolationem teneat. Beati pauperes spiritu,
quia talium est regnum coelorum. Item Prouerbis
orum 17. Qui despicit pauperem, exprobrat fa-
ctori eius. Et Prouerb. 15. Melius est parum cum
timore Dei, quam thesauri magni cum tumultu.
Item. Sufficit dici afflictio sua. Item: Orate sine
ira & sine hesitatione.

**Non transferas limites antiquos,
quos statuerunt patres tui.**

Ad praeceptum, Non furaberis pertinet & haec
prohibitio, ne limites effodiantur, ac conturbentur
fines, sicut expresse dictum est, Deuter. 19. Non
transferas terminos &c. Et cap. 27. Maledictus
qui transfert terminos proximi sui. Et in ff. tit.
de termino moto, leges sunt Iulij, Nerue & Adria-
nai de poenis eorum, qui limites effodiunt. Nec
praeceptum obscurum est, sed citatur allegoricè, de
non mutandis legibus, quas Vetustas graui autoris-
tate tradidit, si non sit euidentis necessitas. Nam in-
ter praecepta uitae politicae hoc quoq; sepe repeti-
tum est, non temerè mutandas esse ueteres leges, ut
& uersus monet: Moribus antiquis res stat Romas
iurisq;

Ac nota

Ac nota sit omnibus narratio quæ extat apud Demosthenem in oratione contra Timocratem de Locrensibus, apud quos lex fuit, Vt si quis nouam legem laturus esset, suaderet eam publicè collo inserto in laqueum, ut si non placuisset lex, ciues mox strangularent suasorem.

Verba Demosthenis hæc sunt. Volo iudices Locrense exemplum uobis narrare. Non enim deteriores eritis audito exemplo, præsertim eius ciuitatis, quæ honestis legibus gubernatur. Illi adeo sentiunt ueteres leges retinendas esse, & patria instituta munienda & conseruanda esse, nec ferendas esse nouas leges ad cupiditates uillorum, aut ad eludendas actiones iniuriarum, ut si quis uelit nouam legem ferre, cogatur eam suadere collo inserto in laqueum. Quod si populus iudicat, legem honestam & utilem esse, discedit suasor uiuus & incolumis. Sin autem non placet, suasor statim interficitur constricto laqueo. Ideo non audent ferre nouas leges. Veteres autem magna cura & seueritate utuntur. Ac ualde multis annis tantum una lex noua lata est. Cum enim ibi lex esset, ut effodienti oculum uicissim oculus effoderetur, nec multa pecuniaria puniretur: Quidam autem habens duos oculos inimico unoculo minatus est, se ei oculum quem habebat unicum effosurum esse.

PROVERBIORVM

se, hic unoculus metuens calamitatem suam ausus est nouam legem suadere, Vt si quis habens geminos effoderet oculum habenti unicum, puniretur effoso utroq; oculo, ut equalis esset utriusq; calamitas. Hanc solam dicunt nouam legem conditam esse intra annos plures 200. Hæc sunt uerba Demosthenis.

Talis seueritas si nunc esset, non haberemus tot nouos dogmatistas & Lycurgos de cereis & nolli, & similibus rebus, quarum mutatio prorsus non necessaria est, & nullam adfert utilitatem. Ac iubent uiri politici aliqua parua incommoda condonare consuetudini, ne mota Republica, uelut egro corpore, maiora mala accidant. Quia uidemus non falso dictum esse à Xenophonte: πᾶσα μεταβολα πολιτειῶν δανατηφοροί, id est, omnes mutationes Rerumpublicarum adferunt cædes. Ideo & hoc dictum sæpe repetitur: Malum bene conditum non est mouendum.

Sed hîc necesse est addi hanc correctionem. Cum doctrina est impia, & leges stabiliunt impias opiniones & idola, necesse est anteferri regulas: Si quis aliud Euangelium docet anathema sit. Item: Oportet Deo magis obedire quàm hominibus. Item: Blasphemia non remittetur neq; in hoc neq; in futuro seculo. Et cum sit necessaria emendatio, non
transfea

transferuntur limites patrum, sed restituantur. Quia doctrina primis patribus à Deo tradita restituitur, sicut dictum est à Tertulliano: Primum quodq; uerissimum est. Sed diligenter inquirenda est uera antiquitas, & magna est confirmatio fidei, cognita serie temporum Ecclesie eligere testimonia eorum, qui fundamentum retinuerunt.

CAPVT XXIII.

Cum sedes ut comedas cum potente, sis cautus, & pone cultrum in gutture tuo, ut serues uitam tuam. &c.

AVLICA admonitio est. Cum periculose sint familiaritates potentum, sis cautus & circumspectus in loquendo, tanquam gladium gutturi admouens, ut quid temere dicas, quod tibi exitium adferat. Ut Alexander Clitum liberius contradicentem in conuiuio interfecit. Extant similes admonitiones multe de aulicis periculis.

Horatius inquit.

Dulcis inexpertis cultura potentis amici,
Expertus metuit. &c.

Et longa est Ouidij elegia.

H 5

Vive

PROVERBIORUM

Vive tibi, quantumq; potes praelustria uita,
Seuum praelustri fulmen ab arce uenit.

Nam quamuis soli possunt prodesse potentes,
Non prosunt, potius plurimū obesse solent. &c.
Et Aesopus dixit Soloni eunti ad Cræsum. Cum
Rege loquendum ἢ ὧς ἰκίσα, ἢ ὧς κείσα, aut
quā parciſſima, aut quā dulciſſima.

Necesse est esse gubernatores & ministros, &
Deus hunc gradum sic ornauit, ut tribuerit ei ſoc
cietatem ſui nominis. Ego dixi Dij estis, id est,
habentes officium Diuinum. Et uocati ad officia
ſint fideles, prudentes & modeſti. Sed dolendum
eſt, quòd in hoc ſummo faſtigio pauci rectè faci
unt officium, & plurimi ſunt uel ignaui uel crude
les. Ac mirum eſt, in illa ſede Dei tam horribiliter
graſſari Diabolum, ut oſtendunt exempla omnium
etatum. Et quia multi potentia abutuntur, attrahunt
tragicas poenas. Sunt igitur multæ querele
de inconstantia fortunæ in aulis. Verſus Senecæ hi
ſunt in Agamemnone :

Non ſic Lybicis ſyrtibus æquor
Furit alternos uoluere fluctus,
Non Euxini turgēt ab imis
Commota uadis unda, niuali
Vicina polo, ubi ceruleis
Inuicinis aquis lucida uerſat

Plautus

Plaustra Bootes :

Vt præcipites Regum casus

Fortuna rotat.

Quanquam autem multum est periculorum in aulis, tamen communia mala sunt in hominum naturis Ambitio & Fastus. Ambitio appetit celsa, sicut Seneca inquit, hominum animos sursum tendere, quia sint ignei. Fastus in his qui habent potentiam, est abuti loco, & sibi iniustam licentiam sumere, quam postea sequuntur poenæ. Salomon igitur ut reprimat Ambitionem & fastum, tradit admonitionem, qua præcipit Modestiam & circumspectionem.

Sint autem notæ regulæ. Petere officia ad quæ mediocriter idonei sumus, iustum est. Sed petitio nostra non impediatur iudicia eligentium, non pugnet iniustis modis. Ac talis petitio est indicare sese, & ostendere piam uoluntatem, & offerre sese ad societatem difficiliorum laborum & ingentium periculorum. De tali petitione dictum est: Qui Episcopatum desiderat, honestum opus desiderat. Item. Hilarem datorem diligit Deus. Item Paulus ad Titum iubet discere honestas artes, ut possimus esse usui in gubernatione.

Sed uitiosa ambitio est, ita petere, ut cupias impedire iudicia eligentium, & pugnare iniustis modis.

PROVERBIORVM

modis, aut postea extra uocationum metas erumpere. Contra hanc ambitionem dicitur: Qui se exaltat humiliabitur. Item: Abominatio est coram Deo omnis superbus corde.

Est et uitiosa ambitio, quæ nominatur ἀκισμαός, illorum, qui cum sint ambitiosissimi, tamen uolunt uideri defugere id, quod maxime appetunt. Tales nominat Aristoteles Γανκοπανδρῆς γῆς, id est, fictè fastidientes.

Præterea qui sunt euecti deinde plerumq; abutuntur potestate ad priuatas cupiditates, sicut Dauid in regno sibi indulgit, et multò magis alij. Hic sumus memores dicti Syracidæ, capite 3. Quò maior es, tanto magis te humilia, sic inuenies gratiam coram Deo. Notum sit etiam Plutarchi dictum: Princeps imitetur solem, qui cum in summum fastigium uenit in parte Boreali tardior est, ut sit securior. μιμημένῳ τῷ ἡλίῳ τὸ ἄρῳ χοντοσ, ὅς ὅταν ὑψωμα λάβῃ μέγισον, ἐξαρθεῖς ἐν τοῖς βορείοις, ἐλάχισα κινεῖται τῷ σχολαιοτέρῳ τῷ δρόμῳ εἰς ἀσφαλες κατισάμενος

**Non angaris animo, ut fias Diues,
prudentiam tuam omittito.**

Antea

Antea de Superbia concionatus est. Hic concionatur de Auaritia. Nequaquam autem prohibet hæc sententia sedulitatem & laborem iuxta uocationem, neq; diligentiam in uocatione. Sæpißimè enim expressè præcipitur de diligentia & labore, ut supra formicæ exemplum proponitur. Et in Ecclesiaste capite 9. Item: Qui præsumunt sint diligentes. Item: Diligentia non ignaui & c.

Et 1. Cor. 4. Hoc requiritur, ut fideles simus. Huc & parabola pertinet de Talentis, Matth. 25.

Sciamus autem, labores ita foelices fore, cum accedit auxilium Dei, iuxta dictum Psalmi: Nisi Dominus edificauerit domum, & c. Vult igitur coniungi inuocationem Dei & nostram diligentiam in laboribus uocationum, iuxta dictum: Com-menda Deo uiam tuam, & spera in eum, & ipse faciet. Prohibet autem πολυπραγμοσύνη & iniusta aucupia, quæ homo quærit, quia Deo diffidit, & hac diffidentiam cruciatur. Hanc diffidentiam taxat, non diligentiam in mandato labore. Dicitur igitur hic Salomon, humana consilia uide licet extra uocationem suscepta, & iniusta, irrita esse, & fugere diuitias ceu Aquilas auolantes. Reuocat igitur nos ad metas uocationis, & ad petendum

PROVERBIORUM

dum auxilium Dei, & ad diligentiam ac prudentiam Diuinitus præceptam.

Ne cum inuido comedas panem, neq; concupiscas cibos eius, quia in anima eius tanq; spectrum est, &c.

Supra dixit, periculosas esse familiaritates potentum seu aulicas, deinde monuit, ne extra uocationem appetamus potentiam & opes. Nunc monet, fugiendos esse inuidos.

Sunt autem inuidi, qui dolent, alios bonos seu mediocres aliquo dono seu uirtute, seu alijs bonis rebus antecellere. Cain dolet, fratrem antecellere hac magna gloria, quòd Deus eum hoc publico testimonio ornauit. Hic dolor causa est horribilium malorum in uita, ut ostendunt exempla Cain, Esau, Saul, Marij, Pompeij, & similia innumera bilia.

Est autem fons Inuidentiæ Superbia. Quia enim omnes homines uolunt eminere, & sunt φιλαρχικοί, sicut Diabolus EVAM alloquitur. Eritis sicut Dij. Et Seneca inquit: Humanos animos igneos esse, ac ideo sursum tendere. Dolent homines, cum uident alios antecellere, ac præcipuè cum hoc accedit, ut ipsi deiiciantur. Ideo scriptum est in Siracide: Superbia initium est
om: 18.

omnis peccati. Et adeo communia mala sunt superbia & inuidia, ut dictum sit in Græco uersu, omnia honesta semper comitari inuidiam: Αὐτὸ τὰ ἀρετὰ πάντα ἐπιτοῦ φθόνου. Et Cicero inquit. Labes atq; macula huius seculi est, inuidere uirtuti.

Ideo autem hic dolor iniustus est, quia nec Deo nec hominibus tribuit debitum. Ut, Cain non agit gratias Deo edenti testimonium de sua præsentiā, & de collectione Ecclesie. Nec uult fratrem habere dona à Deo data, & postea furens tollere eum conatur. Sic & Saul non agit Deo gratias pro multis beneficijs, quòd per Dauidem et testimonia dat Ecclesie, & tribuit multas uictorias suo regno. Nec uult Dauidem habere illa dona à Deo tradita, incenditur indignatione, & insidiatur eius uita.

Vicinum est uicium ἐπιχαρίζεσθαι, id est, leticia in calamitate iustorum seu tolerabilem, ut Diabolus manifestissimè est ἐπιχαρίζεσθαι. Hæc uicia hoc loco damnantur, & traduntur ad admonitiones de fugienda societate inuidorum & suspicacium. Item de uera beneuolentia cordis in omnibus officijs præstanda. Ut cæterarum uirtutum initia sunt à iudicio, uoluntate & corde: Ita & beneficentia debet ex iisdem fontibus oriri.

Ideo

PROVERBIORVM

Ideo scriptum est: Hilarem datorem diligit Deus. Et dulcissimum est græcum dictum. Χαρίτων δὲ τε δυνάος ἄριστος. Animus in beneficijs est optimus. Et apud Senecam legitur dictum Fabij, qui inquit: Beneficium superbè datum ab homine duro, simile est pani lapidoso.

Sit igitur in dandis beneficijs uoluntas benefica, cupida iuuandi, fauens alienæ salutis. Et cum talis est, si luceant in pectore agnitio Dei, fides, amor communis salutis, & uoluntas referens ad gloriam Dei hæc officia, fit hæc uirtus cultus Dei. Contra uerò in homine inuido, maleuolo & suspicaci, magna confusio est pessimorum adfectuum. Ideo hic dicit, in tali corde spectrum esse. Et quidem res ipsa tale cor cloaca est Diaboli. Ideo scriptum est in Iohanne: Qui non diligit fratrem homicida est.

Et manifestissimum est, multum calamitatum à talibus oriri, cum maleuolentia indulget suspicionibus, & falsa ratiocinatur, & ut se munit, alios delere conatur, de quibus malè suspicatur. Et singularis foelicitas est tales cauere, ut hic dicit: Ne comedas cum inuido panem tuum. Et sit mediocris diligentia in considerandis hominum uoluntatibus, sicut Christus inquit: Estote simplices
sicut

sicut columbæ id est, sine maleuolentia, & prudentes sicut serpentes, qui caput tuentur, & inter multos in turba agnoscunt hostem suum, & illum petunt, cæteris omisis.

CAPVT XXIIII.

Libera eos qui trahuntur ad mortem, & qui properant ad necem, cum potes.

NOTA sunt hæc præcepta: Non occidas, & Non communices alienis peccatis. Deus & Magistratui & priuatis præcipit, non occidere innocentem. Præcipit etiam non adiuuare iniustam crudelitatem. Quando autem & quo ordine Magistratus tollere debeat fontes, addita est Decalogo explicatio, ut Deuter. 19. & alibi. Sit autem Magistratus custos uitæ innocentum, sicut scriptum est Roma 13. Dei minister est, uindex ad pœnam ei, qui malè facit. Et priuati homines sine seditione, quantum possunt pro uocatione, aduersentur iniuste seuiçie.

Eius rei exempla recitantur digna consideratione. Ionathas aduersatur patri suo, & non solum testimonio, sed etiam alijs officijs iuuat Dauidem,

I dem,

PROVERBIORVM

dem, sine seditione. Abdias clam pauit Prophetas, pulsos à Iesabel. Ieremiam Eunuchus extrahit ex carcere. Aegyptiae obstetrices seruant infantes Israëlitos. Rahab seruat exploratores Israëlitos. Tempore Diocletiani uir nobilis in urbe Bithyniae Nicomedia edictum Imperatoris de interficiendis Christianis publicè conserpsit, ut ostenderet, se iniustam crudelitatem improbare.

Contrarium exemplum est Doëg, qui furori Saul morem gerens crudeliter interfecit innocentes Sacerdotes. Ita multi hoc tempore iniustam seueritatem, quæ exercetur aduersus nostras Ecclesias, confirmant aut palam, aut suo silentio. Hi cogitent hoc dictum Salomonis & similia, & commonefacti tristissima comminatione Christi emendent se. Scriptum est enim Matthæi 23: Veniet super eos omnis sanguis iustus effusus super terram inde usq; à nece Abel iusti, usq; ad Zachariam.

Digna memoria est etiam honestissima uox Traiani, qui dans gladium Magistrò equitum: Hunc, inquit, gladium tibi trado, ut eo pro me utaris, cum iusta facio: Contra me uero utaris, si iniusta facio.

Ne

Ne insidieris impie habitaculo iusti, Septies enim cadit iustus & resurgit &c.

Repetit præceptum: Non occidas: addita commonefactione de *Επιχουγενανία & Ζαχαόσμοφ*. Cum enim uident impij & sæui homines calamitates piorum, hac ipsa deformitate eorum letantur, & sunt rabiosiores, sicut Semei maledicit Dauidi. Cum enim inquit: Septies in die cadit, præcipue de malo poenæ, id est, de calamitatibus, loquitur. Et tamen accedunt interdum etiam mala culpæ, quæ attrahunt calamitates. Ex his tamen emergit iustus, sicut Dauid, Manasse, & alij innumerabiles.

Time Dominum fili, & Regem, & cum seditiosis ne commiscearis.

Quia subito ueniet exitium eorum, & ruinam seditiosorum quis nouit.

Est & hæc sententia inter præcipuas huius libri obseruanda, quæ præcipit obedientiam, & quidem ordinat eam. Primum iubet Deo obedire, & deinde Regi, quia primum officium est, etiam

PROVERBIORVM

politici gubernatoris, ut ipse sit uox Decalogi, & puniat uiolantes Decalogum. Ac propter hanc causam præcipuam Deus subiecit multitudinem Magistratibus, quia uult exaudiri & intelligi suam legem, ut ipse agnoscat. Altera causa deinde est, Ne societas generis humani infinitis turbis dissipetur. Sanxit autem Deus, ut propter ipsum obediamus, & sciamus eum punire contumaces. Circumdedit etiam metas potestati, ne præcipiat contraria mandatis diuinis. Ideo prius hæc dicitur: Time Deum. Quare & Apostolorum regula hæc comprehenditur: Oportet Deo magis obedire quam hominibus.

Cogitanda est autem hoc loco integra doctrina de causis politici ordinis, & de Magistratibus, quæ Roman. 13. & alibi copiosius recitata est. Nominatim autem hæc præcipit uitare Seditiosos, ubi necesse est in dissensionibus iudicari, qui sint seditiosi. Et facilius dijudicatio est in politicis negotijs, quia ordinaria potestas longe eminent supra multitudinem, & conspicitur oculis.

Ac manifestum est, quæ sint officia ordinariæ potestatis, scilicet: Sonare uocem Decalogi, & punire contumaces. Item: proprias leges ferre non pugnantes cum Decalogo, & punire contumaces.

maces. Item, exercere iudicia, & ferre sententias iuxta leges. Ac in dubijs rebus ualent sententia non solum propter probabilem rationem, sed etiam propter autoritatem diuinitus attributam Magistratibus, cui uult Deus in ciuilibus negotijs etiam antea dubijs nos obedire. Et quia Deus alias dat magis placida & mitia imperia, alias minus, uult nos etiam quedam duriora onera ferre, modo sint tolerabilia, & non sint atroces & notorie iniuriae, & obedientia non sit peccatum.

De his regula Pauli tenenda est: Necessse est obedire, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Peccant autem contumaces, id est, non uolentes obedire legitimis imperijs, & plus peccant seditiosi, id est, qui contra Magistratus contumeliosi sunt uerbis, aut qui ui, factionibus & armis eos excutere conantur. His poenam hoc loco minatur, sicut & Dominus inquit: Qui gladium acceperit, gladio peribit, id est, qui gladium stringit, non datum à legibus, ut perierunt Absalon, Seba, Adonias, Ioab, Cassius, Brutus, & alij innumerabiles.

Sed contra iniurias atroces & notorias concessa est defensio, ut lex scripta in ff. concedit interfici Consulem deprehensum in adulterio à patre

PROVERBIORVM.

Mulieris. Et Marius absoluit adolescentem, qui Tribunum militarem in defensione pudicitiae interfecit. Victorinus praeses Germaniae in Colonia Agrippina interfectus est à scriba, cuius uxorem compresserat, cum alioqui adeo laudetur eius uirtus, ut Neruae & Traiano conferatur.

Concedit autem Euangelium uti legibus politicis, cum ratione congruentibus. Imo si talis defensio non esset concessa, transformaretur Euangelium in doctrinam politicam, & stabiliret infinitam tyrannidem. Sed de hac disputatione alias copiosius dicitur.

Sed de reprehensione errorum in Ecclesia sciendum est, nequaquam peccare eos, qui aduersantur Principibus & Episcopis defendentibus errores. Necessse est enim obedire Deo in confessione Veritatis, sicut Apostoli dicunt: Oportet Deo magis obedire quam hominibus. Item: Si quis negabit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo caelesti. Item: Si quis dixerit Blasphemiam contra Spiritum sanctum, non remittetur ei. Item: Si quis aliud Euangelium docet, Anathema sit. His mandatis Dei confirmemus nos contra clamores Regum & Episcoporum, qui uociferantur, nos seditiosos esse, quia docendo & cons

confeſſione taxamus errores, & idola, ſicut Deus
precepit. Sciamus autem, miniſtros Euangelij non
gerere gladium, & cum illi qui tenent ordinariam
potestatem, exercent ſeuiciam, iniurias tolerandas
eſſe, iuxta hæc dicta, 2. Corinth. 10. Arma mi-
litie noſtræ non ſunt carnalia. Item: Sicut Pater
miſit me, ſic ego mitto uos. Et: Regnum meum
non eſt de hoc mundo.

CAPVT XXV.

Gloria Domini eſt uerbum calare.
re. At gloria Regum eſt inquirere
illud.

DIFFERT doctrina propria Eccleſiæ
Dei ab humana ſapientia, & ſepe in gu-
bernatione errant præſertim præſtantes
homines, anteferentes ſapientiam politicam uerbo
Dei, ſicut Nabuchodonosor inſtituit cultum ſom-
nians ad regni concordiam profuturam eſſe ſimili-
tudinem ceremoniarum. Sic Hæretici ſlectunt Eu-
angelium ad ſuas imaginationes. Hic igitur mo-
net Ezechias, Verbum Dei eſſe ſapientiam arca-
nam, & diſcendam uero ſtudio, id eſt, Vult De-
us nos diſcipulos eſſe ſuæ uocis, non uult nos ante-

PROVERBIORVM

ferre nostras cogitationes, & fingere noua dogmata seu ritus. Sic gloria Regum est, id est, omnium prestantium, inquirere arcanam sapientiam, scilicet audiendo, non turbando cauillationibus. Sicut & Paulus præcipit: Sapientia Dei habitet in uobis, id est, sapienter inquirentur fontes, & conferantur testimonia, Et meminerimus, nos debere discipulos esse uocis diuinæ, sicut Salomon inquit: Audiens sapiens sapientior erit.

Humana sapientia in Dauide iubeat interfici Saulem, sed Spiritus sanctus in Dauide, noluit tale exemplum ostendere in populo Dei.

Acetum super nitrum, canens carmen cordi prauo.

Salis & Nitri nature similes sunt, rodunt & urunt corpora, & singularis uis est Nitri in pelendo, & irritatur aceto & calce, sicut inquit Plinius: Ulceribus quæ serpunt Nitrum cum calce & aceto illini.

Significat igitur hæc similitudo, pertinaces cum admonentur, tantum fieri rabiosiores, ut Nitrum incensum infuso aceto multò uehementius dissipatur & pellitur propter *ΑΥΤΗΡΕΠΙΣΑΟΡΗ*. Sic Saul
admo

admonitus fit multo sauior. Tales multi sunt im-
pij, in quibus crescunt furores cum admonentur.

Non prohibet autem hæc sententia doceri ue-
ram doctrinam. Sed loquitur de facto seu euentu,
& ostendit, dissimiles esse auditores, alios esse doc-
ciles, alios pertinaces, nolle doceri, ut Romanos
nos 11. dicitur de Blasphemis: Excoecati sunt ocu-
li eorum, ne uideant.

Etsi autem ut dixi hæc sententia non prohibet
doceri ueram doctrinam, tamen significat discernen-
dendos esse auditores. Dociles pie & sedulo eru-
diendi sunt, ut Paulus inquit: Infirmum in fide
assumito. De alijs Blasphemis dictum est: Non des-
tis Sanctum canibus. Et Prouerb. 13: Auribus stul-
ti ne loquaris, quia contemnit sapientiam eloquij
tui. Et tamen priusquam auditores discernere
possis, omnibus doctrina proponenda est. Postea
sequamur regulam Pauli: Hæreticum hominem,
post unam atq; alteram admonitionem, uitato.

**Fons conturbatus & scaturigo lu-
tulenta iustus cadens coram impio.**

Manifestum est, ualde turbari omnium sapiens-
tum mentes deformitate Ecclesie, cum uident im-

PROVERBIORVM

peria, opes, sapientiam penes impios esse, Interea uerò Ecclesiam exiguan, arumnosam, sine certo imperio sparsam in dissimilimas gentes. Item, à turpissimis Tyrannis innocentes homines interfici, Israëlitarum^m infantes à Pharaone, Baptistam ab Herode, Paulum à Nerone. Hæc mirabilia spectacula mouent sapientes, ut cogitent, hos miseros homines non esse Deo curæ.

Sed docet uox diuina, ibi esse ueram Ecclesiam, ubi se Deus edita promissione & illustribus testimonijs, resurrectione mortuorum & alijs patefecit, & hanc esse Deo curæ, & exaudiri, protegi, & heredem esse æternæ gloriæ aquæ Deum, Et quidem exiguan esse, & subiectam esse cruci propter certas causas.

His diuinis testimonijs nos confirmemus aduersus hæc spectacula, quæ usitatè nominantur Scandalum crucis, & simus memores horum dictorum. Matth. 11. Abscondisti hæc à sapientibus, & reuelasti ea paruulis. Item 1. Corinth. 1, Non multi sapientes secundum carnem, nõ multi potentes &c. Huc pertinet tota doctrina Pauli cap. 9. ad Romanos. & multi Psalmi. Ut: Noli emulari in malignantibus. Item Psalmo 72. Moti erant penè pedes mei.

Ita

Ita fit priuatim. Cum David pellitur in exili-
um, delectantur eius calamitate impij, & mani-
festis sarcasmis ei illudunt. Hæc iudicia describun-
tur hac imagine: Fons luculentus iustus coram im-
pio. Sed teneant pij ueras consolationes, & sciant,
qualis sit Ecclesia, & cogitent causas, quare cruci
subiecta, & unde sint petendæ firmæ consolatio-
nes.

1. Primum, quia uult agnosci PECCATVM,
quod adhuc heret in hac natura hominum.
2. Quia sæpe & manifestos lapsus habet Eccle-
sia, & uult nos Deus reuocari ad poenitentiam.
3. Quia uult inuocari, & ostendere suam pres-
sentiam in ærumnis, quæ non possunt humano cons-
ilio sanari.
4. Quia uult necesse Sanctorum testimonia esse
de doctrina, & de uenturo iudicio.

CAPVT XXVI.

Sicut nix in æstate, sicut pluuia in
messe. Sic non decet stultum gloria.

DE euentu loquitur, ut hoc dictum: Fortuna
na quem nimium fouet stultum facit. Nar-
rate

PROVERBIORVM

rat enim, homines nondum castigatos seu cicuratos fieri insolentes rebus secundis, & laxare frenos uarijs cupiditatibus, ut Alexander cum initio modestissimus & mitissimus fuisset, postea uult esse Deus, & fit crudelis. Cum enim homines nou anguntur, fiunt securi, non petunt auxilium à Deo. & ebrij successibus, sua consilia & sese magnificiunt. Ideo magni & tristes sunt Heroum casus, ut Herculis, Nabuchodonosor, Iulij, Pompeij, & innumerabilium aliorum.

Etsi autem hic de Euentu tantum dicit, qui ad regulam pertinet de communiter accidentibus, tamen tacite complectitur admonitionem seu præceptum de Modestia, quod recitat Siracides capite 3. Quò maior es, eò magis te humilia, & coram Domino inuenies gratiam. Item: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Et supra recitauit dictum Plutarchi: Solem imitentur Principes, qui cum in summum fastigium uenit, elatus in partem Borealem, tardissime mouetur, ut tarditas cursum reddat tutiorem.

Sicut Auis fugit, & Hirundo auolat: Ita maledictum fatui non adhærescit.

Tenenda est regula uite: MILITA BONA
NAM

NAM MILICIAM, RETINENS FIDEM ET BONAM CONSCIENTIAM. Hæc habentes habebimus etiam aliquorum honestorum approbationem. Et hæc expetenda est, ut Siracides inquit, capite 41: Curam habe de bono nomine. Sed tamen semper multi sunt inuidi, qui deformare eos quibus inuident conantur, ut Cicero inquit: Est quædam huius seculi labes & macula, inuidere uirtuti. Ac multi natura sunt uirulenti, quos ipsa Maledicentia delectat. Multis in quaestibus est, ut Plautus inquit, Istic thesaurus stultis in lingua situs, ut quaestui habeant, malè loqui melioribus. Et noti sunt uersus Menandri:

Ὁ βίος μάλιστα τοῖς πονηροῖς ἡδέταται.
Vita maxime delectatur improbis.

πρῶτῃ δὲ ὁ κόλαξ ἄριστὰ πάντων,
δευτέρως δὲ συκοφάντης, ὁ κακοῦδης
τρίτατος.

Et omnium temporum historiae ostendunt, multos honestos calumnijs oppressos esse, ut Ioseph, Palamedem, Aristidem, Theramenem, Socratem, & alios innumerabiles. Ac in Ecclesiaste dicitur: Calumnia turbat sapientem, & frangit robur cordis eius. Sicut experientia ostendit, sæpè bonos uiros impediri calumnijs.

Hic

PROVERBIORVM

Hic igitur consolatio contra calumnias tradita est, uidelicet, falsa maledicta, etiamsi aliquantisper sauciant, tamen postea retegi et improbare, sicut dicitur: Veritas aliquandiu laborare potest, deleri non potest. Psalmus addit dulciorem consolationem: Maledicent illi, & tu benedices. Et Dauid de conuicijs Semei inquit: Deus dabit mihi aliquid boni pro his maledictis.

Has consolationes teneamus, sed ita tamen, ut conscientiae nostrae integritatem retineamus, sicut saepe praecipitur: Haec est gloriatio nostra, testimonium conscientiae nostrae. Et ad Galatas: Opus suum unusquisque probet, & sic habebit gloriam apud sese, et non ex alijs, id est, Recte facito, ne te conscientia tua damnet, Et cum non est saucia conscientia, habes gloriam, causa uidelicet, non pendens ex stulto applausu aliorum, sed talem, quae est uera conscientiae approbatio, & in credente est opus necessarium, & Deo placens.

Haec praeccepta & has consolationes sciamus nobis Diuinitus dari, quia calumnia non est leuis carnis ficina, etiamsi tandem Veritas patefacta eam refutat. Ut, cum Socrates interfectus esset, postea res presentata est Tragœdia de Palamede, in qua res citatus est hic uersus: ΕΚΑΨΕΤΕ ΕΚΑΨΕΤΕ Τὸν ἄξιον
508

Ἐποὺ Ἑλλήνων, ἀκροῦντα μηδ' ἕνα βλάψασα.
 Post hanc Tragœdiam ciues expulerunt ex Athenis
 accusatores Socratis.

Nunc sequuntur alia dicta, quæ ad hoc propo-
 situm pertinent, & monent, sapienter iudicandū
 esse, quando refutanda sit calumnia, quando non
 sit refutanda.

**Ne respondeas stulto de stulticia
 eius, ne similis eius fias &c.**

Duæ pugnantēs sententiæ recitantur, quæ ideo
 dissentiunt, quia aliquando refutanda sunt males
 dicta, aliquando non necesse est refutare, sed pru-
 denter iudicandum est, utrum faciendum sit. Fa-
 cilis autem dijudicatio est pastoribus in publico
 munere docentibus. Hi semper habent auditores
 dissimiles, pios, firmos, & infirmos, dociles ta-
 men, & aduersarios pertinaces & insanabiles.
 Necesse est autem pastores seruire meliori parti,
 ubi uox doctrinæ incorrupta refutat aduersarios.
 Et hi discernant maledicta. Alia lacerant doctri-
 nam, alia deformant personam docentis.

Mandatum est autem de doctrina illustrandâ
 & propugnandâ. 2. Timoth. 1. Honestum depositum
 custodi per Spiritum sanctum, habitantem in
 nobis 3

PROVERBIORVM.

nobis. Ad Titum 1: Quibus oportet os obstruere. Et ibidem: Conuincito eos seuerè. Et ad Titum 2: Conuincito cum omni imperio, id est, præcipiens expressa adseueratione, ut Verbo assentiantur.

Pugnent autem de rebus necessarijs, & studeant assumere infirmos in fide, ut Paulus inquit, & adiungere studeant, non turbent disputationibus inextricabilibus, neq; alienent acerbitate. Priuata autem conuicia aut modestè refutent, aut omnino prætereant, sicut in Psalmo dicitur: Illi detrahebant mihi, ego autem orabam.

In alijs autem priuatis congressibus, Doctores & alij considerent discrimina auditorum. Si adsunt sanabiles, rectè doceantur. Si quis autem incidit in turbam insanabilem, ut Iohannes cum in balneo uenisset ad Cherinthi turbam, hic ostensa confessione, ne uideatur cum illis colludere, quam primū, si potest, discedat ab eis, iuxta dictum: Hæreticum hominem post unam atq; alteram admonitionem uitato, Sicut Iohannes statim ex balneo egressus est. Item ne detis sanctum Canibus.

Præsertim autem decet, priuata conuicia aut non refutare, sicut Dauid tacuit, cum ei malediceret

ceret Semei: Aut pacis refutare. Et exempla multa sunt magnorum gubernatorum, qui conuicia dissimularunt, ut Pericles, Fabius, Scipio & alij fecerunt. Lacedaemonij tacuerunt prouocati á Marsdonio, qui cum factus esset insolentior propter silentium Lacedaemoniorum, inquit Herodotus, cum elatum esse $\psi\upsilon\chi\rho\eta\ \nu\iota\kappa\eta$, id est, frigida uictoria. Et in libro Herodoti narratio recitatur de Spartano legato, qui Geloni Siculo superbè responderat, ad hunc Gelon inquit: Probra obiecta homini solent iram accendere: Tu rerò etsi contumelia me in sermone adfecisti, non tamen persuadebis, ut indecora faciam, compensando conuicia.

Præterea plerunq; ira impelluntur homines ad conuicia. Stulticia est autem cum irato rixari, sicut elegantissimè dictum est in Græcis uersibus: Duobus dicentibus, cum alter est iratus, qui non contratendit dicendo, sapientior est.

Δυοῖν λεγόντοισι, ἄτερος θυμωμένον,
ὁ μὴ ἀντιτείνωμι τοῖς λόγοις σοφώτερος.

Deniq; de priuatis conuicijs sumus memores disci Petri, 1. Petri 3. Non reddentes conuicium pro conuicio. Hoc etiam meminerimus, in refutatione non tantum alterius errata reprehendenda esse,

K sed

PROVERBIORVM

sed etiam doctrinam necessariam perspicua adse-
 ueratione proponendam esse, quia non satis est
 Academico more contradicere alijs, sed etiam
 ostendendum est, quid sentiendum sit, sicut Demo-
 sthenes monet, cum inquit: ΕΠΙΤΙΜᾶν Πᾶντι
 ὄσι, συμβαλέειν δ' οὐ Πᾶντι.

**Qui per nuncium stultum agit ne-
 gotium, est uelut claudus pedibus.**

Congruit cum Homericis, quod laudat Pinda-
 rus: Εὐλόη καὶ τὸ τέτυκται, ὅτ' ἄγγελος
 αἰσιμα εἶδεν.

Commoda res ualde est, sapiat si nuncius ipse.

**Artifex format opus: Et condu-
 cens stultum, conducit corruppen-
 tem opus.**

Iurisconsultus inquit: Magna est artificum diffe-
 rentia. Et multa sunt dicta, de discrimine artifi-
 cum, de impostoribus & ardelionibus, qui se
 uenditant pro artificibus, cum non sint. Ut plurimi
 sunt impostores, qui uolunt uideri medici. Plurimi
 indocti concionatores sunt, qui adulantur uulgo
 aut potentibus.

Traditur ergo hic admonitio, quæ ad prudentiam
 pertinet, ut eligantur in qualibet re idonei.

Simul

Simul etiam præcipitur his qui profitentur artes, ne sint impostores aut ardeliones, sed ut Paulus inquit, sint Fideles, id est, rectè sciant artes quas profitentur, & in usu præstent fidem & diligentiam. Hæc omnia complectitur uirtus, quæ nominatur SEDVLITAS, quæ est proprii officij seu uocationis opera & intelligere & fideliter facere.

Huc pertinent dicta: Quam quisq; nouit artem, in hac se exerceat. Item: Quodq; parum nouit nemo docere potest. Item: Aliud est sceptrum, aliud est plectrum. Item: τέκτωρ γὰρ ὡς ἔργα τέρας οὐ ξυλῆστικῶς, id est, faber existens, non faciebat fabrilia. Item Phocilides: μὴ ποτε ὕψι κείνῃ ἀδ' ἀήμονα ἄνδρα ἐάσῃς. Item: Remum ducat qui didicit. Item hoc Syllæ: Remigem prius esse oportet, quàm clauum gubernare. Et plerunq; fit, ut indocti sint audaciores, iuxta dictum: Ἀμαθία θράσος ἀπεργάζεται. Inscitia audaciam adfert.

**Sicut canis redit ad uomitum,
Ita stultus iterat &c.**

De causis poenarum in hac uita sepè aliàs dictum est, uidelicet, causas præcipuas quatuor esse.

K 2

1. Prius

PROVERBIORVM

1. Prima, quia Deus iustus est, & propter suam iusticiam destruit contraria.
2. Secunda quia uult intelligi, se iustum esse, & disci discrimen inter iusta & iniusta.
3. Tertia, ut perniciofa membra tollantur.
4. Quarta, ut poenas nobis & alijs sint commo-
nefactiones, & deterreant nos à peccando, sicut
supra dictum est, cap. 19: Derisore percusso impes-
ritus erit cautior. Et I. Corinth. 11. inquit Paulus,
poenas populi Israël esse exempla. Et Dominus
dicit ad Abraham, se ideo ei commemorare
exemplum poenae Sodomorum, ut posteros moneat
de iudicio Dei. Et aliqui sanabiles moniti poe-
nis deinde fiunt cautiores, de quibus dicitur: Ιετός
σαπί: Item παδίματα μαδίματα. Item:
Turpe est bis impingere ad eundem lapidem. Item
de alienis exemplis dicitur: Βλέπωρ πεπάιδευ-
μαι εἰς τὰ ἄλλωρ κακὰ: Intuens aliorum
mala eruditus sum.

Sed multi cæci & ferrei nec alienis nec suis poe-
nis emendantur, multi etiam efferuntur & fiunt
rabiosiores in poenis. Aliqui repressi paulisper,
sicut Saul, mox relabuntur in eadem scelera. De
talibus relabentibus loquitur hoc dictum, sicut &
sepius aliàs monet Deus, ne relabendo attrahas
mus

mus maiores pœnas, ut Amos 1. dicitur: Ter peccantibus pepercit, quarto non parcam. Et Christus & Petrus inquit, Postrema talibus fieri peiora prioribus. Et Salomon ait, Relabentes similes esse canibus. Sed multò tristius est, quòd Dominus inquit redire Diabolum, cum alijs septem nequioribus spiritibus.

Hic horribilia exempla publica & priuata considerentur. Crescit furor in Pharaone, Saul, Absalone, Achab. Et ciues Sodomorum, qui uiderant, se Diuinitus liberatos esse, cum Abraham profugauit exercitum hostium, deinde mox obliti priorum pœnarum & liberationum, furenter ruunt in teterrima scelera.

Iudæi post tristissimas calamitates & liberationes interfectis Macabæis fratribus petulantissimè lacerarunt doctrinam dissidijs sectarum, Pharisæicæ & Saduceæ. Lacerarunt & regnum ciuilibus bellis.

In ea historia & nunc Germaniæ imaginem uisemus: Emendata doctrina multi redeunt ad priores errores, & postea prorsus fiunt & Deo. Multi nouis erroribus lucem ueræ doctrinæ obruunt, & seditiones mouent. Multi doctores omissa inquisitione doctrinæ, tradunt grata uulgo. Vulgus delectatur licentia, & laxat frenos cupiditatibus.

PROVERBIORVM

Ita poenas maiores attrahimus. Seruabit tamen Deus aliquas uere Ecclesie reliquias. Huius si uolumus esse membra, serio conuertamur ad Deum, & petamus nos conuerti, regi & confirmari à filio Dei, ne relabamur. Et sit in nobis ipsis diligentia uitanda illecebras & occasiones peccatorum sicut Paulus precipit: Videte ne gratiam frustra acceperitis. Item: Ambulate accuratè, non ut fatui &c. Item: notum est dictum: Vitare peccata est uitare occasiones peccatorum. Item Sisiracides: Qui amat periculum peribit in illo.

CAPVT XXVII.

Non gloriaris de die crastino, Quia nescis quid pariet hodiernus dies.

CONVENIT cum Romano dicto: Nescis quid uesper serus uehat, Item: Ludit in humanis Diuina potentia rebus, Et certam præsens uix habet hora fidem. Item: Omnia sunt hominum tenui pendentia filo, Et subito casu quæ ualuere ruunt. Item: Irus & est subito qui modo Croesus erat. Deniq; omnes libri pleni sunt talium admonitionum de fortunæ inconstantia, quæ ideo nobis proponuntur, ut nos de Modestia admonerant.

ant, & prohibeant hæc duò maxima uicia, fiducia
 nostri, & temeritatem mouendi res non ne-
 cessarias, stulta spe, & nos intra metas includant,
 ut tantum faciamus nostræ uocationis officia ne-
 cessaria, sicut Paulus inquit: Propria facite. Et
 quidem in agnitione infirmitatis nostræ adiungas
 inuocationem Dei, iuxta dictum: Subditus
 esto Deo, & ora eum. Item: Sine me nihil potes-
 tis facere. Et Ieremias inquit: Scio Domine, quòd
 non est hominis uia eius, id est, uocatio. Non enim
 dicit, Nihil agere homines, sed sine auxilio Dei
 neq; consilia neq; actiones foelices esse.

Semper igitur hanc regulam intueamur, Ne-
 cessaria & presentia rectè facienda esse, quæ pos-
 tulat officij ratio, & à Deo petendum esse auxi-
 lium, ne confisi nostris uiribus aut stulta spe mouea-
 mus non necessaria, sicut Pericles mouit bellum
 non necessarium leuissima causa, quæ negligi pos-
 tuit, ut tunc quoque multi iudicabant. Alcibiades
 traiecit in Siciliam sine necessitate. Annibal Ro-
 manis intulit bellum sine necessitate. Pompeius po-
 terat retinere pacem honestis conditionibus. Hæc
 bella omnia ciuitatibus istorum exitialia fuerunt.
 Carolus Burgundus sine causa intulit bellum Lo-
 tharingo & Heluetijs, in quo infœliciter dimicans

PROVERBIORUM

in acie interfectus est. Deniq; regulariter infœlix est πολυπραγμοσύνη, id est, facere non necessaria stulta spe, sicut dicitur: Μάταιοι μάταια λογίζονται, ὅτι ἐπιθυμίας.

Has admonitiones in uita considerare utile est, ad quas etiam pertinet Christi dictum: Crastinus dies pro sese sollicitus erit. Sufficit diei adflictio sua, id est, facito necessaria in presentia, quæ per sese satis habent difficultatum, & non cumules difficultates inani ratiocinatione & sollicitudine de rebus futuris.

Graue est saxum, & ponderosa arena.

Sed ira stulti grauior est utraq; re,

Sepè cogitanda sunt discrimina sententiarum. Alie expressè præcipiunt aliquid, aut prohibent, alie sunt promissiones aut comminationes diuinae, alie narrant Euentus. Hæ simul testè monent, quomodo aduersus eos euentus muniendi sint animi. Ita hæc sententia narratio est de euentu, uidelicet de communi morbo multorum, qui sunt iracundiores, & minus placabiles. Tales irati plerunque sunt, qui sunt stolidiores & imperitiores, qui non considerant infirmitatem hominum, & non cogitant,

gitant, multa aliorum errata placige toleranda & sananda esse, Ideo dictum est: Imperito nunquam quidquam iniustius est. Sed ut in DEO eminet bonitas, & tolerat ipse in suis quoq; multos morbos, & precipit: Remittite & remittetur uobis: Ita sapientes magis flectunt animos ad bonitatem, & cogitant de communi infirmitate sua & aliena, & sunt memores Diuini præcepti: Remittite & remittetur uobis. Nec potest illustrior imago de stolidis implacabilibus pingi, quam in Euangelio proposita est imago serui crudelis, qui debebat sexaginta tonnas auri.

Quanquam autem hæc sententia in hoc libro Salomonis tantum narratio est de Euentu, tamen multa monet: Iubet considerare humanam infirmitatem, & meminisse præcepti de ἐπιεικεία, & moderari iracundiam: Monet item uitare stolidos, qui neq; cognoscere neq; ignoscere norunt. Huc multa dicta pertinent:

Quo quisq; est maior, magis est placabilis ira,
Et faciles motus mens generosa capit.

Et Seneca inquit: Nihil magnum quod non est placidum. Et dulcissimi sunt uersus Homeri, 7. Odyss:

K S Hospes

PROVERBIORVM

Hospes tale mihi pectus ne duxeris esse,
Quod temerè aut nimium flagranti exæstuet ira.
Omnibus in rebus modus est pulcherrima uirtus.

Ξεῖρ' οὐ μοι τοῖστον ἐνὶ σίθεσσι φίλον κῆρ
μαψιδίως κεχολῶδι. Αμείνω δ' αἴσια
μα πάντα.

Et Plinius inquit: Qui uicia odit, homines odit. Sed tamen id dictum prudenter intelligendum est. Non enim loquitur Plinius de Enormibus uiciis, nec de approbatione, sed de tolerandis adfectibus aliquantum aberrantibus sine scelere. Ceterum nota sint præcepta diuinitus tradita de moderanda ira, ut Matthæi 5. & 5. Item: Rom. 12. & alibi.

Sicut auis deserens nidum suum :
Sic est uir, deserens locum suum.

Nullum uitæ genus, nulla functio est sine multis molestijs & periculis, ideo cito in quolibet uitæ genere obrepunt fastidia, iuxta illud: Optat ephippia bos piger, optat arare Caballus. Monet igitur, ne fracti fastidijs temerè deseramus uitæ genus, ad quod rectè uocati sumus. Paulus inquit: Unusquisq; in uocatione, qua uocatus est, maneat apud Deum.

Huc

Huc pertinent multa præcepta tradita contra Inconstantiam, qualis est in uita desultoria, quæ subinde mutat instituta: Vt lapis sæpe uolutatus non obducitur musco. λίδος κυλινδόμενος τὸ φῦκος οὐ ποιεῖ. Item: Planta quæ sæpe transfertur, non coalescit. Item: Sis Asinus, quemcunq; que Asinum sors aspera fecit: Qui placide sortem ferre scit, ille sapit. Item: Pro eleganti Medico malus Poëta. Ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ ἰατροῦ κακὸς ποιητῆς

Ferrum ferro acuitur.

Sic homo acuit faciem amici.

Agnoscamus infirmitatem nostram, & sciamus, singulos homines multa ignorare, sæpe errare & labi, sicut Salomon inquit: Stultorum infinitus est numerus. Item: Est uia quæ uidetur homini recta, & nouissima ducunt ad Mortem. Et extat hæc querela in multorum scriptis. Euripides inquit: Nemo unus uidet omnia. εἷς ἀνὴρ οὐ πάντα ὄρα. Theognis: ὁ δ' εἷς ἀνθρώπων ἔσιρ' ἅπαντα σόφος.

Ac DEVS propterea nos ad communicationem Sermonis condidit præcipuè, ut alij alios doceant, & consilijs regant. Ideo & Paulus inquit: Docete & commonescite uos mutuò, Et Siracides

PROVERBIORVM

des capite 6. Si uideris uirum sapientem, mane accedito ad eum, & gradus ianuæ eius exterantur pedibus tuis.

Deniq; plurima dicta sunt, quæ præcipiunt audire peritorum consilia & iudicia, & conferre cogitationes cum alijs. Et quotidiana experientia ostendit, quàm sit periculosum ἰδιοβδλεῦειν. Et de Artificibus hoc dicitur: Quisq; sibi pessimus magister est. Et Euripides dulcissimè dixit: ὅμηλεια ἔτενε Τέχνας, Conuersatio peperit artes, cum uidelicet multi suas cogitationes conferunt, & alij aliorum iudicijs aut exemplis commonefiunt.

Ac res ipsa ostendit, corrumpi doctrinas ab ijs, qui non audiunt alios, sed abditi uelut lucifugæ, fingunt ex sese nouas opiniones, abhorrentes à probata forma doctrinarum. Tales multi nunc sunt, qui gloriantur se esse Αὐτοῖς ἰδοῦντες, & sua somnia admirantur, nec audiunt aliorum sanorum iudicia. Sed nos præceptis obtemperemus, quæ iubent audire peritos, & conferamus nostras cogitationes cum alijs, ut Paulus inquit: Docete & commonefacite uos mutuo.

De hac collatione iudiciorum & consiliorum loquitur & hæc sententia: Ferrum ferro acuitur, sic acuit artifex artificem. Hæc diligentia pimum
Modestia.

Modestiae pars est, propriam infirmitatem considerantis. Deinde prudentia est studium discendi quae ignoras. Et supra Salomon laudans fidele consilium inquit: Ut cordi suaues sunt fragrantiores odores, Sic amicus dulcis est, dans consilium animae. Scribit Synesius, Apellem solitum esse adhibere iudicem picturarum Lysippum statuarium, & uicissim à Lysippo statuas Apelli iudicandas esse monstratas. Imo etiam ex hostium exemplis multa discuntur. Ideo laudatur uersus Sophoclis: ἄπ' ἐχθρῶν πολλαὶ μανθάνουσαι δι' σοφοί.

Sicut facies in aquis:

Sic cor hominis ad hominem:

Sicut facies in aquis apparentes lubricae sunt, & euanescentes: Ita corda sunt inconstantia & fallacia. Passim autem similes querelae extant, de inconstantia humani cordis, ut: Nusquam tuta fides. Item: Et cum fortuna statq; caditq; fides.

Cum autem taxatur inconstantia humani cordis, monemur ne facile credamus hominibus. Ideo haec admonitio saepe repetita est. Ut apud Ciceroem: Epicharmion illud teneto: μέμνησο ἄπιστοῦ σεῖπ, nervos atq; artus esse sapientiae. Item: Quos credis

PROVERBIORUM.

credis fidos effuge, tutus eris. Et in Ieremia: Maledictus qui confidit in homine.

Hæc dicta monent primum de doctrina, ne dogmata de Deo, sola humana autoritate moti approbemus, sed fontes quæramus in doctrina à Deo tradita. Deinde ne confisi humanis præsijs moveamus res non necessarias, Quia sæpè mutantur hominum uoluntates, ut Octavius deseruit Ciceronem. Dion interfecit Heraclidem socium. Calippus Dionem, cui familiarissimus fuerat.

CAPVT XXVIII.

Propter delicta terræ cito aliij post alios fiunt Principes.

Et propter uirum prudentem & intelligentem durabilius est imperium.

VSITATÆ querelæ sunt, de Principum negligentia, de expilationibus, de neglectione iudiciorum & defensione. Et populus accusat ipsos Principes & aulas, iuxta uersum: *Quid quid delirant Reges plectuntur Achiui. Sed uox diuina utrosq; accusat, Principes & populum, ut Osee*

ut Osee quarto dicitur: Qualis populus talis sacerdos. Et sæpè prædicitur, propter peccata populi non dari salutare Principes, Vt Esaie 3: Auferet Dominus bellatorem & iudicem & Prophetam.

Ita hîc dicit: Propter peccata terræ, scilicet, Principum & populi, multi fiunt Principes, id est, nulli diu regnant, uel multi discordes regnant, & alij alios pellunt &c. ut in Pannonia aliquandiu regnauit Ioannes, aliquandiu Ferdinandus, nunc Turca.

Tales mutationes non fiunt sine magnis calamitatibus, ut uerissimè dixit Xenophon: πᾶσα πολιτείῳ μεταβολαὶ θανάτηφοροι, id est, omnes mutationes imperiorum adferunt cædes. Et de seditionibus inquit Thucidides: ἐν σάσει πᾶσα ἰδέα κακῶ ἐνι. Item: ἐν δὲ θυχοσασίῃ καὶ πάγκρατος ἔμμορε τιμῆς. Agnoscamus igitur publicarum calamitatum causas esse plurimorum peccata, & salutis publicæ causa singuli impetus suos frenent.

Addita est autem Antithesis, quæ singularem commonefactionem continet, Principibus & populo necessariam. Imperia dicit durabiliora esse propter hominem prudentem & intelligentem, id est, Sapiens princeps aliquando cedit de suo iure,

PROVERBIORVM

iure, & patitur aliquid incommodi, ut maiora incommoda vitet, ut Fabius dictator passus est sibi æquari Magistrum equitum. Non ponebat enim rumores ante salutem: Cicero cessit Lucio. Antonio de prouincia, ut haberet collegam consentientem.

Sic illi qui populo dant consilia, suadeant ne maiora mala accersant seditiosis consilijs, ut non dubium est in Iudæa multos turbulentos homines uociferatos esse, expellendos esse armis Romanos, sicut patres expulerant Antiochum. Sed Zacharias & Simeon intellexerunt dissimiles causas & dissimilia tempora esse, & dissuaserunt bella. Sciebant enim, tunc finem esse politiæ Iudaicæ, & Deum singulari moderatione mitigasse seruitutem, quia haberent *ἄντονομίαν* in cultibus, & uidebant idoneos duces deesse. Antiochus autem non concesserat *ἄντονομίαν* in cultibus, & sciebant docti, nondum finem esse politiæ Iudaicæ.

Ita considerant salutare gubernatores, ubi sit pugnandum, ubi non sit pugnandum, Esaias dissuadet deditioem. Ieremias contra suasor est deditioem suo tempore. Ita dissimilia exempla & dissimiles causas consideremus, & seruitutem sapienter feramus, cum est toleranda, & ueris gemitibus

mitibus petamus à Deo consilia & protectionem, sicut illi ipsi Prophete petunt. Esaias clamat: Nos lutum tuum sumus, ne irascaris nimium. Et Ieremias: Non ad nihilum redigas nos. Et Psal. 7: Exurge Domine ad præceptum quod mandasti, ut Synagoga populorum circundet te, id est, conserva Legem tuam & Ecclesiam, ne fiat uniuersalis dissipatio, sicut & his uersibus dicitur:

Te maneat semper seruante Ecclesia CHRISTE.
Insertosq; ipsi nos tua dextra regat.

**Qui tegit iniquitates suas, non erit
foelix.**

**Confitenti autem & relinquenti
DOMINVS erit propicius.**

Aliqui manifesta pertinacia perseuerant in sceleribus atrocibus, quæ homines intelligunt. Hos ruere in poenas nihil dubium est, iuxta dictum: Propter hæc uenit ira Dei super inobedientes. Sed hic mentio fit de his qui tegunt scelera, id est, qui sophisticè excusant, ut qui stabiliunt impios cultus, & fucosis excusationibus ornant falsa dogmata. His minatur poenas, quia etiamsi ab hominibus reprimi non possunt, tamen tandem diuinitus reprimuntur, iuxta dictum: Omnis plantatio quam non

L   plantæ

PROVERBIORVM

plantavit Pater meus, eradicabitur. Iudæi non uolebant cedere Apostolis, tandem uerò deletio totius politiaë Iudaicæ testimonium fuit iudicij diuini aduersos eos. Sic Manichæi, Ariani & similes deleti sunt.

Vt autem in omni conuersione primum fit contritio, id est, agnitio erroris & delicti, ac dolor & mutatio uoluntatis: Ita hic postulatur Confessio & quidem talis, in qua etiam fiat emendatio, ut Paulus fatetur, se errasse, cum fuit hostis Ecclesie, & deinde fit testis & propagator Euangelij.

Ac disertè hic dicitur: Propicius erit Dominus relinquenti &c. Necesse est .n. in conuersione abijci malum propositum, nec est conuersio seu pœnitentia donec manet perseuerantia in malo proposito. Conuersis autem promissa est remissio pœnæ eternæ & mitigatio pœnæ temporalis propter Mediatorem, sic dictum est: *Viuo ego dicit DOMINVS, nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur & uiuat.* Item, *Zacarie 1: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad uos.* Item, *Esaie 1. Si peccata uestra fuerint sicut coccinum, & uermiculus, eritis candidi sicut nix.* Item: *Misericordie DOMINI, quòd non consumpti sumus.*

Beatus

Beatus est homo, qui semper est
pavidus.

Indurans uerò cor suum cadet in
exitium.

Vicina sententia est superiori. Hortatur enim
homines ad exercitia Pœnitentiæ, iubet ut sit in
nobis timor, agnoscens iudicium & iram Dei ad
uersus peccata, sit sollicitudo in cauendis malis
opinionibus & lapsibus, ut Paulus inquit: Opera-
mini salutem cum timore & tremore, id est, reti-
nete puritatem doctrinæ, magna cura & sollici-
tudine consideratis fontibus, & magna sollicitu-
dine uitate lapsus contra conscientiam.

Nec pugnat hæc doctrina cum sententia de fide,
de consolatione conscientiarum, & de læticia in
Mediatore, sed utrunq; præcipit, ut sit in corde
dolor deplorans nostram contumaciam & immu-
diciem, dubitationes & multa mala, quæ in nobis
hærent. Sed gubernet timorem & dolorem Fides,
quæ statuatur nos quanquam indignos & miseros,
tamen placere Deo propter Mediatorem.

Taxat igitur hoc dictum carnalem securita-
tem, & superbiam confidentem propriæ sapientiæ,

L 2

iusticiæ

PROVERBIORVM

iusticiae & potentiae, nec curantem iudicium Dei, sicut Pharaon ruit in exitium fiducia suae potentiae. Bellerophontes securus uolens Pegaso intra coelum uchi, excutitur. Antiochus securus fiducia suae potentiae conatur delere legem Dei. Semper igitur in conspectu sint haec admonitiones de timore Dei, & de metis uocationis. Beatus homo, qui semper est pauidus. Item: Vbi habitabit Dominus: In Spiritu contrito & humiliato, & tremente sermones meos.

CAPVT XXIX.

Princeps amans mendacia, habet omnes ministros impios,

MAGNA ex parte reguntur homines exemplis quia homo intelligit imitationem, & imitando discit. Plurimum autem ualent insignium personarum, ut Principum & doctorum exempla. Saepem igitur admonitio repetita est, ut Principes honesta exempla proponant, & ut populus intueatur honesta exempla, & uitet turpia. Noti sunt uersus:

Scilicet

Scilicet in uulgus manant exempla Regentum,
Regis ad exemplum totus componitur orbis.
Utq; Ducum lituos sic mores castra sequuntur.

Ac ualent aliquid exempla in utramq; partem.
Citius autem manant praua contagia, praesertim
inter eos, quorum est domestica familiaritas & ad-
sidiuitas. Ideo uenustissimè Graeci dixerunt: Quales
dominae, tales sunt catellae. Et uulgo dicitur:

Forte cubos primum posuit cum futilis Abbas,
Tunc sese Monachi ludere iure putant.

ὅτι τὰ πρῶτα κύβου βάλλη πότε μάργος
ὁ Ἀββας.

πᾶσι δὲ οἴοντα οἱ μοναχοὶ νόμιμον.

Ita hic dicit Salomon: Princeps amans mendas-
cium habet omnes ministros impios. Ut autem in
signis uirtus est in gubernatione Veritas seu Vera-
citas, pugnans cum uanitate, perfidia, calumnijs,
suspitionibus, sophistica: Ita contra ualde pernicio-
sum malum est in quocunq; gubernatore amor
mendaciorum, & multa uicia complectitur illud
malum, sicut multa sunt genera mendaciorum.

Manifestum genus est Vanitas seu Perfidia in
non seruandis promissis & foederibus, ut Alcibiadis

L S

biadis

PROVERBIORVM

biadis perfidia uituperatur. Et de Metio Suffecio inquit Virgilius:

Raptabatq; uiri mendacis uiscera Tullus.

Aliud genus mendaciorum est amor Calumniarum. Id commune est in aulis. Plurimi enim delectantur obtrectatione, & habent patulas aures ad omnes fabellas, de quibus uersiculi Menandri noti sunt:

Ὁ βίος μάλισα τοῖς πονηροῖς ἴδεται
πράττει δ' ὁ κόλαξ ἄριστα πάντων,
Δεύτερος ὁ συνοφάντης.

Et in Pseudolo Plauti dicitur: Homines qui gestant quiq; auscultant crimina, si meo arbitratu liceat, pendeant omnes gestatores linguis, auditores auribus.

Tertium genus mendaciorum sunt Suspiciones, quas naturæ infidæ & obtrectatrices ex seipsis gignunt, quæ sepius magnis malis occasionem præbent. Ut, Tyranni tantum propter suspiciones multos tollunt, ut Alexander optime meritum Parmenionem. Ac naturæ suspicaces auidissime audiunt calumnias, habent igitur multos aulicos, idoneos ad calumniandum.

Quartum genus est Sophistica, quæ falsas opiniones & malas causas fucosis prætextibus in gratiam

tlam Principum tuetur. Hoc genus mendaciorum laudatur in aulis ceu precipua sapientia, sicut nunc Pontificie aule scriptores magnificiunt, qui impios cultus prestigijs Sophismatum defendunt, que sunt uerè σοφισμός sophismata.

Cum autem multa horribilia mala in uita ex omnibus his generibus mendaciorum orientur, monet Salomon, ut simus cauti, & tales aulas fugiamus, sicut Vlysses iubetur præterire Scyllam & Charybdin.

Cum cessat Prophetia, dissipatur populus: Et custodiens Legem, eris beatus.

Prophetia, id est. Propheticum regnum, in quo Deus per aliquem salutarem gubernatorem dat foelicia consilia, & bonos euentus. Dicit autem, tantisper florere imperia, donec sunt aliqui tales gubernatores. Vt Heliseus circiter 70. annos post Eliam rexit consilia Regum in maximis calamitatibus. Samaria obsidione liberata est, cum fames tanta esset, ut Caput Asini 80. argenteis, id est, didrachmis 80. emeretur. Et sextarius stercoris columbarum quinque argenteis. Post Helisei mortem non multo plus centum annis durauit regnum, agitatum assiduis seditiõibus.

L 4.

Sic

PROVERBIORVM

Sic Esaie gubernatio multas calamitates leniit circiter octoginta annos. Postea sequutum est exsidium, in quo tamen Ieremie consilijs pars populi seruata est.

Ex talibus exemplis intelligi potest, quare dicitur: Cessante Prophetia dissipari populum, quia extinctis salutaribus gubernatoribus sequuntur in Imperijs certamina ambitionum, seditiones, deinde interitus, ut in uersu dicitur:

Nam cætera regna

Luxuries uicij, odijsq; superbia uertit.

Addit autem Salomon, qualis sit Prophetica gubernatio, cum inquit: Beatus qui Legem custodit, quasi dicat: Talis est gubernatio Prophetica, retinet ueram doctrinam & ueros cultus, & dat consilia congruentia uerbo Dei, non querit præsidia contra uerbum Dei, Sicut Ahas contra mandata Esaie querit peregrinorum Regum fœdera & cultus. Et fœderibus Turcicis Græcum imperium & regnum Hungariæ interierunt.

Monet hoc quoq; secunda pars sententiæ: Beatus qui custodit Legem, in illis ipsis dissipationibus illas reliquias saluas fore, quæ retinent possessionem doctrinæ Diuinæ, sicut in Amos dicitur: Ecce ira Domini super regnum peccans, id est, regnum reum, quod iam ordinatum est ad pœnam.

Sed

Sed tamen excerpam reliquias, seruabo grana & cribrabo.

Cogitent autem & Principes & populus commonefacti hac sententia & similibus, uerè opus Dei esse salutarem gubernationem, & eam à Deo petant, nec cumulent scelera, ut Deus adimat salutes gubernatores.

CAPVT XXX.

Plerunq; in gnomologicis scriptis etiamsi unus aliquis autor est magnæ partis, tamen inseruntur & aliorum concinna dicta, ut Phocylidis carmini aiunt Sybillinos uersus insertos esse. Sic credibile est & Salomonis libello aliorum sententias additas esse, ideo nouus titulus est in 30. cap. Verba congregantis, id est, collectio aliarum sententiarum filij Iachit, tametsi & hoc nomen, & alia quæ sequuntur, appellatiuè de uiris Prophetis intelligi possunt.

Prima autem sententia, in qua dicit: Stultissimus sum hominum, confessio est humanæ ignorantie, & deploratio caliginis in hac misera natura hominum. Nec solum exempla Ethnicorum ostendunt, horrendas esse tenebras de Deo in mentibus hominum, sed singuli homines sentiunt, se uarijs dubitationum fluctibus turbari.

L S

Simonis

PROVERBIORVM

Simonides interrogatus, quid sit DEVS, per-
 tuit triduum ad deliberandum, tandem respondit
 Hieroni, se, quò diutius cogitet, eò minus inuenire
 quod affirmet. Non recte Simonides. Lucet enim
 in mentibus uteriq; legalis noticia de Deo, quæ
 discernit Deum à malis rebus. Et inde descriptio
 Platonis sumpta est: Deus est mens æterna, causa
 boni in natura. Quinquam autem est, hæc scintilla
 in hominum mentibus, tamen assensio languida
 est, & ruunt homines in dubitationes, propterea
 quia multa fieri contra ordinem uident, uidelicet,
 Sæpe bonos à malis opprimi. Eius rei causam cum
 non sciunt, dubitant de Prouidentia.

Primum igitur hîc deploratur humana igno-
 rantia, quàm singuli homines & agnoscere & ge-
 mentes deplorare debent, sicut Prophetæ deplor-
 rant: Omnis homo mendax. Item: Peruersum est
 cor hominis, & ærumnosum. Sunt & apud Eth-
 nicos tristissimæ deplorationes uniuersæ humane
 infirmitatis, quæ ideo recitantur, ut homines res-
 uocent ad Modestiam. Pindarus in oda s. Pyth.
 inquit: Τὶ δὲ Τίς; Τὶ δὲ; οὐτίς. καὶ οὐκ ἔστι
 ὄψοι. Hæc dicta sæpe cogitare utile est.

Nescit autem sapientia hominum remedia con-
 tra

tra ignorantiam & infirmitatem. Sed in Ecclesia
 scimus patefactiones Diuinas, in quibus & causæ
 calamitatum & remedia ostenduntur. Ideo & in
 hoc textu deducimur ad doctrinam à Deo tradis-
 tam, & precipitur, ut eam audiamus & amplex-
 etamur, moueamur comminationibus, & ad sen-
 tiamur consolationibus, nec addamus corrupte-
 las.

Hæc mandata sæpe-repetita sunt, ut in his di-
 ctis: Hic est Filius meus dilectus, H V N C audite.
 Item: Ego sum uia, uita & ueritas. Item: Sanctis-
 fica eos in ueritate, Sermo tuus est ueritas. Et in
 Psalmo: Lucerna pedibus meis Verbum tuum. Et
 apud Esaiam: Ad Legem & ad Testimonium. Et
 in Numeris: Ne sequaris cogitationes tuas.

Ita hoc loco dicitur: Omnis sermo Dei purus,
 id est, sine corruptelis, Et clypeus confidentium
 ipsi, id est, Ideo Deus misit filium, & se patefecit
 sua uoce immensa bonitate, ne erres, hanc Filij uo-
 cem audias & amplectaris, iuxta hanc iudices de
 Essentia & de uoluntate Dei, de Lege & de Euang-
 elio, de ira & de gratia. Hunc uerum Deum,
 qui se patefecit misso Filio, & edita uoce sua per
 Filium agnoscas & inuoces, sicut ipse inquit: Hæc
 est uita eterna, ut agnoscant te uerum Deum, &
 quem misisti IESVM esse CHRISTVM.

Sic

PROVERBIORVM.

Sic rectè agnosces & inuocabis Deum senties eum
efficacem esse, & sic scias eternam Ecclesiam, &
non aliter, colligi.

Et figuram considera, quòd inquit: Verbum
Dei clypeum esse his qui confidunt Deo, iuxta uer-
bum. Sicut & Paulus nominat, Scutum fidei, quia
certum est, Deum sic efficacem esse, cum uerbo
Dei & inuocatione nos sustentamus Fide, ut Pau-
lus inquit: Ut per consolationem scripturarum
spem habeamus. Item: Euangelium est potentia
DEI, ad salutem omni credenti. Psalmo 129: Sus-
tinuit anima mea in uerbo eius, Sperauit anima
mea in Domino.

Hæ dulcissime sententiæ opponendæ sunt Eth-
nicis & alijs impijs opinionibus & blasphemijs
Anabaptisticis & Stenckfeldianis, quæ abijciunt
externam uocem doctrinæ.

Simul autem hic de retinenda puritate uerbi
Diuini præcipitur. Et puritas dupliciter intelli-
genda est. Primum de ipso uerbo Dei rectè intel-
lecto, sine imaginationibus carnalibus. Ut Sadu-
cæi retinebant quidem τὸ γὰρ in Moise, sed in-
telligebant Promissiones tantum carnali modo de
præsenti uita. Sic Monachi intelligunt Legem de
externis operibus, Fidem tantum de noticia histo-
rie &c.

Alteræ

Altera puritas est, non expresse addere corruptelas, ut Papa addidit inuocationes mortuorum, questum Missarum, falsam adorationem, prohibitionem coniugij, & alias impias traditiones. De utraq; puritate loquitur Psalmus 12. Eloquia Domini eloquia pura, sicut argentum purgatum in uase testaceo, purgatum septies, id est, primum rectè intelligatur uerbum Dei, quod discitur in ueris exercitijs poenitentiae, & in cruce. Ibi enim purgantur mentes nostrae, ut uerbum Dei intelligant primum sine carnalibus imaginationibus, ut cum Paulus arguitur de iniusta saeuicia, discit Prophetas loqui de regno aeterno Christi, non de politico. Ideo inquit: ἄνθρωπος homo non percipit ea quae sunt Spiritus. Secundo adsit puritas talis, ne expresse addantur traditiones de nouis cultibus. Harum uanitas etiam deprehenditur in uera poenitentia & in cruce, sicut Paulus inquit, Stipulas doctrinarum consumi igne.

Ita hoc loco cum initio dicit: Verbum Dei purgatum intelligatur hoc de priore puritate, uide licet, ut τὸ πρῶτον rectè intelligatur, Postea expresse prohibentur nouae traditiones, sicut saepe alibi dicitur. Et citat Dominus dictum Esaiae: Frustra colunt me mandatis hominum.

Duo

PROVERBIORVM

Duo petiui à te. Procul amoue à me mendacium. Inopiam & Diuitias ne dederis mihi.

Primum & summum bonum est uera Dei agnitio sicut Dominus inquit: Primum querite regnum Dei. Et Salomon in sua petitione ceteris bonis antefert Sapientiam, sicut dicit: Initium sapientie Timor Domini. Item: Non in solo pane uiuit homo. Deinde mediocritas uitae tutior est, quam opulentia aut egestas. Ordine igitur hæc due petitiones hic recitantur, quæ nobis quoq; sint lumen & regula uitæ. Primum quæramus regnum Dei, & simus memores dicti. Timenti Dominum non deerit ullum bonum. Sic in Parabola Euangelica iubemur Margaritum emere, uenditis omnibus bonis.

Secundo sciamus uoluntatem Dei esse, ut singuli iuxta uocationem honestos labores faciamus, unde uictum habere possimus, ut dicit Paulus: Propria facite. Et simus contenti mediocri statu, sicut & alibi dicitur: Abominatio coram Deo omnis superbus corde. Et Siracides inquit capite 3: Difficiliora te ne quæsieris stolide: Quæ mandata sunt tibi sanctè cogitato.

Experti sunt etiam Ethnici, mediocrem statum
tutiores

tutiores esse, iuxta uersum: πολλα μεσοισι
 αριστα, μεσος θελω ερ πολλα ειναι. Et pluri-
 mos abuti potentia & opulentia ad explendas ui-
 ciosas cupiditates manifestum est, iuxta dictum:

Luxuriantq; animi rebus plerunq; secundis,
 Nec facile est aqua commoda mente pati.

Hoc genus patri conuicium facit.

Sequentes aliquot sententiae sunt querelae de uar-
 rijs uicijs, id est, sunt narrationes, quae ostendunt,
 quid fiat; & monent ut simus uigilantiores & fir-
 miores in uitandis talibus uicijs, & in fugienda
 societate malorum, & contagijs, sicut Horatius
 inquit:

Absentem qui rodit amicum
 Fingere qui non uisa potest, commissa tacere
 Qui nequit, hic niger est, hunc tu Romane caueo.

Sic narrantur uicia & uiciorum causa, ut Mea-
 dici uenena describunt, ut uidentur. Similis que-
 rela seu narratio haec est: Tria turbant terram.
 Seruus potitus imperio. Item: Stultus factus diues
 & potens. De priore dicitur: Asperius nihil est
 humili cum surgit in altum. De posteriore: insi-
 piente fortunato nihil est insolentius. Et Theop-
 gnis: τικτει τοι κορος υβρις, οταν κακω ολα
 λογ επικτα. Quas

PROVERBIORVM

Quatuor sunt minuta sapientiora
sapientibus hominibus,

Venusta collatio est cum minutis bestiolis, quas dicit antecellere sapientibus. Monet autem, agnosceant esse ingentem naturæ humanæ miseriam, quæ ipsa secum pugnat. Nouit Deum & Legem, & non obtemperat, imò sciens ruit contra Deum & contra Naturale iudicium, & accersit sibi calamitates innumerabiles, sicut dicitur in Menandri uersibus, Plura esse mala ἐκδσ'ια, quàm δ'υτόματ'α.

Et ne quidem in præstantibus naturis uirtus est durabilis, sicut in Dauide, Nabuchodonosor, Hercule, Themistocle, Alexandro &c. At bestie obtemperant suæ naturæ, nec à se ipsis dissident.

Consideranda est igitur naturæ nostræ infirmitas, & querenda sunt remedia in filio Dei proposita. Nominatur autem hic FORMICA, quia est monitrix de labore & sedulitate. LEPVS quærens latebras monet infirmos, ne aggrediantur maiora uiribus. LOCUSTA ut amans congregationes, non sedititiosa, non turbatrix ordinis aut tranquillitatis. ARANEA ut arte excellens.

Formicis

Formicis opponuntur ignaui, his deest uirtus,
quæ nominatur Sedulitas.

Leporibus opponuntur ὄρασι δαλοί, Thra-
sones multa mouentes, quæ sustinere non possunt.
His deest Fortitudo.

Locustis seditiosi, turbantes ordinem & trans-
quillitatem. His deest Iusticia, quæ Geometrica
proportione debitum locum tuctur, ne turbetur
communis ordo.

Araneis stolidi, qui confidunt uiribus, & nes-
gligunt consilia. His deest Prudentia.

**Si fatuè egisti elatus superbia,
manum opponito ori tuo.**

Præcipit de poenitentia & emendatione erro-
rum. Cum lapsus es, ne defendas erratum, Sed
admonitus & intelligens errorem, doleas, & am-
plectaris ueritatem, & perspicua confessione
ostendas, quid sentias, ne in alijs error confirmetur,
sicut Paulus fatetur, se errasse, cum fuit
hostis Euangelij. De talibus supra dixit: Iustus
in principio accusator est sui. Et in Zacharia di-
cit: Emendans errorem has plagas accepi in do-
mo diligentium me.

PROVERBIORVM

Si quis admonitus pertinaciter defendit errorem, hunc Paulus iubet relinqui, & nominat $\alpha\nu\tau\omicron\kappa\alpha\tau\acute{\alpha}\kappa\rho\iota\tau\omicron\varsigma$, id est, suo ipsius iudicio condemnatum, quia conuictus scit se pugnare contra conscientiam. Talis cum sit blasphemus, ruit postea sine fine in æternum exitium. Et de his dicitur: Errare humanum est, perseverare in errore Diabolicum. Multi autem difficulter cedunt, sicut dicitur:

Aurum & opes & uasa frequens donauit amicis,
Qui uelit ingenio cedere rarus erit.

Et hic fit mentio Superbiæ, quæ est fiducia proprie sapientiæ aut potentie contra Deum. Hac fiducia elati homines multi gignunt noua dogmata, aut instituunt cultus, & postea admiratione sui superbè defendunt suas opiniones, ut dicitur: $\Delta\acute{o}\xi\alpha\ \sigma\iota\acute{\alpha}\zeta\epsilon\tau\alpha\ \tau\eta\upsilon\ \alpha\lambda\eta\theta\epsilon\alpha\ \mu$, Opinio uim facit ueritati. Et tristius hoc est, quod multi propugnant errores, astute quæsitis præstigijs, & addunt mendacia mendacijs. Hæc horribilia peccata & consideranda sunt & fugienda.

Qui premit lac exprimit Butyrum, Et nimium emungens narem elicit sanguinem.

Et qui

**Et qui effundit iram emittit discor-
dias.**

Primum significat, Imperia moderata esse de-
bere, sicut Plato inquit: Vtraq; optima, moderata
libertas & moderata seruitus. Et rursus utraq;
pessima, Libertas immodica, & seruitus immodi-
ca. Et in uersibus Solonis dictum est:

Ἄμμος ἄμα ἠγυμδνεσσιν εἰποῖτο,
μήτε λίκην ἀνεδειξ, μήτε πιεζόμενος.

Et modus constitutus est in Decalogo. Et Bap-
tista inquit: Estote contenti stipendijs uestris.
Item. Neminem conculatis neq; calumniemini.
Item: Asino onus, pabulum & uirgam, sic seruo
laborem, cibum, & castigationem, scriptum est
in Siracide.

Postea addita est sententia de reprimenda ira,
ne publicæ discordiæ oriuntur, quæ postea late
magnas ruinas trahunt, & sæpe oriuntur ex le-
uibus causis, quæ potius moderatione aliqua les-
niendæ & sanandæ erant.

CAPVT XXXI.

M 2 POSTREMI

PROVERBIORVM.

POSTREMI capituli additio continet tres sententias, prohibitionem Ebrietatis, mandatum de Confessione, aduersus eos, qui opprimunt innocentes, ut nunc in Regum aulis multi cum intelligant ueram doctrinam, tamen non ostendunt quid probent, cum ad supplicia rapiuntur innocentes. Hic iubet intelligentes doctrinam, sua confessione tegere innocentes ne iniusta se uicia confirmetur silentio uel collusionem ipsorum. Unus Ionathas apud Saulem aperte excusabat Dauidem. Doeg & alij furorem Regis incendebant. Apud Alexandrum Callisthenes & Clitus aperte reprehendebant eius insolentiam, ceteri assentatione confirmabant, quia plures sunt mali & uerum est dictum:

ὁ βίβη μάλισα τοῖς πονηροῖς ἴδεται, (φάντης πᾶντα δ' ἄριστα ὁ κόλαξ, δ' ἄτερ ὁ θυκοῦ

Tertia pars carmen est de uirtutibus honeste Matrisfamilias. Ut autem singulis hominibus uitae regula esse debet Decalogus, ita in hac laudatione distribuuntur uirtutes in Decalogum, Et ad primam tabulam pertinet dictum hoc loco. Mulier timens Deum, laudabitur.

T I M O R autem intelligatur totus uerus cultus, uera Dei agnitio, Timor, Fides, Inuocatio, dilectio

dilectio Dei, & alia coniunctæ uirtutes, sicut Propheta sepius utuntur nomine timoris Dei pro toto cultu, qui Deo placet. Et supra dicitur: Initium sapientiæ timor Domini. Item: Beatus uir qui timet Dominum.

Deinde recitantur cætere uirtutes. Castitas coniugalis, amor erga maritum, sine morositate, sedulitas in omnibus laboribus Oeconomicis, Parsimonia, Frugalitas & Mansuetudo in gubernatione familiæ, diligentia in educanda sobole, domestica assiduitas, beneficentia erga pauperes. Harum uirtutum omnium definitiones notæ sint, & consideretur, ad quam Decalogi partem singulæ referendæ sint.

Tota autem hæc narratio simpliciter sine allegoria intelligatur, tanquam speculum honestæ Matronæ, sicut Simonides inquit: Fœlicem esse eum, qui ducit uxorem similem api. Sed hæc tota doctrina dulcissimè comprehensa est in dicto Pauli ad Timotheum: Saluabitur mulier per filiorum generationem, si manserit in fide, dilectione, sanctificatione & temperantia. Vbi etiam præcipuæ uirtutes & officia uocationis recitantur. Diserte nominat Paulus Fidem, uidelicet ueram agnitionem Dei, & fiduciam filij Dei, que præ-

PROVERBIORVM.

Lucere omnibus uirtutibus debet. Et cum hac fide accepta est remissio peccatorum, & reconciliatio, & hereditas uitæ æternæ, simul in cordibus noua lux, uita, & iusticia accensa est, iuxta dictum: Transformamur ad imaginem eius, tanquam à Domini Spiritu. Cum igitur fide agnoscitur Deus, & ostensa est misericordia Dei, propter Mediatorum rem promissa, simul accenditur dilectio Dei in cordibus, & uera inuocatio, ut cum solis luce simul calor spargitur. Nominatur filius Dei sol iusticiæ, quia & lucem, id est, ueram noticiam misericordiæ adfert, & uerum Deum ostendit. Et ueram noticiam misericordiæ Dei comitantur dilectio Dei, & inuocatio & cæteræ uirtutes. Dauid audita uoce: Dominus abstulit peccatum tuum, reuiuiscit, nouit Deum, & se ei subiicit, diligit & inuocat eum. Ita Paulus hoc loco uult in Matrona, fidem, id est, ueram agnitionem Dei & fiduciam misericordiæ lucere.

Deinde adiungit cæteras uirtutes, Dilectionem Dei & proximi propter Deum, dilectionem mariti & sobolis. Sanctificationem nominat eam uirtutem, quæ usitate Castitas dicitur. Est autem Castitas, ut suo loco prolixius dicitur, uirtus quæ omnes commixtiones seu seminis effusiones uitæ à Deo

à Deo prohibitas, & est in coniugio seruare iura
coniugij. Temperantia est moderatio in cibo &
potu, naturæ corporum conueniens.

Tradit igitur Paulus dulcissimam consolationem
opponendam hypocrisi Monachorum, quia expresa
se adfirmat, Matres familias in coniugio, retinens
tes fidem & bonam conscientiam, saluas fieri. Hanc
doctrinam extare in Ecclesia necesse est contra fas
naticos homines, qui coniugia damnarunt.

Remouenda est etiam alia cauillatio illorum, qui
hoc dicto Pauli abutuntur ad confirmandam opinio
nem Monachorum, quæ fingit bone opera esse me
rita & precium uitæ æternæ, quia dictum sit: Sal
uatur mulier per filiorum generationem. Nequas
quam enim Paulus mulieris officia dicit esse merita
aut precium uitæ æternæ, quare & statim fidei
mentionem facit. Cum autem dicit, si manserit in
fide, id est, agnitione Dei, & fiducia Mediatoris,
mox excludit opinionem de meritis operum.

Sed hoc sentit, quod sæpius repetitum est
in concionibus Christi, Prophetarum & Aposto
lorum, oportere in renatis esse fidem, & iusticiam
bonæ conscientie, sicut inquit: Milita bonam mi
litiam habens fidem & bonam conscientiam.
Item, Nolite errare, Scortatores, Adulteri, Ho

PROVERBIORVM

micide &c. non sunt heredes uitæ æternæ. Semper autem in enumeratione uirtutum fit mentio operum, quæ sunt propria uocationis singulorum, ut Iohannes dicit militibus: Neminem conculcatis, neq; calumniamini, & contenti estote stipendijs uestris. Ut igitur singulos de suæ uocationis officijs admonere necesse est, ita hic Paulus matribus concionatur de laboribus partus, nutritionis & educationis. Et tamen manet firma sententia, propter Mediatorem gratis sola fide recipi & placere personam, non propter propriam dignitatem, sicut & in Psalmo dicitur: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Item, Roma. 3. Omnes egent gloria Dei, iustificamur autem gratis fide propter filium &c. Hic mente repetant studiosi integram doctrinã de fide & de operibus, ut in confessione Ecclesiarum nostrarum recitatur.

De Matronarum officijs multa dulcissime scripta sunt in multorum scriptis, Inde ad huius loci enarrationem transferri longior explicatio posset. Sed nolui prolixior esse. Oro autem filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum crucifixum pro nobis & resuscitatum, custodem Ecclesie suæ, ut clementer & Ecclesias & Politias & Oeconomias nostras gubernet & protegat. Amen.

Laus Deo.

PSALMVS QVIN.
QVAGESIMVS DAVI
DIS LATINA ELEGIA RED
DITVS A IOHANNE
STIGELIO.

Ante Deum foedo Iessides crimine lapsus,
Has lacrymis madido fudit ab ore preces,
Conscia mens culpæ cum tristem sentiet iram,
Et fugient iustum territa corda Deum:
Non frustra gemitus inter lacrymasq; fluentes,
Hæc dicet summo carmina grata Deo.

Mitis ut es miseris, pressis ut sponte benignus,
Ut tua perpetuum gratia nomen habet:
Sic lapsò succurre Deus miserere precantis,
Dum iaceo uultum sordidus ante tuum.
Ut tua propicio clementia plena fauore est,
Ut tibi multiplici cor bonitate graue est:
Sic extingue meæ delicta audacia uitæ,
Mitis & omne meci criminis aufer onus.
Ablue peruerso foedas à pectore sordes,
Et mundum à uicijs me tibi redde meis.
Namq; meæ agnoscens horresco crimina uitæ,
Pœnitet & tota mente, fuisse malum.
Ante meos oculos culpæ mihi pendet imago,
Et mecum uitium pugnat ubiq; meum.

Ah tibi peccaui, te coram talia feci,
Quæ faciunt trepido me tibi corde reum.
Ante tuum sistit me propria culpa tribunal,
Ipse meo cuius crimine causa fui.
Sic tamen hoc cecidit, sic me meus abstulit error,
De uenia cogar ne dubitare tua.
Sed uerum ut maneat, semper mortalia labi
Corda, uel illa tibi quæ renouata placent.
Ut uerum obtineas qui criminis arguis omnes,
Eque tuo solo pectore mittis opem.
Ut uincas de te linguas absurda loquentes,
Dum lapsis ueniam te dare uelle negant.
Ecce meas traxi uitiosa ab origine sordes,
Cum noua adhuc grauidæ massa parentis eram.
Et morbosa trahens longæ contagia culpæ,
Tabifico accepit me mea uentre parens.
Ecce etenim gaudes uerum sermone loquentis,
Nec tibi picta ullo uerba colore placent.
Non placet externo probitas tibi splendida cultus,
Pectoris at gemitus interioris amas.
Et tua quæ fatuo non est sapientia mundo
Cognita, te solo cognita dante mihi est.
Ut diuina tui norim mysteria uerbi,
Promissoque fides stet mea firma tuo.
O Deus Hysopi folijs absterge iacentem,
Et propere ex illo tempore purus ero.

Wt

Vt mala Mosaicæ quondam contagia gentis,
Illa potens iussu sustulit herba tuo.
Expiet à tanta miserum tua gratia culpa.
Quæ miserè lapsos sola leuare potest.
Ablue tu morbos animi, tu pectoris aufer
Sentinam, ac uicij tolle uenena mei.
Tunc ego, qui mersus fœdis in sordibus hæsi,
Corda geram molli candidiora niue.
Tunc iucunda tui seruato gratia uerbi
Reddita dulce meis auribus omen erit.
Ipsa mea exilient, & plausibus ossa sonabunt.
Conquassata graui quæ iacuerè metu.
O auerte meo læsos à crimine uultus,
Elue delicti pondera magna mei.
Cor mundum, cor labe carens, cor criminis expertum,
In me iudicio gigne recente Deus.
Intima diuino reuoua mea pectora motu,
Qui mea perpetua uiscera lege regat.
Ne procul à uultu miserum me explode paterno,
Ceu dignum æterna morte perire reum.
Nec coeleste sinas à me discedere numen,
Quod facit arbitrio pectora sancta tuo.
Redde tuæ lapsò solatia certa salutis,
Vt capiam auxilio gaudia uera tuo.
Vimq; mihi mentis quæ labi nesciat, adde,
Quæ te non dubio semper amore colat.

Sic tua degeneres passim mandata docebo,
Vt cupiant nota tutius ire uia.
Protinus ex animo reprobi sua facta dolebunt,
Omnis & immunes criminis esse uolent.
Agnoscent animis ex te pendere salutem,
Turba graui culpa quodlibet ausa scelus.
Supplice te ueniam rogitabunt pectore fontes,
Atq; tuum grato nomen in ore ferent.
Mi Deus horrendæ poenis me subtrahere mortis,
Perpetua ô animi spesq; salusq; mei.
Vt mea, doctiloquo formans præconia motu,
Iusti etiam celebret lingua sonora tuam.
Tu dignare sinus labiorum aperire meorum,
Vt referam laudes ore sonante tuas.
Da mihi uim uocis, da doctæ flumina linguae,
Vt tua perpetua nomina laude canam.
Nam sacra si fuso fumantia sanguine malles,
Præstiterim templis forsitan & ista tuis.
Sed te nec tepido taurorum imbuta cruore
Ara, nec imposita strata bidente iuuat.
Anxia mens propter culpam, mærorq; pudorq;
Grata salutifero sunt holocausta Deo.
Cor lacrymans intus, culpæq; dolore gemiscens,
Ad te aditum recto tramite semper habet.
Hoc nunquam abijcies, nunquam aspernabere, firma
Si tamen adiungat uota precesq; fide.

Hoc

Hoc etiam toto supplex te pectore posco,
Sancta Deus regni membra tuere tui.
Sit tibi curæ, altæ rupes ueneranda Sionis,
Perpetuus uerbi est exitus unde tui.
Coep̄ta fac eductas attollant moenia pinnas,
Grande quibus Solimæ cingitur urbis opus.
Fac firmata pio foelix Ecclesia coetu
Crescat, & auxilio sit stabilita tuo.
Voxq; salutiferi late sonet inclyta uerbi,
Et pia coelestis corda lucretur amor.
Tunc tibi iusticiæ persoluent munera gentes
Et uera fructus ex pietate ferent.
Hæc tu grata Deus præsens holocausta probabis,
Hi uituli, grati muneris instar erunt.

FINIS.

PRECATIO PRO EC-
CLESIA DEI, EX VER-
BIS ESAIAE CAP. LXIII.

*Carmine reddita à Iohanne
Stigelio.*

Conditor ò Cœli, subiecti conditor orbis,
Ante creata Deus, sine origine uiuus, & unus
Fine carens, solusq; potens, atq; omnia prestans.
Qui pater es, gaudesq; patris pietate probari,
Qui patrio fidi gentem Israël amore
Ipse gubernasti, Pharij cum tela Tyranni
Effugeres, medias illaesa per æquoris undas.
Tuq; Patris Fili, diuinæ mentis imago,
Christe Deus, miseris sed homo dignitate uocari.
Dum mortem meritis preciosa morte salutem
Et uitam reddis, mediator, & optime testis
Ante patrem uenie, patria qui mente uerendus
Ceu dextra trepidū comprehendens uindice Moyses
Agmina Erythræas duxisti tuta per undas,
Stante graui ceu mole freto, ponentibus Euris,
Et siccis pedibus populo calcante profundum.
Tuq; Patris Natiq; simul Spirabile numen,
Quod, mentes hominum diuino accendis amore,
Pectoraq; instauras, & uires cordibus addis,
Spiritus alme, tuo populis qui roborata flatu

Aspirans

Aspirans, motus faciles, uiresq; dedisti,
Cum uada purpurei penetrarent inuia pontis,
Et similes starent æternis rupibus undæ,
Impiaq; immanem fallens audacia Regem
Arma uirosq; imi raptaret gurgite fundi.
Hoc etiam summo miseri in discrimine mundi
Parua sub ingenti dum pressa Ecclesia motu
Fluctuat, & Regum manifestam sustinet iram,
Summe pater, mentes populiq; Ducumq; gubernas,
Nate potens agmen positæ Dux eripe fraudi,
Spiritus adflatu da motum, & suffice uires.
O eterne Deus, Dux unice, & unice uictor,
Adfer opem tanto quassatis turbine rebus,
Et causam defende tuam, tua gloria uincat,
Dum tua sincerè populo mandata professo
Non unus Pharaos ferrum minitatur & undas.
Da uires animis, da nescia pectora frangi,
Arma fide superare doce, pietate tumultus:
Ut queat insanis Ecclesia pressa Tyrannis
Impositum perferre iugum, uictrixq; ferendo
Pace colens aliqua diuini oracula uerbi,
In patriam seui reuocare catharmata mundi,
Et tandem ad coelum spretis euadere terris
Ante patrem æternum Christo ducente triumphū.

IMPRESSVM VVITEMBERGAE
IMPENSIS CONRADI RHVELII:
Anno 1556.

57803

AB 57803

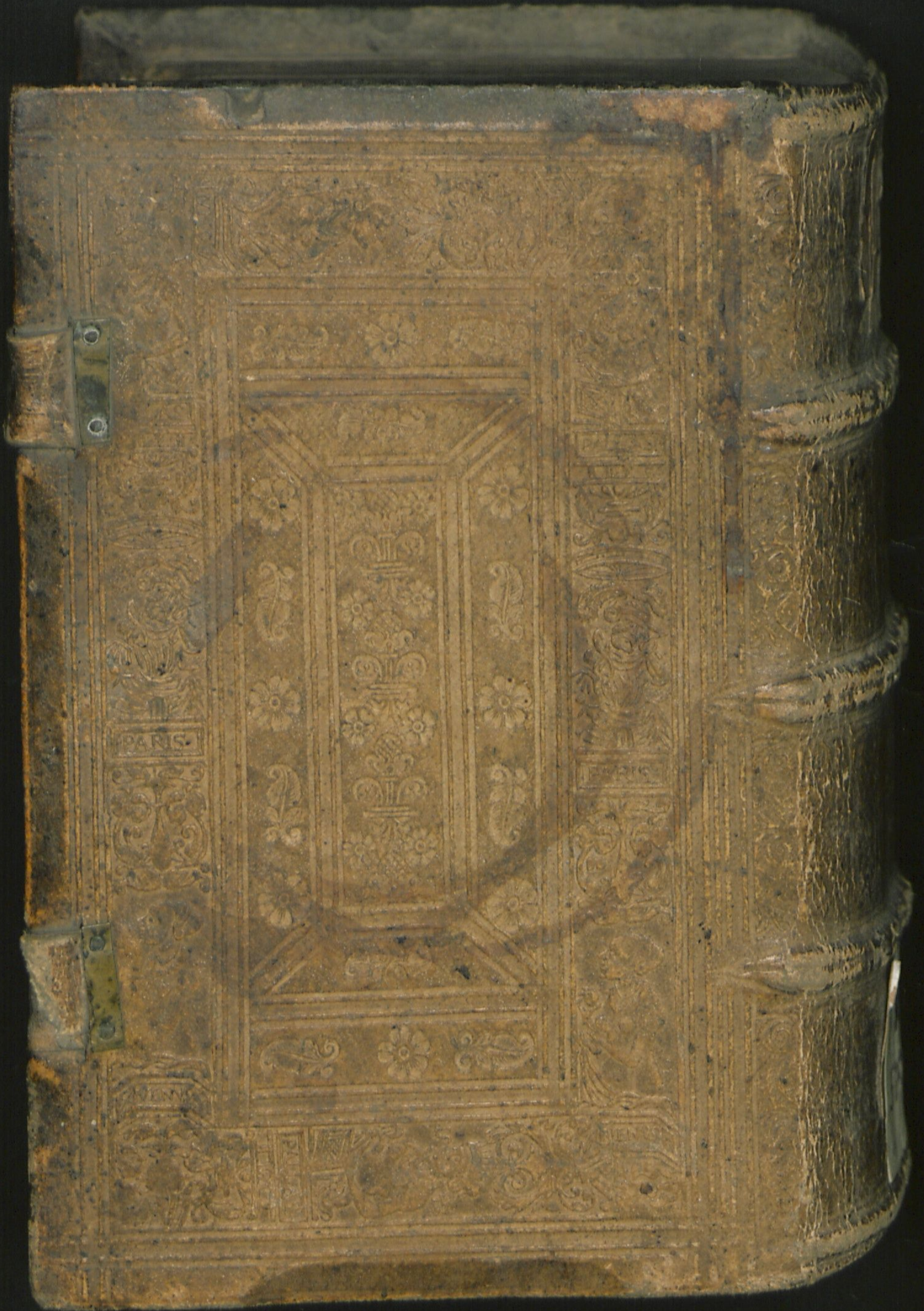
ULB Halle 3
002 257 912

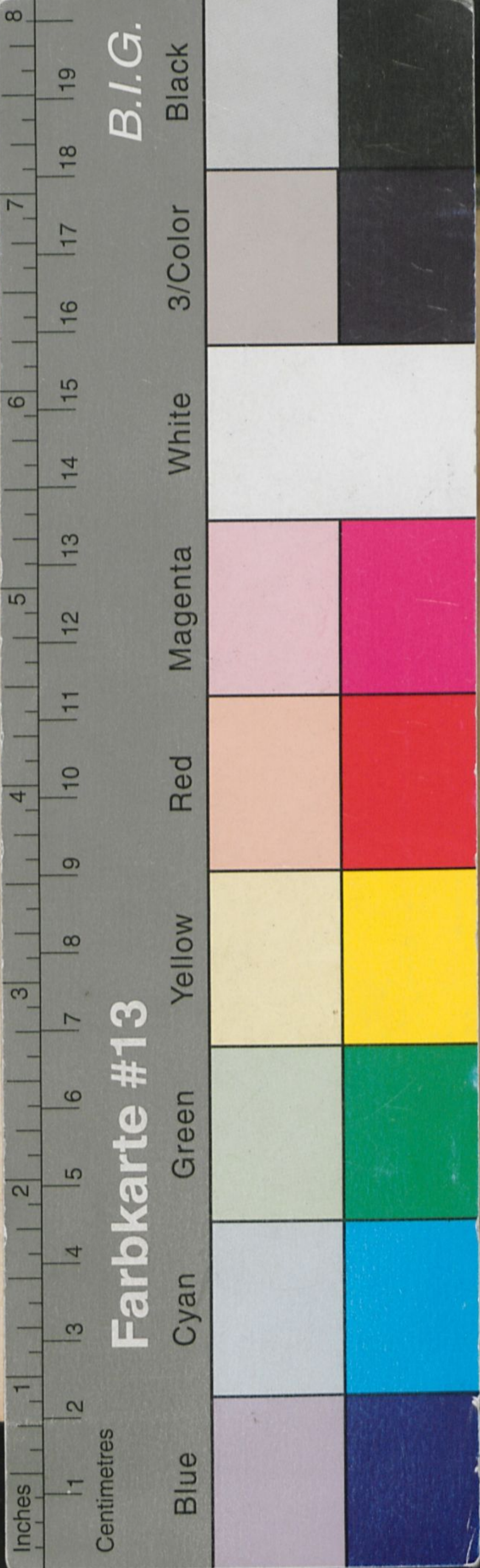
sb.

EXPLICATIO
PROVERBIORUM
SALOMONIS
IN SCHOLA VVITEMBERGENSI
DICTATA.
ANNO 1555.

A
PHILIPPO MELANTHONE.

VVITEBERGAE EXCV
DEBANT HAEREDES PETRI
SEITZII.
1556.

